

International periodic scientific journal

ONLINE

www.sworldjournal.com

D.A.Tsenov Academy of Economics - Svishtov (Bulgaria)

Indexed in
INDEXCOPERNICUS
(ICV: 73)
GOOGLESCHOLAR

SWorld Journal

Issue №32

Part 4

July 2025

Published by:

SWorld & D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov, Bulgaria

Editor: Shibaev Alexander Grigoryevich, *Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician*
Scientific Secretary: Kuprienko Sergiy, *PhD in Technical Sciences*

Editorial board: More than 400 doctors of science. Full list on page:
<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/about/editorialTeam>

Expert-Peer Review Board of the journal: Full list on page:
<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/expertteam>

The International Scientific Periodical Journal "SWorldJournal" has gained considerable recognition among domestic and foreign researchers and scholars. Today, the journal publishes authors from from different countries.

Journal Established in 2018. Periodicity of publication: 6 times a year

The journal activity is driven by the following objectives:

- Broadcasting young researchers and scholars outcomes to wide scientific audience
- Fostering knowledge exchange in scientific community
- Promotion of the unification in scientific approach
- Creation of basis for innovation and new scientific approaches as well as discoveries in unknown domains

The journal purposefully acquaints the reader with the original research of authors in various fields of science, the best examples of scientific journalism.

Publications of the journal are intended for a wide readership - all those who love science. The materials published in the journal reflect current problems and affect the interests of the entire public.

Each article in the journal includes general information in English.

The journal is registered in the INDEXCOPERNICUS, GoogleScholar.

DOI: 10.30888/2663-5712.2025-32-04

Published by:
SWorld &
D.A. Tsenov Academy of Economics
Svishtov, Bulgaria
e-mail: editor@sworldjournal.com

Copyright
© Authors, scientific texts 2025

УДК 37.011.33

INNOVATIVE PEDAGOGICAL ACTIVITY OF FUTURE HIGHER EDUCATION TEACHERS

ІННОВАЦІЙНА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Zviekova V.K. / Звєкова В.К.

ORCID:0000-0002-6044-8814

Izmail State University of Humanities,

12 Ripina St., Izmail, Odesa region, 68600, Ukraine,

Ізмаїльський державний гуманітарний університет,

вул. Ріпина 12, м. Ізмаїл, Одеська обл., 68600, Україна

Kachurovska O.B. / Качуровська О.Б.

ORCID:0000-0002-1658-0578

Izmail State University of Humanities,

12 Ripina St., Izmail, Odesa region, 68600, Ukraine,

Ізмаїльський державний гуманітарний університет,

вул. Ріпина 12, м. Ізмаїл, Одеська обл., 68600, Україна

Анотація. У статті розглядається актуальна проблема формування інноваційної педагогічної діяльності майбутніх викладачів закладів вищої освіти в умовах сучасних трансформацій освітньої системи. Проаналізовано сутність інноваційної діяльності як ключового компоненту професійної компетентності викладача. Визначено основні освітні технології, що сприяють розвитку інноваційної готовності, а також педагогічні умови її ефективного формування. Наведено результати дослідження, які підтверджують значущість інтеграції сучасних технологій у підготовку майбутніх педагогів. Стаття робить внесок у теоретичне осмислення інноваційної педагогіки та практичні рекомендації щодо підвищення якості підготовки викладачів у вищій школі.

Ключові слова: інновації, педагогічна діяльність, викладач ЗВО, професійна підготовка, інноваційна компетентність, освітні технології.

Вступ.

Сучасні трансформації у сфері вищої освіти зумовлюють необхідність переходу від традиційних моделей викладання до інноваційних педагогічних практик. Роль викладача закладу вищої освіти стрімко змінюється, вимагаючи не лише глибоких фахових знань та професійних навичок, а й здатності впроваджувати інноваційні стратегії, адаптуватися до технологічних змін, формувати у студентів критичне й творче мислення. У цьому контексті інноваційна педагогічна діяльність майбутніх викладачів вищої освіти набуває особливої значущості як ключовий компонент їх професійного становлення. Вона передбачає здатність проектувати, впроваджувати та оцінювати нові

освітні технології, методи і підходи, спрямовані на підвищення якості й ефективності навчального процесу. Підготовка майбутніх педагогів до такої діяльності вимагає інтеграції інноваційно орієнтованого змісту в освітні програми, розвитку відповідних компетентностей і створення сприятливого педагогічного середовища. Актуальність цієї проблеми зумовлена динамікою вимог ринку праці та триваючою цифровою трансформацією освітньої галузі.

Метою цієї статті є визначення поняття інноваційної педагогічної діяльності, аналіз її сутнісних характеристик, а також окреслення педагогічних умов ефективної підготовки майбутніх викладачів до інноваційної діяльності в умовах сучасної вищої освіти.

Основна проблема дослідження. Попри зростаючу увагу до інновацій у вищій освіті, одним із ключових викликів залишається недостатній рівень сформованості інноваційної компетентності майбутніх викладачів закладів вищої освіти. Багато студентів-педагогів не мають достатніх знань, навичок та мотивації для ефективного застосування сучасних освітніх технологій, а також не завжди готові до активного впровадження інновацій у власну педагогічну практику.

Системний характер цієї проблеми полягає у невідповідності між динамічними вимогами освітнього середовища XXI століття та традиційними моделями підготовки викладачів, що часто залишаються орієнтованими на репродуктивні методи навчання. Відсутність цілісного підходу до формування інноваційної діяльності у майбутніх педагогів призводить до низької адаптивності викладачів до змін, обмежує їхню здатність до творчого пошуку й оновлення професійної діяльності. Таким чином, основна проблема полягає в розробці та впровадженні ефективних педагогічних умов і технологій, які б забезпечили системне формування інноваційної компетентності у майбутніх викладачів вищої школи.

Сучасні умови розвитку вищої освіти вимагають підготовки конкурентоспроможного, інноваційно орієнтованого викладача, здатного до постійного професійного вдосконалення та впровадження новітніх педагогічних

практик. Інноваційна педагогічна діяльність стає не лише вимогою часу, а й важливою умовою якості освітнього процесу в ЗВО. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема формування інноваційної готовності майбутніх викладачів.

Основний текст.

Реформування вищої освіти в Україні та глобальні трансформації у сфері навчання зумовлюють потребу у підготовці фахівців нової генерації - здатних не лише відтворювати знання, а й генерувати нові підходи, моделі й інноваційні практики. У цьому контексті інноваційна педагогічна діяльність виступає ключовою складовою професійної компетентності майбутнього викладача. У сучасних умовах трансформації вищої освіти виникає потреба у переосмисленні ролі викладача, який має бути не лише носієм знань, а й ініціатором інноваційних змін у педагогічному процесі. Інноваційна педагогічна діяльність розглядається як цілеспрямована активність викладача, спрямована на пошук, створення та впровадження нових освітніх технологій, методів і форм взаємодії зі здобувачами освіти.

Згідно з дослідженнями Ващук Ф.Г., Савченко О.Я., Шевченко С.В., інноваційна діяльність у педагогіці включає такі компоненти:

- **когнітивний** (розуміння сутності інновацій),
- **мотиваційний** (усвідомлення потреби в нововведеннях),
- **технологічний** (володіння методами реалізації інновацій),
- **рефлексивний** (аналіз результатів діяльності та готовність до самозмін).

Особливу роль відіграє готовність майбутнього викладача до інноваційної діяльності, яка формується у процесі професійної підготовки.

Логіка нашого дослідження полягає в аналізі інноваційної діяльності як ключового компоненту професійної компетентності викладача. Інноваційна педагогічна діяльність розглядається як процес впровадження нових методів, технологій, підходів і моделей у навчальний процес з метою підвищення його якості та ефективності. У контексті вищої освіти інновації спрямовані на розвиток творчих, комунікативних, інформаційно-технологічних

компетентностей майбутніх викладачів. Згідно з науковими дослідженнями [1, 2], інноваційність у педагогіці включає системний підхід до оновлення змісту, форм і методів навчання, а також активне використання ІКТ.

Підготовка майбутніх викладачів має забезпечувати формування не лише знань, а й інноваційної готовності, що включає мотивацію до творчої діяльності, здатність до саморефлексії та професійного розвитку.

Виділимо сучасні освітні технології що застосовуються у вищій педагогічній освіті у підготовці майбутніх викладачів:

- технології змішаного та дистанційного навчання;
- проєктне навчання;
- інтерактивні методи (тренінги, ділові ігри, кейс-методи);
- STEM/STEAM-підходи у професійній підготовці;
- платформи цифрової педагогіки (Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams тощо).

Варто підкреслити що інтеграція таких технологій у навчальний процес сприяє розвитку самостійності, креативності, інформаційно-комунікаційної компетентності студентів.

Ми маємо глибоке переконання що такі якості формуються у процесі практичної підготовки, науково-дослідницької роботи, участі у стартапах, конкурсах педагогічної майстерності.

Отже, інноваційна компетентність майбутнього викладача включає:

- ✓ здатність до пошуку та впровадження нових педагогічних ідей;
- ✓ готовність до експериментування;
- ✓ уміння прогнозувати та моделювати результати педагогічної взаємодії;
- ✓ володіння сучасними інформаційними технологіями;
- ✓ навички самоосвіти та рефлексії.

Для успішного формування інноваційної педагогічної діяльності важливо створити низку педагогічних умов, що підтримують розвиток відповідних компетентностей і мотивації:

➤ Інтеграція інноваційного змісту в освітні програми, що включає вивчення сучасних теорій і методів навчання, цифрових технологій та їх практичного застосування.

➤ Залучення студентів до проєктної, дослідницької та експериментальної діяльності, що сприяє формуванню вмінь вирішувати складні професійні завдання.

➤ Проведення тренінгів, майстер-класів, воркшопів, які розвивають практичні навички роботи з новими технологіями та методами.

➤ Створення підтримуючого педагогічного середовища, де помилки сприймаються як частина навчального процесу, а творчий пошук заохочується і стимулюється.

➤ Система менторства і наставництва, що забезпечує супровід студентів досвідченими викладачами під час опанування інноваційних форм роботи.

Забезпечення таких умов сприяє формуванню у студентів впевненості у власних силах, рефлексії щодо педагогічної діяльності і готовності до змін.

Формування інноваційної готовності майбутніх викладачів вимагає створення спеціально організованих педагогічних умов, які сприятимуть розвитку їхньої здатності до впровадження нових підходів, технологій і форм навчання. Ці умови мають бути спрямовані на інтеграцію теорії та практики, розвиток креативності, критичного мислення та здатності до самостійної професійної діяльності в динамічному освітньому середовищі.

Однією з базових умов є організація простору, який стимулює активність, ініціативність та експериментування: використання інтерактивних технологій навчання; наявність цифрових ресурсів, освітніх платформ, онлайн-лабораторій; підтримка освітніх стартапів, хакатонів, майстерень педагогічних ідей; практичне залучення до інноваційних проєктів на базі закладу.

Для того, щоб інноваційна діяльність не була лише декларативною, важливо переглянути зміст підготовки майбутніх викладачів, зокрема:

➤ введення дисциплін з педагогічної інноватики;

➤ вивчення сучасних методів і технологій навчання (STEM, CLIL, перевернутий клас тощо);

➤ аналіз кейсів успішної інноваційної практики; вивчення цифрової педагогіки.

Результатом є формування в студентів глибокого розуміння сучасних викликів в освіті та засобів їх подолання. Ефективне впровадження інноваційної діяльності можливе лише за умови: розвитку самостереження; вміння оцінювати власну педагогічну діяльність; готовності до змін, самоаналізу, прийняття критики; використання методів педагогічного портфоліо, рефлексивних щоденників, самооцінювання.

Висновки.

Інноваційна педагогічна діяльність майбутніх викладачів закладів вищої освіти є фундаментальним складником їх професійної підготовки, що забезпечує адаптацію освітнього процесу до викликів сучасності. Результати дослідження підтверджують, що формування інноваційної компетентності у майбутніх педагогів потребує цілеспрямованого використання сучасних освітніх технологій, інтеграції інноваційного змісту у навчальні програми, а також створення сприятливих педагогічних умов, які стимулюють творчий пошук і професійне самовдосконалення. Застосування таких технологій, як змішане навчання, проєктна діяльність, кейс-метод, цифрові платформи, а також STEM/STEAM-підходи, сприяє розвитку критичного мислення, інформаційно-комунікаційної компетентності та мотивації до постійного оновлення педагогічної практики. Це, у свою чергу, підвищує готовність майбутніх викладачів до ефективної інноваційної діяльності в умовах динамічних змін вищої освіти.

Таким чином, системне впровадження інноваційних педагогічних технологій та створення відповідного навчального середовища є необхідною умовою підвищення якості підготовки майбутніх викладачів. Це дозволяє не лише формувати їхню професійну компетентність, а й забезпечувати стійкість і конкурентоспроможність вищої школи у глобальному освітньому просторі. На

сучасному етапі дослідження доведена ефективна інноваційна підготовка майбутніх викладачів ЗВО яка можлива лише за умов комплексного впливу педагогічного середовища, змісту навчання, методів і форм організації освітнього процесу. Визначені педагогічні умови сприяють не лише формуванню інноваційної компетентності, а й формуванню сучасного типу фахівця – творчого, відкритого до змін і здатного до самостійного оновлення своєї діяльності.

Література:

1. Андрущенко В. Європейський педагогічний досвід та національний досвід: гармонізація пріоритетів. Вища освіта України. 2014. № 3. С. 5–11.
2. Банашко Л. В., Севастьянова О. М., Крищук Б. С., Тафінцева С. І. Концепція педагогічної компетентності. URL : <http://www.kgpa.km.ua/?q=node/233>.
3. Ващук Ф. Г. Перехід до інноваційних технологій у вищій освіті – вимога часу. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи : монографія. Ужгород : ЗакДУ, 2011.С. 290–305.
4. Демчук О. О. Аналіз основних наукових підходів до феномена життєвої компетентності як складової життєтворчості особистості. Вісник Одеського національного університету. Серія : Психологія. 2013. Т. 18, Вип. 22(1). С. 216–221. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_pppi_2013_18_22%281%29_32.
5. Сергієнко Н. Ф. Професійна компетентність сучасного вчителя. URL http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_5/24.pdf
6. Савченко О. Я. Підготовка майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності. Київ: Педагогічна думка, 2020. С.116-127
7. Литвинова С. Г. Цифрові технології в освіті: виклики та перспективи. // Комп'ютер у школі та сім'ї. 2019. №5. С. 3–9.

References.

1. Andrushchenko, V. (2014) European Pedagogical Experience and National Experience: Harmonization of Priorities. Higher Education of Ukraine. No. 3, pp. 5–11.

2. Banashko, L. V., Sevastyanova, O. M., Kryshchuk, B. S., Tabin'tseva, S. I. The Concept of Pedagogical Competence. URL: <http://www.kgpa.km.ua/?q=node/233>
3. Vashchuk, F. H. (2011) The Transition to Innovative Technologies in Higher Education – A Requirement of the Times. In: Integration into the European Educational Space: Achievements, Problems, Perspectives: Monograph. Uzhhorod: ZakDU, pp. 290–305.
4. Demchuk, O. O. (2013) Analysis of Basic Scientific Approaches to the Phenomenon of Life Competence as a Component of Personal Life-Creation. Bulletin of Odesa National University. Series: Psychology. Vol. 18, Issue 22(1), 216–221. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_pppi_2013_18_22\(1\)_32](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_pppi_2013_18_22(1)_32)
5. Serhiyenko, N. F. Professional Competence of a Modern Teacher. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_5/24.pdf
6. Savchenko, O. Ya. (2020) Preparing Future Teachers for Innovative Pedagogical Activity. Kyiv: Pedagogichna Dumka, pp. 116–127.
7. Lytvynova, S. H. (2019) Digital Technologies in Education: Challenges and Prospects. Computer at School and Family. No. 5, pp. 3–9.

Abstract. *The article addresses the pressing issue of forming innovative pedagogical activity among future higher education teachers amid contemporary transformations in the educational system. It analyzes the essence of innovative activity as a key component of professional competence. The study identifies major educational technologies that foster readiness for innovation and outlines pedagogical conditions for its effective development. Research findings confirm the importance of integrating modern technologies into teacher training. The article contributes both to theoretical understanding and practical recommendations for enhancing the quality of higher education teacher preparation.*

Key words: *innovation, pedagogical activity, future teacher, higher education, professional training, educational technologies, innovative competence.*

УДК: 811.162.4'243:378.147:82(100)

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE APPLICATION OF FOREIGN LITERATURE IN THE FORMATION OF LEARNERS' LEXICAL COMPETENCE IN SLOVAK LANGUAGE LESSONS

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ЗАНЯТТЯХ ЗІ СЛОВАЦЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Rozman I.I. / Розман І.І*d.p.s., prof. /д.пед.н., проф.*

ORCID: 0000-0002-4951-0074

*Mukachevo State University, Mukachevo, Uzhhorodska St., 26, 89608**Мукачівського державного університету, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26. 89600***Bedevelska M. V. / Бедевельська М.В.**

PhD in Pedagogy, associate prof./к.п.н, доцент

*Mukachevo State University, Mukachevo, Uzhhorodska St., 26, 89608**Мукачівського державного університету, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26. 89600*

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність використання зарубіжної літератури як ефективного засобу збагачення лексичного запасу здобувачів, які вивчають словацьку мову як іноземну. З урахуванням лексичних труднощів, з якими стикаються здобувачі, проаналізовано дидактичний потенціал художнього тексту: його здатність формувати мовну інтуїцію, розширювати словниковий запас, сприяти культурній обізнаності й розвитку комунікативних навичок.

Зазначено, що метою статті є обґрунтувати доцільність використання творів зарубіжної літератури у формуванні лексичної компетентності здобувачів освіти та висвітлити відповідні методичні підходи.

Як результати дослідження, авторами подано практичні прийоми роботи з літературними текстами, що сприяють активному засвоєнню лексики. Закцентовано, що зарубіжна література є потужним дидактичним ресурсом у викладанні словацької мови як іноземної.

Ключові слова: методика, вища освіта, зарубіжна література, словацька мова, педагогіка, лексична компетентність.

Вступ.

У сучасному освітньому просторі, що стрімко змінюється під впливом глобалізаційних процесів, особливої значущості набувають міждисциплінарні підходи до вивчення іноземних мов. Серед мов, що набувають актуальності в академічному середовищі, все більше уваги привертає словацька як малопоширена, але важлива з погляду міжкультурної комунікації. У цьому контексті зростає потреба в ефективних, змістовно наповнених та мотиваційно спрямованих методах навчання, які забезпечують не лише засвоєння мовних

структур, а й формування глибшої мовної та культурної компетентності. Одним із перспективних напрямів є інтеграція зарубіжної художньої літератури у процес викладання словацької мови як іноземної.

Попри загально визнану дидактичну цінність автентичного літературного тексту, його методичне використання в освітньому процесі досі недостатньо розроблене: бракує чітких орієнтирів щодо типів текстів, принципів їх добору, дидактичного навантаження й оптимальних форм текстової взаємодії на заняттях. Дослідження зосереджуються переважно на комунікативному або граматичному аспектах, у той час як формування лексичної компетентності на основі літературного тексту потребує окремого методичного обґрунтування.

Отже, проблема, яку розглянуто в статті, полягає у визначенні методичних підходів до формування лексичної компетентності здобувачів вищої освіти на заняттях зі словацької мови з використанням творів зарубіжної літератури як ефективного освітнього ресурсу.

Основний текст.

Ознайомлення із сучасними науковими публікаціями засвідчило ефективність використання зарубіжної літератури для збагачення лексичного запасу студентів, що вивчають словацьку мову як іноземну. Читання художніх текстів сприяє кращому засвоєнню лексики в контексті та розвитку комунікативних навичок. Дослідження підтверджують доцільність інтеграції літературного компоненту в навчальні програми з іноземної мови. У статті «The Role Of Literature As Vocabulary Teaching Instrument of A Foreign Language In Middle School» Published Apr 28, 2021, Henrietta Torkos, Antonela Torkos <https://surl.li/cdqggb> [1] йдеться про те, що зарубіжна література слугує джерелом автентичної лексики, знайомить студентів з розмовними структурами, ідіомами, культурними контекстами й емоційним забарвленням мовлення. Здобувачі, які вивчають іноземну мову за допомогою літератури, розвивають креативність, мовну інтуїцію й емоційне сприйняття тексту. У публікації «Comparison of korean, slovak and czech phonological systems from the educational point of view» Published Jan 1, 1996, Kim Kyuchin <https://surl.li/cmccwz> [2] зазначено, що

словацька мова має специфічні фонетичні та лексичні особливості, які ускладнюють її засвоєння іноземцями. Особливо це актуально для студентів з корейською, російською або угорською рідною мовою. «Vocabulary in slovak learners' efl coursebooks at a2 level», Published Nov 1, 2020, Zuzana Sucháňová <https://surl.li/smlswv> [3] йдеться про лексичне наповнення підручників і автентичних матеріалів.

Як зазначає Zuzana Sucháňová: «...словниковий запас є одним із найважливіших компонентів мови та її вивчення, суттєво впливаючи на розвиток чотирьох комунікативних мовних навичок, а отже, і на загальний розвиток комунікативної компетенції. Незважаючи на різноманітність джерел, що впливають на засвоєння словникового запасу, підручники з англійської мови як іноземної залишаються основним джерелом для вивчення мови» [3].

«Необхідно наголосити, що важливим аспектом є індивідуалізація навчального процесу, яка дає змогу адаптувати зміст освіти до особистих потреб і зацікавлень учнів, надаючи можливість самостійного вибору тем, методів і форм роботи [4].

Відомо, що у програмі зарубіжної літератури для шкіл, зазвичай, не передбачено окремих словацьких авторів для обов'язкового вивчення. Однак, у списку рекомендованої літератури або в позакласному читанні можуть бути представлені твори словацьких письменників, особливо якщо мова йде про літературу близьку до української або про твори, що мають загальнокультурне значення. Зокрема, можна зустріти твори словацьких авторів у розділах, присвячених романтизму, реалізму або сучасній літературі.

Ось декілька можливих шляхів, як словацькі автори можуть бути представлені в програмі:

Під час вивчення розділу «Романтизм», словацькі автори, такі як Людовіт Штур (Ľudovít Štúr), могли б бути згадані в контексті національного відродження та розвитку словацької літератури. Також, у контексті словацького романтизму, можуть бути представлені такі автори як Ян Голий (Ján Hollý) та Андрей Сладковіч (Andrej Sládkovič).

Інформація, яка стосується «Реалізму», може бути представлена такими авторами, як Божена Сланчикова-Тім'ява (Božena Slančíková-Timrava) та Мартін Кукучін (Martin Kukučín). При вивченні сучасної літератури доречно читати словацьких авторів, які пишуть про сучасні проблеми та події. Наприклад, Павол Орсаг Гвездослав (Pavol Országh Hviezdoslav).

«Словниковий запас посилює нашу здатність функціонувати у складному світі, допомагаючи нам чітко та лаконічно висловлюватися. Без засвоєння достатньої кількості словникового запасу учні не можуть мати релевантного спілкування, не можуть висловлювати свої ідеї та не можуть розуміти один одного. З іншого боку, література об'єднує минуле з сьогоденням і дає нам усвідомити нашу цінність. Вона не лише надає інформацію, але й дозволяє ближче поглянути на речі. Вона відображає стан суспільства, його цінності, сильні та слабкі сторони. Література – це автентичний матеріал, який знайомить учня з повсякденною лексикою [1].

У ході дослідження встановлено, що читання художніх текстів мовою, яку здобувачі вивчають, сприяє активному засвоєнню лексичних одиниць у контексті, формуванню навичок правильного вживання слів у реченні, а також розширенню тематичного словникового запасу.

Окрім того, така діяльність забезпечує ознайомлення з автентичними мовними виразами, характерними для мовлення носіїв, і сприяє глибшому розумінню культурних особливостей та стилістичних рис мови.

Твори зарубіжної літератури виступають ефективним інструментом вивчення словацької мови як іноземної, оскільки не лише збагачують лексичний запас здобувачів, а й підвищують рівень розуміння текстів, сприяють розвитку мовленнєвої впевненості та комунікативної компетентності.

Зарубіжна література містить різні літературні жанри (казки, оповідання, драми), допомагає краще зрозуміти загальнолюдські теми та надає можливість бачити живу, справжню мову.

З метою повнішого уявлення про методику роботи з художніми творами наведено приклади, що сприяють збагаченню лексичного запасу.

У процесі проведеного дослідження було встановлено, що використання художніх творів зарубіжних авторів у навчанні словацької мови як іноземної сприяє ефективному збагаченню лексичного запасу здобувачів завдяки поєднанню мовного матеріалу з емоційно значущими темами та образами.

Зокрема, під час опрацювання твору Антуана де Сент-Екзюпері «Malý princ» («Маленький принц»), у якому розкриваються теми дружби, дитинства та мрій, доцільно звертати увагу на лексику, пов'язану з ключовими мотивами: *planéta, líška, pilot, hviezda, rozprávať, dôležitý*, а також на фразеологічний зворот з глибоким емоційним і філософським змістом «Dobre vidíme iba srdcom».

Досвід роботи із текстом Марка Твена «Dobrodružství Toma Sawyera» («Пригоди Тома Соєра») продемонстрував ефективність залучення лексики повсякденного вжитку, яка рідко представлена в традиційних підручниках: *plavba, rieka, dobrodružstvo, loď, učiteľ, bitka*. Таке мовне наповнення сприяє розвитку мовної інтуїції та адаптації до живої мови.

У роботі над казкою Оскара Вайльда «Šťastný princ» («Щасливий принц») було встановлено, що емоційна напруженість тексту сприяє кращому запам'ятовуванню лексики з естетичним і соціально-моральним забарвленням: *socha, lastovička, zlato, chudoba, slza*; а також фрази на кшталт «Dal všetko pre druhých», які можуть бути використані для розвитку мовленнєвого продукування та етичного обговорення.

Казка Ганса Крістіана Андерсена «Dievčatko so zápalkami» («Дівчинка із сірниками») дозволяє опрацювати лексику, пов'язану з природними явищами та відчуттями: *sneh, mráz, zápalky, chlad, sen*.

Робота з такими текстами не лише сприяє розширенню словникового запасу, а й створює умови для емоційного залучення студентів і обговорення морально-етичних цінностей.

Розман І.І. стверджує, що «Алегоричний зміст образів і епізодів у творах Данте, жанрова своєрідність трагедії В. Шекспіра «Гамлет», а також морально-філософські здобутки його драматургії та проблематика п'єси становлять важливі аспекти для наукового аналізу. Використання віртуальної реальності та

технологій імерсії дозволяє більш глибоко дослідити провідні мотиви твору, специфіку художнього простору (зокрема, образ данського королівства як символічного простору) та усвідомити «вічність» образу Гамлета в контексті світової літератури» [5]. Залучення філософської тематики та змістовного обговорення зарубіжних літературних творів є доцільним на наступних етапах мовної підготовки, коли здобувачі володіють достатнім лексичним рівнем словацької мови для осмислення та активного використання складнішої лексики.

Використання зарубіжної літератури як навчального ресурсу створює умови для контекстуального засвоєння мовного матеріалу, що є особливо важливим при опануванні складної лексичної структури словацької мови. Крім того, це дозволяє поєднати мовну підготовку з елементами міжкультурної освіти та формування морально-ціннісних орієнтирів.

Висновки.

Результати дослідження підтверджують ефективність використання творів зарубіжної літератури як засобу формування та збагачення лексичної компетентності здобувачів вищої освіти, які вивчають словацьку мову як іноземну. Читання й опрацювання художніх текстів у контексті навчального процесу сприяє не лише засвоєнню нової лексики, а й розвитку мовної інтуїції, комунікативних навичок, розумінню стилістичних, культурних і моральних аспектів мови. Приклади з творів А. де Сент-Екзюпері, М. Твена, О. Вайльда та Г.К.Андерсена демонструють, що емоційно та філософськи насичені тексти стимулюють довготривале запам'ятовування лексики, а також мотивують до глибшого осмислення змісту та дискусії.

У подальшому доцільно зосередити увагу на розробці типових методичних моделей роботи з художнім текстом на різних рівнях мовної підготовки, а також на створенні системи вправ до автентичних літературних фрагментів із врахуванням рівня лексичної компетентності здобувачів. Особливої уваги заслуговує дослідження можливостей інтеграції цифрових технологій, зокрема засобів віртуальної та доповненої реальності, у процес вивчення художньої літератури як ресурсу для глибшого мовного і культурного занурення. Також

актуальним є аналіз впливу філософських і морально-етичних компонентів літературного тексту на розвиток критичного мислення та мовленнєвої активності студентів.

Література:

1. Henrietta Torkos, Antonela Torkos «The Role Of Literature As Vocabulary Teaching Instrument of A Foreign Language In Middle School» Published Apr 28, 2021. URL: <https://surl.li/cdqggb>
2. Kim Kyuchin «Comparison of korean, slovak and czech phonological systems from the educational point of view» Published Jan 1, 1996. URL: <https://surl.li/cmccwz>
3. Zuzana Sucháňová «Vocabulary in slovak learners' efl coursebooks at a2 level», Published Nov 1, 2020, <https://surl.li/smlswv>
4. Розман І. І. Шкільна літературна освіта кінця ХХ - початку ХХІ століття: тенденції реформування / І. І. Розман // «Суспільство та національні інтереси», журнал. 2024. № 4(12) 2025. С. 332-340.
5. Розман І.І. Теоретичні та методичні засади формування критичного мислення старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури: монографія / І.І. Розман. – Мукачєво : Вид-во МДУ, 2025. – 152 с <https://surl.li/tobsqw>

Abstract. *The article substantiates the relevance of using foreign literature as an effective means of enriching the vocabulary of students studying Slovak as a foreign language. Taking into account the lexical difficulties that students face, the didactic potential of a literary text is analyzed: its ability to form linguistic intuition, expand vocabulary, promote cultural awareness, and develop communication skills. The types of literary texts that are most suitable for lexical work, the criteria for their selection, as well as methodological approaches to the organization of pre- and post-text tasks are determined. The research issues cover the place of foreign literature in the process of teaching the Slovak language as a foreign language, the typology of texts that contribute to the acquisition of vocabulary, and strategies for pedagogical work with them. It is noted that the purpose of the article is to substantiate the feasibility of using works of foreign literature in the formation of lexical competence of students and to highlight relevant methodological approaches. As a result of the study, the authors presented practical methods of working with literary texts that contribute to the active acquisition of vocabulary. It is emphasized that foreign literature is a powerful didactic resource in teaching the Slovak language as a foreign language.*

Key words: *methodology, higher education, foreign literature, Slovak language, pedagogy, lexical competence.*

Статтю надіслано: 20.07.2025 р.

© Розман І.І., Бедевельська М.В.

УДК 378.147:37.013.83

FORMATION OF SELF-EDUCATIONAL ACTIVITY ORGANIZATION SKILLS AS A KEY COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ОРГАНІЗАЦІЇ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК КЛЮЧОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Tkachenko V.V. / Ткаченко В.В.

k.p.s., as. prof. / к.п.н., доц.

ORCID: 0000-0002-1000-262X

*Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
Shevchenko Blvd., 81,
Cherkasy, Ukraine, 18031*

Анотація. Стаття присвячена дослідженню актуальної проблеми формування навичок організації самоосвітньої діяльності як ключової компетентності сучасних фахівців в умовах швидкого змінного інформаційного суспільства та економіки знань. Розглянуто теоретичні засади самоосвітньої діяльності на основі всебічного аналізу праць провідних вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема М. Ноулза, П. Кенді, Дж. Мезірова, І. Зязюна, В. Кременя. Обґрунтовано важливість розвитку самоспрямованого навчання для професійного становлення особистості в контексті концепції навчання протягом усього життя та формування людського потенціалу. Визначено сутність самоосвітньої діяльності як складного багаторівневого процесу свідомої цілеспрямованої активності особистості, спрямованої на задоволення пізнавальних потреб та професійний розвиток. Структуровано компоненти самоосвітньої компетентності, що включають мотиваційний, когнітивний, операційний та особистісний складники. Проаналізовано етапи формування навичок самоосвітньої діяльності у майбутніх фахівців: діагностично-мотиваційний, навчально-практичний, рефлексивно-корекційний та творчо-інноваційний. Розкрито ефективні методи та засоби розвитку самоосвітньої компетентності, серед яких метод проєктів, кейс-метод, метод портфоліо, дослідницькі методи та сучасні інформаційно-комунікаційні технології. Встановлено, що формування самоосвітньої компетентності потребує системного підходу з використанням активних методів навчання та створення сприятливого освітнього середовища. Результати дослідження можуть бути використані для удосконалення системи професійної підготовки майбутніх фахівців різних галузей та розробки відповідних освітніх програм.

Ключові слова: самоосвітня діяльність, самоспрямоване навчання, ключові компетентності, професійна підготовка, неперервна освіта, майбутні фахівці, андрагогіка, трансформативне навчання, людський капітал, освітні технології.

Вступ.

В умовах сучасного інформаційного суспільства та економіки знань особливої актуальності набуває проблема підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних до адаптації в мінливих професійних умовах та постійного саморозвитку. Швидкий розвиток технологій, глобалізація економіки та трансформація ринку праці висувають принципово нові вимоги до професійної компетентності спеціалістів, серед яких ключове місце займає здатність до

самоосвітньої діяльності. Традиційна модель освіти, орієнтована на передачу готових знань та формування стандартизованих навичок, вже не відповідає викликам сучасності. Натомість виникає нагальна потреба у формуванні особистості, здатної до самоорганізації, критичного мислення, творчого підходу до вирішення професійних завдань та постійного самовдосконалення. Самоосвітня діяльність як комплексний багатоконпонентний процес набуває статусу ключової компетентності, що забезпечує професійну мобільність фахівця, його конкурентоспроможність на ринку праці та здатність до інновацій. Проблема формування навичок організації самоосвітньої діяльності тісно пов'язана з важливими науковими та практичними завданнями модернізації системи вищої освіти, реалізації концепції навчання протягом усього життя, розвитку людського капіталу як основного ресурсу інноваційного суспільства та забезпечення сталого розвитку національної економіки.

Основний текст. Теоретичні засади самоосвітньої діяльності досліджувалися в працях провідних зарубіжних науковців. Фундаментальний внесок у розвиток теорії самоспрямованого навчання зробив Малкольм Ноулз, який у працях «Self-Directed Learning: A Guide for Learners and Teachers» (1975), «The Modern Practice of Adult Education» (1970) та «The Adult Learner» (1973) обґрунтував принципи організації самоосвітньої діяльності та розробив концепцію андрагогіки [1; 2; 3]. Дослідник визначив самоспрямоване навчання як процес, у якому особи беруть на себе ініціативу у діагностуванні своїх навчальних потреб, формулюванні цілей навчання, визначенні ресурсів для навчання, виборі стратегій навчання та оцінюванні результатів. Значний внесок у розвиток теорії самоосвіти зробив Філіп Кенді у фундаментальній праці «Self-Direction for Lifelong Learning: A Comprehensive Guide to Theory and Practice» (1991), де виділив чотири основні чинники самоспрямованості: особисту автономію, готовність і здатність керувати власною навчальною діяльністю, незалежне здобуття знань без формальної інституційної підтримки та контроль учня над процесом навчання [4]. Кенді підкреслював, що самоспрямоване навчання є не лише методом, а й філософією освіти. Теорія трансформативного

навчання Джека Мезірова у працях «Transformative Dimensions of Adult Learning», «Learning as Transformation» розкриває роль критичної рефлексії у процесі самоосвітньої діяльності та обґрунтовує механізми трансформації системи знань особистості [5; 6]. Серед українських дослідників вагомий внесок у розвиток теорії самоосвітньої діяльності зробили Іван Зязюн у монографії «Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи» (2000) та статті «Технологізація освіти як історична неперервність» (2001) [7; 8], а також Василь Кремень у працях «Освіта і наука - основа інноваційного людського розвитку» та «Філософія людиноцентризму в освітньому просторі» [9; 10].

Дослідження базується на комплексному аналізі наукової літератури з проблеми самоосвітньої діяльності, систематизації теоретичних підходів до розуміння її сутності та структури. Використано методи теоретичного аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, структурно-функціонального аналізу для визначення компонентів самоосвітньої компетентності та етапів її формування. Методологічну основу дослідження становлять положення гуманістичної педагогіки, андрагогіки, теорії компетентнісного підходу, концепції неперервної освіти та навчання протягом усього життя. Застосовано системний підхід до аналізу самоосвітньої діяльності як цілісного явища з виділенням її структурних компонентів та взаємозв'язків між ними.

На основі проведеного аналізу визначено, що самоосвітня діяльність являє собою складний багаторівневий процес, що характеризується свідомою цілеспрямованою активністю особистості, спрямованою на задоволення пізнавальних потреб, розширення знань, умінь і навичок, розвиток професійних і особистісних якостей поза межами або в доповнення до формальної освітньої системи. Виділено чотири основні компоненти самоосвітньої компетентності: Мотиваційний компонент включає усвідомлення потреби в самоосвіті, наявність внутрішньої мотивації до навчання, прагнення до професійного та особистісного зростання. Цей компонент є рушійною силою самоосвітньої діяльності та визначає її спрямованість і інтенсивність. Когнітивний компонент охоплює знання про сутність і методи самоосвітньої діяльності, володіння техніками

самостійного навчання, здатність до критичного аналізу інформації та рефлексії власного навчального процесу. Операційний компонент включає вміння планувати самоосвітню діяльність, визначати мету і завдання, обирати адекватні методи і засоби навчання, організовувати робоче місце та час, здійснювати самоконтроль і самооцінку результатів. Особистісний компонент передбачає наявність таких якостей, як самостійність, відповідальність, наполегливість, критичність мислення, творчість, здатність до саморегуляції. Визначено етапи формування навичок організації самоосвітньої діяльності у майбутніх фахівців:

1. Діагностично-мотиваційний етап передбачає виявлення рівня сформованості навичок самоосвіти, діагностику мотивації до самоосвітньої діяльності та формування усвідомленої потреби в постійному саморозвитку.

2. Навчально-практичний етап спрямований на оволодіння здобувачами освіти теоретичними знаннями про сутність і методи самоосвітньої діяльності, формування практичних навичок планування, організації та здійснення самоосвіти.

3. Рефлексивно-корекційний етап передбачає аналіз результатів самоосвітньої діяльності, виявлення проблем і труднощів, корекцію методів і підходів до самоосвіти.

4. Творчо-інноваційний етап характеризується переходом на якісно новий рівень самоосвітньої діяльності, коли здобувач здатний самостійно визначати напрями свого професійного розвитку та творчо підходити до вирішення освітніх завдань.

Ефективність формування навичок організації самоосвітньої діяльності значною мірою залежить від використання адекватних методів і засобів навчання. Серед найбільш дієвих методів виділено:

✓ Метод проєктів дозволяє студентам самостійно планувати свою діяльність, визначати мету і завдання, обирати способи їх досягнення, що сприяє розвитку навичок самоорганізації та самоконтролю.

✓ Кейс-метод формує здатність до аналізу складних ситуацій, пошуку нестандартних рішень, критичного мислення, що є важливими компонентами самоосвітньої компетентності.

✓ Метод портфоліо забезпечує систематизацію та рефлексію навчальних досягнень, сприяє формуванню навичок самооцінки та планування подальшого розвитку.

✓ Дослідницькі методи розвивають здатність до самостійного пошуку і обробки інформації, формування власної точки зору, що є основою самоосвітньої діяльності.

✓ Важливими засобами формування самоосвітньої компетентності є сучасні інформаційно-комунікаційні технології, які надають широкі можливості для самостійного навчання, доступу до освітніх ресурсів, організації дистанційного навчання та міжнародної співпраці. Створення сприятливого освітнього середовища передбачає формування культури самоосвіти в навчальному закладі, підтримку ініціатив здобувачів освіти у сфері саморозвитку, забезпечення доступу до сучасних інформаційних технологій та освітніх ресурсів.

Висновки. Формування навичок організації самоосвітньої діяльності є одним із пріоритетних завдань сучасної системи професійної підготовки майбутніх фахівців. Самоосвітня компетентність виступає як інтегративна характеристика особистості, що включає взаємопов'язані мотиваційний, когнітивний, операційний та особистісний компоненти, які забезпечують здатність до постійного професійного та особистісного розвитку.

Ефективне формування самоосвітньої компетентності потребує системного підходу, що передбачає поетапну роботу з використанням активних методів навчання, сучасних освітніх технологій та створення сприятливого освітнього середовища. Особливого значення набуває використання інформаційно-комунікаційних технологій як потужного інструменту самоосвітньої діяльності.

Розвиток навичок самоосвітньої діяльності у майбутніх фахівців не лише забезпечує їхню професійну конкурентоспроможність та мобільність на ринку

праці, а й сприяє особистісному зростанню, формуванню готовності до навчання протягом усього життя, що відповідає стратегічним цілям розвитку сучасного суспільства.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою конкретних методик формування самоосвітньої компетентності в різних галузях професійної підготовки, створенням діагностичного інструментарію для оцінки рівня її сформованості, дослідженням особливостей організації самоосвітньої діяльності в умовах цифровізації освіти та розробкою відповідних освітніх стандартів.

Література:

1. Knowles M. S. *The Modern Practice of Adult Education*. New York: Association Press, 1970. 384 p.
2. Knowles M. S. *The Adult Learner: A Neglected Species*. Houston: Gulf Publishing, 1973.
3. Knowles M. S. *Self-Directed Learning: A Guide for Learners and Teachers*. New York: Association Press, 1975. 135 p.
4. Candy P. C. *Self-Direction for Lifelong Learning: A Comprehensive Guide to Theory and Practice*. San Francisco: Jossey-Bass, 1991. 567 p.
5. Mezirow J. *Transformative Dimensions of Adult Learning*. San Francisco: Jossey-Bass, 1991.
6. Mezirow J., Taylor E. W. *Transformative Learning in Practice: Insights from Community, Workplace, and Higher Education*. San Francisco: Jossey-Bass, 2009.
7. Зязюн І. А. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / за ред. І. Зязюна. К. : Віпо, 2000. 636 с.
8. Зязюн І. А. Технологізація освіти як історична неперервність. Неперервна професійна освіта : теорія і практика. 2001. Вип. 1. С. 73-85.
9. Кремень В. Г. Освіта і наука - основа інноваційного людського розвитку. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2019.
10. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі, ВГ Кремень К.: Т-во «знання» України, 2010

References.

1. Knowles, M.S. (1970). The Modern Practice of Adult Education. New York: Association Press, 384 p.
2. Knowles, M.S. (1973). The Adult Learner: A Neglected Species. Houston: Gulf Publishing.
3. Knowles, M.S. (1975). Self-Directed Learning: A Guide for Learners and Teachers. New York: Association Press, 135 p.
4. Candy, P.C. (1991). Self-Direction for Lifelong Learning: A Comprehensive Guide to Theory and Practice. San Francisco: Jossey-Bass, 567 p.
5. Mezirow, J. (1991). Transformative Dimensions of Adult Learning. San Francisco: Jossey-Bass.
6. Mezirow, J., Taylor, E.W. (2009). Transformative Learning in Practice: Insights from Community, Workplace, and Higher Education. San Francisco: Jossey-Bass.
7. Ziaziun, I.A. (2000). Lifelong professional education: problems, searches, perspectives. Kyiv: Vipo, 636 p. [in Ukrainian]
8. Ziaziun, I.A. (2001). Technologization of education as historical continuity. Lifelong Professional Education: Theory and Practice, (1), 73-85. [in Ukrainian]
9. Kremen, V.H. (2019). Education and science as the basis of innovative human development. Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. [in Ukrainian]
10. Kremen, V.H. (2010). Philosophy of anthropocentrism in educational space. Kyiv: Society "Knowledge" of Ukraine. [in Ukrainian]

Abstract. *The article is devoted to the study of the current problem of forming skills in organizing self-educational activities as a key competence of modern specialists in the conditions of a rapidly changing information society and knowledge economy. The theoretical foundations of self-educational activity are considered based on a comprehensive analysis of the works of leading domestic and foreign scientists, including M. Knowles, P. Candy, J. Mezirow, I. Ziaziun, V. Kremen.*

The importance of developing self-directed learning for professional development of personality in the context of lifelong learning concept and human capital formation is substantiated. The essence of self-educational activity is defined as a complex multilevel process of conscious purposeful activity of personality aimed at satisfying cognitive needs and professional development.

The components of self-educational competence are structured, including motivational, cognitive, operational and personal components. The stages of forming self-educational activity skills in future specialists are analyzed: diagnostic-motivational, educational-practical, reflexive-corrective and creative-innovative.

Effective methods and means of developing self-educational competence are revealed, including project method, case method, portfolio method, research methods and modern information and communication technologies. It is established that the formation of self-educational competence requires a systematic approach using active learning methods and creating a favorable educational environment.

The results of the study can be used to improve the system of professional training of future specialists in various fields and develop appropriate educational programs. The development of self-educational activity skills in future specialists not only ensures their professional competitiveness and mobility in the labor market, but also contributes to personal growth and formation of readiness for lifelong learning.

Keywords: *self-educational activity, self-directed learning, key competencies, professional training, lifelong education, future specialists, andragogy, transformative learning, human capital, educational technologies.*

Статья отправлена: 24.07.2025 г.

© Ткаченко В.В.

THE ROLE OF THE DISCIPLINE "JURISPRUDENCE" IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF BACHELORS OF FOOD TECHNOLOGY

Rusnak L.V. / Руснак Л.В.

PhD in Law/ доктор філософії в галузі Право

ORCID:0000-0002-5165-1079

Higher education institution Podolsk State University,

Kamianets-Podilskiy, Shevchenko,13,32300

Заклад вищої освіти Подільський державний університет

***Annotation.** Substantiated pedagogical conditions for the formation of professional competence of bachelors of food technologies in the study of jurisprudence (availability of motivational-value environment in the educational process for the development of a specialist technologist in the field of food technologies in the course innovative teaching technologies: direction of bachelors of food technologies to expand the professional and practical component of professional competence through the introduction of innovative technologies of training; development of personal and professionally significant qualities, moral and ethical improvement of the personality of the future specialist, reflection. The article shows that the training of highly qualified specialists is possible in the conditions of implementation of pedagogical principles of legal education, the system of pedagogical techniques that contribute to the formation of students' justice, as well as the educational and methodological complex, which contributes to the formation of legal culture.*

***Keywords:** law, specialist applicant, legal culture, justice. Pedagogical principles.*

Introduction.

The civilization of Ukraine in the face of rapid socio-economic development is impossible without successful implementation of strategic tasks of educational reform. Demand in the labor market of specialists requires the creation of optimal pedagogical conditions for modernization and further development of the system of education of higher education institutions. Unfortunately, researchers do not pay sufficient attention to the role of the discipline "Jurisprudence" in the formation of professional competencies of the future specialist of the processing industry and the food industry in the process of vocational training [3, 8, 14].

The study of law by applicants of different categories are conditioned by a special social role of law in the life of every individual and society as a whole. The formation of the legal culture of higher education institutions is a social need, based on the legal, pedagogical and psychological foundations, practice of modern social relations. It is aimed at bringing professional legal relations in production activities in accordance

with the current requirements for creating conditions for legal self-improvement and improving the level of legal competence of food specialists [2, 5, 6, 15].

It should be remembered that the effectiveness of the formation of the legal culture of higher education applicants depends primarily on the content and methodology of teaching a course of law and other legal disciplines. The volume and content of the compulsory course in jurisprudence is determined for higher education institutions by the need for society in education [4, 9, 11, 12, 14].

The high level of culture of society, in particular legal, is one of the important features of the rule of law, which is based primarily on the principles of the rule of law and legal law, respect for fundamental rights and freedoms of man and citizen. Compliance with the requirements of the legislation, the consistent realization of fundamental rights and freedoms of man and citizen depend on many factors, in particular on the level of organization of education, acquiring knowledge about state-legal phenomena [1, 5, 6, 12].

On the basis of the above, it is possible to formulate the task of the study, which is to determine the role of the discipline "Jurisprudence" in the formation of professional competences of the food specialist in the process of vocational training.

Presentation of the basic material of the study.

The development of the rule of law and the creation of civil society are possible only if there is a high level of social justice and legal culture of the population. In this regard, legal education becomes crucial. An important part of legal education is the provision of basic knowledge of the state, its origin, forms and types, functions, legal system and system of legislation, introduction into the theory of rule of law and civil society, basic provisions of constitutional, civil, family, labor, criminal and other branches of law.

Today, all higher education institutions should aim to form the necessary organizational and professional qualities by means of teaching all disciplines and educational process, which is a prerequisite for the formation of professional culture of future specialists in the field of processing and food industry.

The strategy of development of modern society in the context of legal reform in Ukraine objectively needs to increase the requirements for the educational system and professional training of highly qualified specialists[14].

"Jurisprudence" is a compulsory discipline for the training of future specialists in the field of processing and food industry, which is due to the fact that jurisprudence is necessary for the acquisition of legal education and basic legal education. Without deep knowledge of rights, freedoms, current legislation, it is impossible to operate promptly in a market economy and in the process of building the economic system of Ukraine. In everyday activity, experts in different industries face problems that are related to the ignorance of legal grounds for conduct in certain situations. CYPC "Jurisprudence" helps in addressing the issues of conduct of the regulations of laws and other normative legal acts and filling in gaps in legal awareness of the population.

The relevance of the training course "Jurisprudence" is conditioned by the needs of professional activity of the future specialist of the branches of the food industry, the importance of studying issues of general importance, the study of basic legal concepts and their features, the establishment of the most general patterns of origin, development and functioning of the state and law, the formation of legal culture, which is manifested. right, as well as evaluate your own knowledge of law.

A proper understanding of state-legal phenomena becomes worldview in the conditions of development of a democratic rule of law, reforming the legal system of Ukraine. A person's outlook cannot be complete, perfect if he does not have knowledge of the essence of state and law. There is no person who does not use words such as "law", "right", "freedom", "duty", "law", "responsibility" and others. It is these concepts that they turn when there is a need to justify their requirements, to justify their actions and actions. In this case, the persuasiveness and effectiveness of the application in this case are significantly intensified if ix understanding is based on scientific conclusions and arguments.

The study of the course "Jurisprudence" is a prerequisite for the formation of such behavior of higher education applicants that corresponds to legal prescriptions, as well as educates irreconcilable attitude towards offenses by other cysts. The purpose of the

course is to prepare the food specialists who will work in the conditions of constructing the rule of law and market economy, the formation of knowledge and understanding of the legislation of Ukraine; conviction about the effectiveness of law as a means of regulating public relations; habits to take actions in accordance with the provisions of legal norms; The ability to use legal knowledge in practical activity, to exercise and protect their actual rights and legitimate interests, to perform legal obligations. In professional terms, the study of the discipline is aimed at legal regulation in the field of industrial relations.

The future specialist must master the necessary minimum legal knowledge as a prerequisite for successful production activity, to carry out the intellectual potential of highly qualified workers who have mastered the basics of theoretical knowledge in the field of certain branches of law necessary for future work activity. The purpose of the course "Jurisprudence" is also the study of the general patterns of emergence, development and functioning of the state and law, familiarization with the peculiarities, basic concepts, categories, institutions and branches of law, consideration of the basic concepts of jurisprudence.

Covers such important and pressing issues as law and order, offense and legal liability, legal discipline and legal culture. The course traces the history of the development of Ukrainian statehood, the problems of building a democratic, rule of law in Ukraine are considered. Some branches of law of Ukraine and the most important normative acts of the current legislation are also considered, the content of the Constitution of Ukraine, its most important provisions on consolidating the basics of the state and social order of Ukraine, are examined. Therefore, "Jurisprudence" is intended to form a legal outlook of future specialists, to develop a system of legal ideas, beliefs and skills of lawful behavior, enrich theoretical ideas about the concepts and categories used by legal science; It aims not only to give the necessary knowledge, but also to teach proper use of legal norms in the fulfillment of relevant roles in society, both in subsequent professional activity and in personal life. Today, one of the most important problems in the legal industry is the low level of even the lack of legal culture, which leads to significant negative consequences in our society. That is why,

especially in modern conditions, the study and assimilation of the subjects of the specified subject becomes of particular importance, contributes to the acquisition of general civilizational values, the formation of the necessary level of legal and political culture, the development of electoral behavior skills, mastering the mechanisms of conscious realization in legal and political life.

The task of studying the discipline is to form from higher education applicants: knowledge of fundamental information on the theory of state and law; the basics of civil, constitutional, labor, family, administrative and criminal law; navigate the current legislation; ability to analyze the content of regulations; ability to apply theoretical knowledge and principles of normative acts in practical life; skills to work with regulations; skills of proper use of legal terminology; skills of proper application of legal norms in production and service.

The result of the study of the discipline should be considered the acquirers of higher education of a complex of knowledge from the theory of state and law, the foundations of constitutional, civil, labor, family, administrative and criminal law of Ukraine and acquire the skills of practical application of this knowledge.

An important place in the system of study of law by higher education applicants has to be acquainted with laws and other normative legal acts, to gain skills to analyze and interpret the rules of law, to apply the acquired knowledge in practical activity, to properly use the current legislation and specialized literature from different fields of law. The assimilation of specific professional terminology, a certain legal minimum is an indispensable prerequisite for the future professional activity of a specialist in the circumstances of modern economic life.

Lectures give an idea of the subject as a whole and its most important specific provisions, offers new information that is not in textbooks. The use of the textbook provides systematic and detailed knowledge of the training course, contributes to its memory. In turn, the reproduction of material, its discussion in seminars and practical classes, solving problems, legal qualification of specific situations, comparing the current normative legal acts makes it possible to fully understand what is heard and read, to learn how to use knowledge.

In order to effectively master the course for higher education, it is necessary to deepen their knowledge in this course in addition to auditoriums. 3 This purpose provides for tasks for independent and individual work of higher education applicants.

Conclusions.

The defined provisions reflect the unity of the content and procedural components of the process of formation of legal culture of future specialists, taking into account the specifics, features of agrarian higher education institutions, as well as real socio-economic conditions.

References:

1. Atamanova NV, Dyachenko OV Legal culture and its role in the formation of the law and order of the modern Ukrainian state. *New Ukrainian Law*, Iss. 1, 2022. P. 82-87.
2. Bibik NM, Yermakov IG, Ovcharuk OV Competent education - from theory to practice. Kyiv: Pleiada, 2005. 120 p.
3. Butenko N. Competences of a modern higher education teacher in the context of his mission. *Bulletin of Lviv University. The pedagogical series*. 2009. Iss. 25. Part 1. P. 31–39.
4. Golovnychenko I. Justice: Legal culture in the development of the Ukrainian state. *Law of Ukraine*. 2005. № 4.
5. Golovchenko V. Legal mechanisms of formation of students' consciousness. *Law of Ukraine*. 2006. № 4.
6. Demina OS Legal culture as the basis of democratic, legal development of Ukrainian society. *Journal of the Kiev University of Law*. 2005. № 1. P. 38-41.
7. Lisogor V. Legal culture as an element of the mechanism of realization of the rights and freedoms of citizens. *Principle, economy and right*. 2009 № 5. Art. 19-21.
8. Petrenko, O. *Methods of teaching law*. Kyiv: Certificate Publishing House, 2017 202 p.

9. Ratushna OM Features of formation of justice of students of higher education institutions: realities of today. Analytical and comparative law. 2024. № 6. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.159>

10. Ryabovol L. Methods of teaching jurisprudence (jurisprudence) as a science: object, subject, purpose, tasks, functions, methodology. Kyiv: Genesis, 2017. P. 125–136.

11. Savchenko I. Law in modern education. Kyiv: Education, 2018. 300 p.

12. Shcherban MP The role of legal culture in the preparation of students of agrarian educational institutions. Higher education of Ukraine. 2003. No. 4 (11) Annex. P. 105-111. Methods of teaching the course "Food Microbiology" and the formation of general subject competencies for higher education students majoring in "Food Technology" / T.M. Prylipko, L.V. Rusnak. // Issue Nr. 3(28-03), SWorld & D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov, Bulgaria. 2024. P. 19–25.

13. Prylipko T.M. Use of mobile learning technology in higher education institutions / T.M.Prylipko, T.V.Koval, L.V.Rusnak // Scientific thought development: Education and pedagogy, Psychology and sociology, Philosophy, Philology. Monographic series «European Science». – Karlsruhe, Germany. – Issue №34 Part 1 August 2024 – P.42-59.

14. Prylipko T.M., Contradictions and problems of external requirements for the training of food production and catering specialists. "/ T.M. Prylipko, L.V. Rusnak. // Modern engineering and innovative technologies : International periodic scientific journal. Karlsruhe, Germany. Issue №36, Part 5, December 2024. P. 61–65.

Анотація. Обґрунтовані педагогічні умови формування професійної компетентності бакалаврів харчових технологій під час вивчення правознавства (наявність мотиваційно-ціннісного середовища в навчальному процесі для вироблення в студентів ціннісного ставлення до опанування фаху фахівця-технолога у галузі харчових технологій; спрямування бакалаврів харчових технологій на розширення професійно-практичного компонента професійної компетентності через запровадження інноваційних технологій навчання; розвиток особистісних та професійно значущих якостей, морально-етичне вдосконалення особистості майбутнього фахівця, рефлексія. У статті наведені дані, що вказують на те, що підготовка висококваліфікованих фахівців можлива за умов реалізації педагогічних принципів правової освіти, системи педагогічних прийомів, які сприяють формуванню правосвідомості студентів, а також навчально-методичного комплексу, котрий сприяє формуванню правової культури майбутніх фахівців.

Ключові слова: право, фахівець здобувач, правова культура, правосвідомість, педагогічні принципи.

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF BACHELORS OF FOOD TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF STUDYING PROFESSIONAL DISCIPLINES

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ БАКАЛАВРІВ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН

Рылірко Т.М. / Приліпко Т.М.,

d.a.s., prof. / д.с.н., проф.

ORCID: 0000-0002-8178-207X

Publons: AAF-5445-2019

*Higher education institution « Podolsk State University», Kamianets-Podilskyi,
Shevchenko, 13, 32300*

Annotation. *The article is devoted to the substantiation of a strategy for the study of future food technologists of professional disciplines aimed at forming competences that will help improve personal and public health and well-being, ensure the requirements of sustainable development and environmental protection. The purpose of the article is to substantiate the didactic foundations of teaching professional disciplines for bachelors of specialty G 13 food technologies in the institution of higher education "Podilsky State University". Theoretical research methods are used - analysis, synthesis, modeling to determine the theoretical foundations of the study and argue its results. On the basis of comparative analysis of educational programs of the leading HEIs of Ukraine, the volume and logical sequence of teaching professional disciplines at the PSU "PSU" were characterized. The applicants study not only the structure and dynamic transformations of the substances that consist of the human body and which it consumes as food, but also consider the properties and biochemical changes related to the storage and technological processing of raw materials and products. Tested in the educational process of the PSU "PSU". The disciplines of the professional cycle are closely related, logically structured and focused on providing learning outcomes, which will form the basis of future professional competence of specialists of the specialty G 13 food technologies.*

Keywords: *specialists, higher education applicants, professional disciplines, learning outcomes, food technologies.*

Global trends cause changes in the content of educational programs in general and each educational component in particular. Scientists determine that for the modernization of education, an effective competent approach is effective, which allows to form from future specialists, professional competence, promotes professional development, helps to adapt in new conditions, ensures mobility and flexibility according to the challenges of the present. Important changes in the nutrition of each person are determined by a complex of social, technological, socio-cultural and environmental problems facing humanity in the 21st century [1, 5]. In the context of the fast-changing global world, knowledge and qualification of personality become not only its capital, personal value, but also acquire public and state value. Economic

and social development of the country, its national security, and therefore the sphere that produces human resource - the sphere of education - enters the priority positions and begins to interact with other public spheres become dependent on the qualification and education of each person. [3].

Another necessary direction of reform is the creation of mechanisms of recognition of professional competences acquired in Ukraine. After all, one of the

The main reasons that are interfering with the rapid integration of our country into the European educational space are significant differences in curricula and qualification standards. As a result, European employers are not able to properly assess the level of competence of potential workers, which requires the unification and reconciliation [6]. In such circumstances, a priority is to predict the requirements of the labor market and needs for certain qualifications. The ultimate goal should be to reconcile the needs of the labor market and proposals of higher education [2].

In a modern difficult situation, when Ukraine's economy is experiencing a post-crisis period, more and more food industry enterprises restore their work, increase production volumes, introduce new technologies based on the use of non-traditional raw materials. But to ensure an effective technological process of high quality production, competent professionals are needed to respond adequately to the dynamic market requests, to be active, and to promote production improvement. A characteristic feature of the development of modern production is its dependence on the level of development of labor potential.

Guarantors of educational programs and scientific-pedagogical staff are faced with the call of the present: to update and modify the disciplines so quickly that to meet or ahead of the growing requirements of stakeholders. Nowadays, normative disciplines of innovative educational programs are aimed not only at studying the basics of professional disciplines, but also for the formation of competences that will help improve personal and public health and well-being, ensure the requirements of sustainable development and environmental protection and environmental requirements [1, 6].

The research is to develop and use in the preparation of bachelors of food technologies of educational and methodological support, necessary for the formation of professional competence, expanding the professional outlook of students, formation of personal and professionally significant qualities of future specialists. In particular, the development of modern methodological materials in professional disciplines "Microbiology of food products", "Food packaging", "Processes and apparatus of food production", which cover a complex of training and training tasks for the performance of laboratory and practical works; control test tasks; self -test questions; Estimated work with research individual tasks [5, 6].

Over the last decades, there has been a dramatic change in the paradigm of food from production to consumption. Today, the food is generally safe, delicious, nutritious, varied, convenient, cheaper and more progressive than ever. Modern achievements in the field of food technologies are largely obtained by the combination of sciences such as physics, chemistry, biology, material science and engineering, biotechnology, microbiology, nutrition, toxicology, computer science, etc. [1]. Nutrients can be preserved, the main vitamins and minerals can be supplemented, toxic compounds can be removed, and products can be dejected so as to optimize health and reduce the risk of disease [3]. To solve this problem, the food industry requires competent professionals capable of performing non -standard tasks.

Engineering education is experiencing dramatic changes. The traditional model of learning, when the passive presence of students in the lecture audience was approved, is inferior to interactive methods. Active training in engineering contributes not only to gaining basic knowledge but also flexible skills such as teamwork, the ability to decide Problems and entrepreneurial thinking [4]. Therefore, it became necessary to constantly update educational programs and curricula, taking into account the requirements and prospects of the modern food industry [2; 6].

Most of the food industry processes are related to the processing of structured dispersed systems-suspensions, foams, drags, structural and mechanical parameters of which are used in the selection of the most rational modes of equipment, optimal conditions for technological processes, to projection of automatic production control

systems. As a result of studying the discipline, the bachelor has a holistic view of the processes and phenomena that occur in the inanimate and wildlife; Understands the possibilities of modern scientific methods of knowledge of nature, possesses them to solve specific tasks that arise in professional activity. The performance of laboratory work in the discipline gives students the opportunity to get acquainted with the physico-chemical processes that underpin the obtaining and study of the composition and properties of food, as well as food additives and cosmetics, to learn how to analyze the systems independently and to perform the necessary calculations.

Conclusions.

Trends of modern society lead to a change in lifestyle, reducing cooking at home, new eating habits and using food for certain diets. These trends should be taken into account in educational programs and disciplines that fill them. Formal training should be enriched with the achievements of information and communication technologies (ICT) with access to a large amount of information on the Internet in the form of video, open classes and courses, scientific articles, etc. A new vision of teaching professional disciplines, which is the subject of our further research, should consider the training of relevant specialists in the context of stable food processes, products for changing lifestyle and beliefs, innovations for health and well-being, new methodologies.

References:

1. Filimonova I.A Features of engineering and pedagogical activity of future specialists-technologists in the field of food technologies. Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University Series: Pedagogy and Psychology: Coll. Sciences. works. Vinnitsa, 2017. Iss. 51. P. 90-94.
2. Filimonova I.A Conceptual approaches to the professional training of future technologists in the field of food technologies. Collection of scientific works of Uman State Pedagogical University named after Paul Tychna. Uman, 2017. Iss. 1. P. 375–383.

3. Filimonova I.A Structure of professional competence in the training of future specialists in the field of food technology. Collection of scientific works "Pedagogical Sciences" of Kherson State University. Kherson, 2017. P. 140–146.

4. Turi O. Integration and differentiation of students' knowledge in the process of studying chemical and technological disciplines. Bulletin of Lviv. Univ. A series of pedagogues. 2012. Iss. 28. P.65–73.

5. Shemet V. Ya., Gulai OI, Moroz IA Physicochemical aspects of molecular gastronomy. Scientific works of NUHT 2021. Volume 27, № 3. С. 163-171

6. Methods of teaching the course "Food Microbiology" and the formation of general subject competencies for higher education students majoring in "Food Technology"/ T.M. Prylipko, L.V. Rusnak. // Issue Nr. 3(28-03), SWorld & D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov, Bulgaria. 2024. P. 19–25.

Анотація. Стаття присвячена обґрунтуванню стратегії вивчення майбутніми харчовими технологіями фахових дисциплін, спрямованих на формування компетентностей, що сприятимуть поліпшенню особистого та суспільного здоров'я і добробуту, забезпеченню вимог сталого розвитку і охорони довкілля. Мета статті полягає в обґрунтуванні дидактичних засад викладання фахових дисциплін для бакалаврів спеціальності G 13 Харчові технології у ЗВО «ПДУ». Використано теоретичні методи дослідження – аналіз, синтез, моделювання для визначення теоретичних основ дослідження та аргументування його результатів. На основі компаративного аналізу освітніх програм провідних ЗВО України схарактеризовано обсяг та логічну послідовність викладання фахових дисциплін у ЗВО «ПДУ». Здобувачі вивчають не лише структуру та динамічні перетворення речовин, з яких складається організм людини і які вона споживає як їжу, але й розглядають властивості та біохімічні зміни, пов'язані із зберіганням та технологічною обробкою сировини та продуктів. Апробовані у навчальному процесі ЗВО «ПДУ». дисципліни фахового циклу тісно пов'язані, логічно структуровані і зорієнтовані на забезпечення результатів навчання, які становитимуть основу майбутньої професійної компетентності фахівців спеціальності G 13 Харчові технології.

Ключові слова: фахівці, здобувачі вищої освіти, фахові дисципліни, результати навчання, харчові технології.

THE KEY FEATURES OF TRANSLATION AND LOCALIZATION OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXTS

Ihnatiuk Olha / Ігнатюк Ольга

*Senior Lecturer, Department of English /
старший викладач кафедри англійської мови,*

Ionane Nadiia / Іонане Надія

*Senior Lecturer, Department of English /
старший викладач кафедри англійської мови,*

*Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
Івано-Франківський національний університет нафти і газу,*

м. Івано-Франківськ, Україна

Abstract. *This article explores the key aspects of translation and localization of scientific and technical texts. The increasing demand for high-quality technical translation arises from the rapid development of science and technology. Scientific and technical texts differ significantly from literary and general-purpose texts in terms of style, structure, and lexical content. The paper examines the essential principles of consistency, accuracy, and terminology management in technical translation, highlights challenges related to polysemy, neologisms, false friends, abbreviations, and stylistic differences, and emphasizes the role of context and subject-specific knowledge. Recommendations are provided to improve the quality of scientific and technical translation through deeper linguistic analysis, terminology standardization, and cultural awareness.*

Keywords: *technical translation, scientific texts, terminology, localization, accuracy, consistency, polysemy, neologisms, false friends, abbreviations, translation challenges, language for special purposes (LSP)*

Translation is a complex process of human mental activity.

Translation means adequate reproduction of the concept expressed by means of one language, by means of another language, reproduction of the considering the interaction of content and form.

The scientific and technical sphere is one of the vital spheres of human activity.

Due to the rapid development of technology and the spread of scientific and technical information, the importance of scientific and technical translation has grown.

The translation of scientific and technical literature differs from the translation of fiction, newspaper articles, documentary and business material, etc.

The concept of "scientific and technical literature" includes such varieties as the actual scientific and technical literature, namely, monographs, collections and articles on various problems of science and technology; educational scientific and technical literature (textbooks, reference books, etc.); popular science literature in various fields

of technology; technical and accompanying documentation; technical advertising, patents, etc. The translation of such literature causes certain difficulties.

Scientific and technical texts are characterized by a special style that distinguishes them from other types of texts. This feature creates additional problems.

The language of scientific and technical literature differs from the spoken language or the language of fiction by certain lexical, grammatical and stylistic features.

The main challenges of technical translations are consistency, accuracy, and the right tone. All these elements are essential when looking to respect industry standards and meet the public's expectations.

Consistency and Terminology.

Consistency in terminology is crucial in technical texts. Synonyms and idiomatic expressions, which are acceptable in literary texts, are usually inappropriate in scientific contexts. For example, a term like “software” should not be inconsistently translated as “program” or “application” unless the original text supports such variation. Creating and maintaining a terminology database or glossary is essential for ensuring uniformity across translations.

Accuracy and Subject Knowledge

Accuracy entails selecting the most appropriate and context-specific equivalents in the target language. Technical translators must be aware of the nuances of industry-specific vocabulary. Misinterpretation of a term due to superficial lexical similarity—often referred to as “false friends”—can significantly distort the meaning of a document. For example, the English term “fabrication” may be mistakenly translated as “фабрикація” (fabrication in the sense of falsification), rather than “виробництво” (manufacturing).

Polysemy and Context

One of the challenges in scientific translation is dealing with polysemous terms—those that have multiple meanings depending on context. For instance, the word “drive” may refer to a mechanical component, a computer storage device, or a motivational

factor, depending on the field. The translator must carefully analyze the context to determine the correct interpretation.

Neologisms and Innovation

With the continuous advancement of science and technology, new terms frequently emerge. These neologisms often do not appear in standard dictionaries, posing an additional challenge. Translators must conduct in-depth research to understand the concept and find an appropriate translation that aligns with existing terminology in the target language. In some cases, a calque or transliteration may be the only viable option, followed by a brief explanation in parentheses.

Abbreviations and Acronyms

Technical texts are often saturated with abbreviations and acronyms, some of which are standardized, while others may be created ad hoc for a specific document. Understanding the full form and correct meaning is essential for accurate translation. Moreover, the translator must avoid replacing or modifying official abbreviations unless an established equivalent exists in the target language.

Phraseology and Stylistic Features

Another distinct feature of technical texts is the use of set expressions and phraseological units specific to the domain. Some words acquire technical meanings only in certain contexts, which adds complexity to the translation process. For example, the word “load” may refer to an electrical charge, a mechanical force, or a data packet in computing.

Cross-Linguistic and Cultural Issues

Cultural and extralinguistic knowledge also plays a role in localization—the adaptation of content not only linguistically but also culturally. Measurement units, standards, and even graphical symbols may need to be adjusted to fit the expectations of the target audience. Localization ensures the text is both comprehensible and functional in the context of its intended use.

Conclusion.

Translation and localization of scientific and technical texts require more than linguistic competence. They demand precision, clarity, and a methodical approach to

terminology, supported by thorough subject knowledge and research skills. Translators must be aware of challenges such as polysemy, neologisms, false cognates, and abbreviation usage, and must adhere strictly to consistency and industry standards. Enhancing translation quality in this domain is vital for effective global communication and knowledge dissemination in science and technology.

Література:

1. Drab, N. L. (2012). *Common English Usage Problems* [Навчально-методичний комплекс]. Vinnytsia: Nova Knyha.
2. Karaban, V. I. (2018). *Pereklad anhliiskoi naukovoï i tekhnichnoi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy* [Translation of English scientific and technical literature]. Vinnytsia: Nova Knyha.
3. Litviniak, O. V. (2019). *Zbirnyk vprav dlia zaniat z usnoho perekladu: Anhlo-ukrainska movna para* [Collection of oral translation exercises]. Vinnytsia: Nova Knyha.
4. Naumenko, L. P., & Hordieieva, A. Y. (2011). *Praktychnyi kurs perekladu z anhliiskoi movy na ukrainsku* [Practical course of translation from English into Ukrainian]. Vinnytsia: Nova Knyha.
5. Chernovatyi, L. M., Voronina, K. V., Kalnychenko, O. A., & Kamynin, I. M. (2017). *Pereklad anhlo-movnykh nauково-tekhnichnykh tekstiv: Enerhiia, pryrodni resursy, transport* [Translation of English scientific and technical texts]. Vinnytsia: Nova Knyha.
6. Byrne, J. (2006). *Technical Translation: Usability Strategies for Translating Technical Documentation*. Dordrecht: Springer.
7. Montalt, V., & Davies, A. (2007). *Medical Translation Step by Step: Learning by Drafting*. Manchester: St. Jerome Publishing.
8. Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall.
9. Hutchins, W. J. (2005). *Machine Translation: Past, Present, Future*. Chichester: Ellis Horwood.

10. Wright, S. E., & Budin, G. (Eds.). (2001). *Handbook of Terminology Management: Application-Oriented Terminology Management*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.

Article sent: 14.07.2025

© Ihnatiuk O.

УДК 821.161.2.09(092)“18/19”

PATRIOTIC OUTLOOK AND ANTI-NATIONAL PHENOMENA IN BORIS GRINCHENKO'S WORKS FOR CHILDREN

ПОНЯТТЯ ПАТРІОТИЗМУ ТА АНТИНАЦІОНАЛЬНІ ФЕНОМЕНИ У ТВОРАХ БОРИСА ГРІНЧЕНКА ДЛЯ ДІТЕЙ

Vovk O.V. / Вовк О.В.*PhD in Philology, Associate Prof. / к.ф.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-9857-6205

*Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,**Ivan Franko, 24, 82100**Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,**Івана Франка, 24, 82100***Ivanoczko G.O. / Іваночко Г.О.***PhD in Philology, Associate Prof. / к.ф.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-2323-3646

*Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,**Ivan Franko, 24, 82100**Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,**Івана Франка, 24, 82100*

Анотація. В роботі розглянуто авторську концепцію національного відродження Бориса Грінченка як конкретизовану модель загальнонародницької теорії етнокультурного укорінення. Запропоновано методологічне обґрунтування аксіологічного підходу до аналізу художнього тексту, що дало змогу виявити ключові національні цінності, втілені у творах письменника для дітей. До таких цінностей належать: історична пам'ять, система національної освіти й виховання, українська літературна традиція, ідеї справедливості та релігійні орієнтири. Борис Грінченко розглядав дитячу літературу не лише як інструмент формування особистості, але й як засіб плекання національної самосвідомості та ідентичності. Його педагогічна концепція, побудована на принципах гуманізму, демократизму, народності та необхідності виховання в дусі патріотизму, суттєво вплинула на тематичне й ідейне наповнення дитячих творів.

Ключові слова. Аксіологічний аналіз, етнокультурна ідентичність, патріотичні цінності, деструктивні національні феномени, дитяча література, Борис Грінченко, національна свідомість.

Вступ та мета дослідження.

Система вартостей, сформована на основі національно орієнтованого світогляду митця, репрезентує у художньому тексті глибину етнокультурного коріння українського народу. Такий підхід передбачає аналіз тексту через призму символічно закодованих ціннісних орієнтацій. У національній картині світу суспільство, природа й особистість осмислюються через ідеї, що історично склались і закріпились у культурі та мові. Грінченко глибоко усвідомлював, що

пробудження національного самоусвідомлення є необхідною передумовою політичного, соціального й культурного самовизначення нації. Формування національної ідентичності розглядається як один із провідних векторів культурно-політичної концепції Б. Грінченка, сформованої в умовах посиленого національного й соціального тиску з боку Російської імперії. Центральне місце в його світогляді посідає ідея національного відродження, яка слугує основою патріотичної позиції як автора, так і адресата його творів. Особливо яскраво ця концепція виявляється у літературній і педагогічній спадщині письменника, в якій чітко простежується націоцентричний вектор мислення. Змістова структура художніх творів для дітей у Грінченка репрезентує глибоко осмислену систему етнонаціональних цінностей.

У межах дослідження акцент зроблено на таких смислових домінантах, як: утвердження історичної пам'яті, просвітницька функція літератури, соціальна справедливість, релігійність, моральна сила героїв, образ батьківщини як вищої цінності. Особливу увагу приділено тому, як ці елементи формують в уяві дитячого реципієнта позитивний образ України як спільноти та культури.

Постановка проблеми та виклад основного матеріалу. Сучасна літературознавча думка демонструє зростання інтересу до аксіологічних аспектів художнього тексту. Польський літературознавець Стефан Савіцький виокремлює три основні напрями у вивченні ціннісного виміру літератури: по-перше, опис та інтерпретація цінностей, що репрезентуються у творах; по-друге, дослідження самої літератури як ціннісного явища; по-третє, вивчення літератури як джерела впливу на формування певних ціннісних орієнтирів у суспільстві. В межах першого напрямку цінності розглядаються як іманентні складники художнього світу, без чіткої дихотомії на естетичні та позаестетичні. Вони стають органічною частиною текстуальної реальності. Саме через цінності література здатна виражати етичні, моральні, духовні пріоритети певного часу або культури. Савіцький вказує, що аксіологічна структура твору виявляється через систему мотивів, образів і композиційних рішень, а також через рецепцію ідей автора та читацьку інтерпретацію. Другий напрям зосереджений на питанні

про статус художнього твору як особливого феномену культурного буття. Тут акцент робиться на “антропологічному вимірі” літератури як посланні людини до людини, де художній текст виступає як комунікативний міст між автором і читачем, між минулим і сучасністю. У межах третього напрямку література осмислюється як важливий виховний інструмент. Особливо значущою вона є у процесі формування національної і патріотичної свідомості, зокрема в дитячому середовищі. Саме тому література для дітей має чітко виражену адресність і виховну настанову, враховуючи вікові потреби, педагогічні вимоги й національні пріоритети. Як зауважує дослідник, дитяча література є не лише джерелом естетичного задоволення, а й засобом укорінення дитини у культурному середовищі. Окрім позитивних вартостей, у художньому творі можуть бути присутні й так звані “антицінності” – тобто концепти, що мають негативне аксіологічне навантаження. Їх наявність сприяє формуванню критичного мислення у читача, допомагає глибше осмислити ціннісні протиставлення у суспільстві й у самій людині.

Для покоління українських діячів другої половини XIX століття історична свідомість стала основоположною ланкою національного самоусвідомлення. Борис Грінченко, як і його однодумець Трохим Зіньківський, наголошував на важливості знання історії та рідної мови для формування патріотичної позиції. Історія постає у творах Грінченка не лише як тло подій, а як живий досвід, що має впливати на сучасне і майбутнє нації.

Особливої ролі набуває українська література, яку автор розглядає як головний простір національного самопізнання. Починаючи від Котляревського, літературний процес сприймається як безперервне відображення духовної еволюції українства. Окреме місце відводиться Тарасу Шевченку, якого Грінченко називає пророком національного відродження. Його творчість сприймається як втілення істинного українського світогляду, вільного від шовінізму і колоніального мислення.

У віршованих казках і легендах Грінченко активно використовує фольклорні елементи для популяризації ідеї національної гідності. Так, у поезії

"Дума про Княгиню-кобзаря" простежується поєднання епічного стилю думи та побутового сюжету. Образ княгині, яка переодягнувшись у кобзаря рятує чоловіка з полону, стає символом жіночої відданості та сили духу, а водночас – провідником до національного самоусвідомлення. Подібну сюжетну схему спостерігаємо у казці "Смілива дівчина", де головна героїня — проста селянська дівчина – завдяки хоробрості, чесності й гідності стає дружиною королівського сина. Твір акцентує на самодостатності українського селянства, викриваючи несправедливість патріархальної та імперської систем. В історичних поемах – таких як "Смерть отаманова" та "Лесь, преславний гайдамака" – аксіологічна увага зосереджується на лицарських чеснотах: хоробрості, самопожертві, любові до рідної землі. Образи козаків у цих творах змальовані з особливою шляхетністю й романтизмом, підкреслюючи їх як носіїв національної ідеї. Навіть смерть у творі Грінченка – це вияв гідності, вірності батьківщині та козацькому обов'язку [4].

Окремим пластом іде критика антицидностей. У сатиричних поезіях "Українець" та "Професор Пшик" автор висміює фальшивий патріотизм – зовнішню позу, що не підкріплена реальними діями. Псевдопатріоти у творах Грінченка – це ті, хто прикривається українськими символами, але не діє на благо нації. Через іронію, гіперболу та сатиру письменник розкриває деструктивну сутність безвідповідального формалізму, підмінювання справжньої любові до батьківщини – риторикою і бездіяльністю.

Висновки.

Аналіз художніх творів Бориса Грінченка для дітей крізь призму аксіологічного підходу дозволяє визначити їх як важливий засіб національного виховання та формування свідомого українця. Письменник не лише актуалізував ключові цінності – історичну пам'ять, рідну мову, просвіту, моральність, релігійність, – а й чітко окреслив межу між істинним патріотизмом та його псевдоформами.

На тлі культурного та політичного тиску імперської Росії Борис Грінченко вибудував у своїх текстах струнку систему патріотичних орієнтирів, яка

відповідала потребам українського народу в самоідентифікації. Його твори для дітей та молоді містять не лише естетичну, а й глибоку ідеологічну функцію, спрямовану на утвердження етнокультурної ідентичності. Критика антинаціональних явищ – таких як російський шовінізм, малоросійство, фальшивий патріотизм – формує у читача критичне мислення, спонукає до глибшого усвідомлення ціннісних основ українського буття. Відтак творчість Бориса Грінченка виступає вагомим чинником національного відродження й актуальним джерелом педагогічного впливу до сьогодні.

Література:

1. “...Віддати зумієм себе Україні” : листування Трохима Зінківського з Борисом Грінченком. Київ. Нью-Йорк. 2004. 520 с.
2. Tyszczyk A. *O pojęciu wartości negatywnej w literaturze*. Problematyka aksjologiczna w nauce o literaturze / Studia pod redakcją Stefana Sawickiego, Andrzeja Tyszczyka. Lublin : Redakcja wydawnictw Katolickiego uniwersytetu Lubelskiego, 1992. S.137 –153.
3. Грінченко Б. Д. *Листи з України Наддніпрянської*. Б.Грінченко – М.Драгоманов. Діалоги про українську національну справу. Київ.,1994. С.135 – 149.
4. Грінченко Б.Д. *Твори в 2 т. Т.1. Поетичні твори. Оповідання. Повісті*. Київ : Наукова думка, 1990. 640 с.
5. Кіраль С.С. “*Апостол Молодої України*”: Трохим Зінківський у контексті доби. Монографія. Київ : Вид-во “КИТ”, 2002. 322 с.
6. Савіцький С. *Аксіологічна проблематика в літературознавстві. Теорія літератури в Польщі*. Антологія текстів. Друга половина ХХ – початок ХХІ ст. Київ : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. С.236 – 251.

References.

1. “...Viddaty zumiiem sebe Ukraini” : lystuvannia Trokhyma Zinkivs'koho z Borysom Hrinchenkom. Kyiv. N'iu-Jork. 2004. 520 s.

2. Tyshchyk A. O poętsiu vartości negatyvnej v literaturze. Problematzka aksjologiczna v nautse o literaturze / Studia pod redakcją Stefana Savitskiego, Andrzeia Tyshchyka. Lublin : Redaktsia vydavnistv Katolitskogo universytety Lubelskiego, 1992. S.137 –153.
3. Hrinchenko B. D. Lysty z Ukrainy Naddnyprians'koi. B.Hrinchenko – M.Drahomanov. Dialohy pro ukrains'ku natsional'nu spravu. Kyiv.,1994. S.135 –149.
4. Hrinchenko B.D. Tvory v 2 t. T.1. Poetychni tvory. Opovidannia. Povisti. Kyiv : Naukova dumka, 1990. 640 s.
5. Kiral' S.S. “Apostol Molodoi Ukrainy”: Trokhym Zinkivs'k'yj u konteksti doby. Monohrafiia. Kyiv : Vyd-vo “KYT”, 2002. 322 s.
6. Savits'kyj S. Aksiolohichna problematyka v literaturoznavstvi. Teoriia literatury v Pol'schi. Antolohiia tekstiv. Druha polovyna KhKh – pochatok KhKhI st. Kyiv : Vyd. dim “Kyievo-Mohylians'ka akademiia”, 2008. S.236 – 251.

Abstract. *The article is devoted to the theory of national revival of B. Grinchenko as the author's specification of the nation-wide theory of ethno-cultural rooting; the basic methodological parameters of the axiological approach to the interpretation of the phenomena of the art by the means of words have been outlined. It helped to understand the main types of national values in B. Grinchenko's works for children: national history, national education and upbringing, national writing, social justice, and religiosity.*

Borys Grinchenko understood literature for children as a powerful system that is not only human creation (formation of an individual personality), but also a national artistic system (preservation and reproduction of national identity). At the same time, the nature of the works for children was influenced by B. Grinchenko's national-centric pedagogical concept, which was based on the ideas of democracy, humanism, nationality and the need for national education.

The system of national values, conditioned by the patriotic outlook of Boris Grinchenko, acquires a significant understanding of the artistic expression of ethnocultural roots in the writings of a writer for children. It is an approach to works of art that involves analyzing them in the sense of identifying and comprehending artistically encoded values (values).

In the national image of the world, society, nature, man emerge through the prism of national values that have been historically and entrenched in language and culture. It is about forming a national type, which is determined by linguistic, ideological and cultural identity of the Ukrainian ethnic group. Borys Grinchenko understood that only by awakening the national self-awareness one could hope for his national, political and socio-economic self-determination.

Formation of national consciousness has become one of the most important elements of B.Grinenko's cultural and political concept in the conditions of catastrophic national and social oppression of Ukrainian. The core – national - idea of the concept of revival of the native people naturally became the systematic nucleus of the patriotic worldview of the author and the recipient. This is especially pronounced in the literary and pedagogical activity of the writer, expressing on a semantic level the basic national-centric aspect of his theory of ethno-cultural roots. For the meaningful interpretation of B. Grinchenko's children's works, the concept of patriotism, which is understood not only as feelings (love), but as a duty, responsibility to the motherland and nation, is specified.

The research expresses B. Grinchenko's special role in the development of Ukrainian literature for children, in the creation of the national discursive paradigm, genre-style models and significant principles of rooting the young reader with the help of literature in the sphere of ethno-cultural spirituality.

Key words: *axiological approach, national values, patriotic values, anti-national phenomena, Borys Grinchenko, national-centric outlook.*

Статтю надіслано: 23.07.2025 г.

© Вовк О.В., Іваночко Г.О.

УДК 347.91/95

RESOLUTION OF CONFLICTS IN THE FIELD OF HEALTH INSURANCE THROUGH MEDIATION.

ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ У СФЕРІ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ ШЛЯХОМ МЕДІАЦІЇ.

Machuska I.V./Мачуська І. Б.

д.ю.н., доцент, професор кафедри приватного права,
Київський національний економічний
університет імені В. Гетьмана, Юридичний інститут,

м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-6441-8356

Titova O.S./Тітова О.С.

к.е.н., доцент кафедри іноземних мов,

ORCID: 0000-0001-9378-0904

Київський національний економічний
університет імені В. Гетьмана, Юридичний інститут,

м. Київ, Україна

Chyryk O.I./Чирик О.І.

старший викладач кафедри іноземних мов,

ORCID: 0009-0004-6054-3952

Київський національний економічний
університет імені В. Гетьмана, Юридичний інститут,

м. Київ, Україна

Анотація. У статті досліджується інститут медіації, як альтернативна форма вирішення конфліктів у сфері медичного страхування в Україні. Зазначено, що одним з пріоритетних напрямів розбудови медичної сфери є розвиток медичного страхування.

Встановлено, що для сфери медичного страхування характерним є наявність значної кількості конфліктів, що виникають при реалізації договору страхування та надання медичних послуг. Доведено, що інститут медіації у Україні є одним з дієвих засобів вирішення конфліктів у сфері медичного страхування. Зазначено, що особливого значення інститут медіації як форми вирішення конфліктів набуває у контексті наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

У статті проаналізовано правове регулювання страхування та медичного страхування, а також медіації. Внесені доповнення до законодавства у сфері медичного страхування та медіації. Запропоновано залучення до процесу медіації фахівців у сфері медицини та підготовки медіаторів у сфері медичного страхування.

Ключові слова: страхування, медичне страхування, медіація, інститут медіації, правове регулювання, законодавство України, спори, конфлікти, вирішення спорів.

Вступ.

Одним з найбільш важливих завдань кожної держави є забезпечення ефективного функціонування медичної системи [1]. За період незалежності в Україні відбулися глибинні зміни, що значно вплинули на систему охорони

здоров'я та сприяли появі нових інститутів. Проте, вітчизняна система медичного забезпечення наразі не у повної мірі відповідає потребам сьогодення та обраному європейському вектору розвитку [2].

Одним з пріоритетних напрямів розбудови медичної сфери є розвиток медичного страхування, оскільки воно дозволяє створити необхідні умови для функціонування медичної галузі у довгостроковій перспективі та сприяє підвищенню рівня соціального захисту населення. Медичне страхування є однією з важливих та необхідних складових медичної галузі, завданням якої є захист від ризиків, що загрожують здоров'ю та життю людини. Розвиток медичного страхування в Україні є важливим кроком у напрямку розвитку медичної системи України, що забезпечує галузь додатковими фінансовими надходженнями та надає населенню доступні, якісні та сучасні медичні послуги [1].

В той же час, для сфери медичного страхування характерним є спостерігається значна кількість конфліктів, що виникають при реалізації договору медичного страхування та у процесі надання медичних послуг.

Одним із вагомих інститутів врегулювання конфліктів у сфері медичного страхування є їх альтернативна судовому розгляду форма, що здійснюється за допомогою медіації. Таким чином, врегулювання конфліктів у сфері медичного страхування за допомогою медіації, як альтернативної форми вирішення спорів, надають можливість уникнути багатьом конфліктам у зазначеній сфері і тим самим набути інституту медіації значної довіри серед громадян країни.

Аналіз наукових джерел. Теоретико-методологічною основою дослідження інституту медіації у сфері медичного страхування стали праці таких вітчизняних, а саме: І. Антоненко, Г. Біліцької, А. Базилевича, А. Барзиловича, В. Баєва, Л. Волохова, А. Кириченко, Н. Климук, В. Лагодієнко, Д. Остапенко, Н. Петечел, О. Радченко, О. Сосновської, О. Стешенко, В. Стеценко, Д. Третьяка, І. Федоровича.

Мета статті полягає в дослідженні особливостей вирішення конфліктів у сфері медичного страхування за допомогою застосування інституту медіації, як альтернативної форми вирішення спорів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Одним з основних показників економічного розвитку держави є добробут та благополуччя її громадян. Ефективна система охорони здоров'я відіграє головну роль в забезпеченні високого рівня життя, сприяє розвитку населення та безпеці економіки й держави в цілому. Гарантована державою безкоштовна система охорони здоров'я не може втамовувати всі потреби населення за якістю та обсягом послуг. Зазначена обставина сприяла створенню попиту на медичні послуги в системі добровільного медичного страхування, завдяки якому громадяни мають можливість отримати доступ до більш широкого спектру якісних медичних послуг [3].

Забезпечити доступність для населення якісними медичними послугами допоможе ефективна система медичного страхування, яка є важливим елементом соціальної захищеності населення. Медичне страхування є однією з найважливіших складових національних систем охорони здоров'я, що гарантує громадянам при виникненні страхової події відшкодування фінансових витрат на медичну допомогу за рахунок завчасного акумулювання коштів.

Ринок страхування в Україні залишається одним з найбільших небанківських фінансових ринків з точки зору капіталізації, у той час, як частина страхового ринку, ринок медичного страхування знаходиться на стадії свого розвитку [4, с. 597]. Незважаючи на те, що медичне страхування вже перестало бути ексклюзивною послугою, страхові поліси залишаються достатньо дорогими страховими продуктами для населення [3].

Медичне страхування розглядають як «форму соціального захисту населення у сфері охорони здоров'я, сутність якої полягає в гарантуванні оплати послуг медичного характеру, отриманих застрахованою особою, за рахунок акумульованих страхових коштів» [5, с. 45]. Правове регулювання медичного страхування регулюється ст. 4 Закону України «Про страхування» від 18 листопада 2021 р. № 1909-IX. Відповідно до положень закону, медичне страхування відноситься до класу 22. У той же час, у ст. 1 Закону України «Про страхування» не містить поняття медичного страхування. На нашу думку,

видається доцільним доповнити положення ст. 1 Закону України «Про страхування» поняттям медичного страхування що являє собою - форму соціального захисту населення в сфері збереження здоров'я та полягає у забезпеченні гарантії надання медичної допомоги, медичних послуг із заздальгідь сформованих страхових резервів у разі настання страхового випадку на випадок втрати здоров'я.

Загалом медичному страхуванню притаманні ті ж самі ознаки, які є у інших видів страхування, проте слід також вказати певні особливості, до яких відносяться: страховий ризик у медичному страхуванні пов'язаний не з майном, а із самою застрахованою особою; інший склад учасників відносин у такому виді страхування: крім страхувальника, страховика та застрахованого додається ще один суб'єкт: медичні установи [6, с. 35]. На сьогоднішній день на вітчизняному ринку добровільного медичного страхування працюють значна кількість страхових компаній, а саме: «Uniq», «Провідна», «ARX», «Альфа Страхування» та інш. [7, с. 4]. Перевагами добровільного медичного страхування є: 1. Гарантована наявність коштів на медичну допомогу в разі серйозних захворювань. 2. Можливість вибору. 3. Гнучкість і варіативність [8, с. 79].

У той же час, у сфері медичного страхування достатньо часто спостерігається виникнення конфліктів, а саме: відносини лікаря й пацієнта, відносини страховика і страхувальника. Інститут медіації у Україні є одним з дієвих засобів вирішення спорів і конфліктів у сфері медичного страхування. Особливого значення інститут медіації як форми вирішення конфліктів набуває у контексті наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

На сьогоднішній день медіація є ефективним способом альтернативного вирішення конфліктів у сфері медичного страхування шляхом переговорів. Правове регулювання медіації у Україні здійснюється відповідно до Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 р. У той же час, у Законі України «Про медіацію» не у повної мірі відображені положення щодо вирішення конфліктів у сфері страхування та медичного страхування. З метою

вдосконалення положень Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 р., доцільно доповнити положення зазначеного закону, ч. 1 ст. 3 таким змістом: «Дія Закону поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, страхових відносинах».

Також, з метою найбільш ефективного вирішення конфліктів у сфері медичного шляхом медіації, видається доцільним залучати фахівців у сфері медицини (лікарів), спеціальні знання яких допоможуть конкретизувати та глибоко проаналізувати існуючу проблему, що буде сприяти більш швидкому врегулюванню конфлікту. Крім того, з метою вдосконалення законодавства у сфері медіації, доцільно запропонувати доповнити ст. 10 Закону України «Про медіацію» положенням, щодо спеціальної підготовки медіатора, що здійснює свою діяльність у сфері медичного страхування.

Висновки.

Враховуючи вище наведене, доцільно зробити наступні висновки. Одним з пріоритетних напрямів розбудови медичної сфери є розвиток медичного страхування. Для сфери медичного страхування характерним є спостерігається значна кількість конфліктів, що виникають при реалізації договору медичного страхування та у процесі надання медичних послуг. Одним із вагомих інститутів врегулювання конфліктів у сфері медичного страхування є їх_альтернативна судовому розгляду форма, що здійснюється за допомогою медіації.

Незважаючи на наявність правового регулювання у сфері: страхування, медичного страхування, медіації, зазначені інститути потребують вдосконалення правового регулювання. З цією метою видається доцільним: доповнити положення Закону України «Про медіацію», ч. 1 ст. 3 таким змістом: «Дія Закону поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, страхових відносинах», доповнити ст. 10

Закону України «Про медіацію» положенням, щодо спеціальної підготовки медіатора, що здійснює свою діяльність у сфері медичного страхування. Доповнити положення ст. 1 Закону України «Про страхування» поняттям медичного страхування.

Література:

1. Клименко О.В. Механізми розгляду конфліктів в охороні здоров'я. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=680>
2. Федорович І. М. Теоретичні та практичні засади реалізації медичного страхування в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2017. № 23. С. 76-80.
3. Коваль О.А., Ночвай О.І. Проблеми та перспективи впровадження медичного страхування в Україні. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2905>
4. Стеценко В. Медичне страхування як складова системи страхування. Форум права. 2009. № 3. С. 597-602.
5. Третяк Д. Д. Сутність та соціально-економічне значення медичного страхування. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 12. С. 43-47.
6. Волохова Л. Ф., Остапенко Д. О. Медичне страхування та його розвиток в Україні. Фінансові послуги. 2017. № 1. С. 35-39.
7. Стешенко О. Д. Медичне страхування в умовах пандемії. Економіка та суспільство. 2021. № 25. С. 1-5.
8. Михайлюк М., Роман Т., Танчак Я. Сучасний стан добровільного медичного страхування в Україні. Галицький економічний вісник. № 3 (70) 2021. С. 79-88.

Abstract. *The article examines the institution of mediation as an alternative form of conflict resolution in the field of health insurance in Ukraine. It is noted that one of the priority areas of development of the medical sector is the development of health insurance.*

It is established that the field of health insurance is characterized by the presence of a significant number of conflicts that arise during the implementation of the insurance contract and the provision of medical services. It is proven that the institution of mediation in Ukraine is one of the effective means of resolving conflicts in the field of health insurance. It is noted that the institution of

mediation as a form of conflict resolution acquires special importance in the context of the approximation of Ukrainian legislation to the legislation of the European Union.

The article analyzes the legal regulation of insurance and health insurance, as well as mediation. Amendments are made to the legislation in the field of health insurance and mediation. It is proposed to involve specialists in the field of medicine in the mediation process and train mediators in the field of health insurance.

Key words: *insurance, health insurance, mediation, institution of mediation, legal regulation, legislation of Ukraine, disputes, conflicts, dispute resolution.*

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj32-04-031>

DOI: 10.30888/2663-5712.2025-32-04-031

УДК: 343.98

FEATURES OF THE JOINT ACTIVITIES OF THE COMMISSION OF FORENSIC EXPERTS

ОСОБЛИВОСТІ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІСІЇ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ

Yeysiukov O.F./Євсюков О.Ф.

s.p.s., doc./канд.пед.н, доц.

ORCID: 0000-0002-3554-8848

*Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса», м. Харків, вул. Золочівська, 8-а, 61117*

*National Scientific Center "Institute of Forensic Expertise named after Honored Professor M. S.
Bokarius", Kharkiv, Zolochivska St., 8-a, 61117*

Анотація. Стаття присвячена аналізу спільної діяльності комісії судових експертів у процесі виконання ними судових експертних досліджень. Наголошено на специфічності діяльності комісії експертів з психологічної точки зору, пов'язаної зі здійсненням правосуддя. В зазначеній діяльності судових експертів висвітлені головні її особливості.

Ключові слова: судовий експерт, комісійна експертиза, сумісна діяльність, дослідження, особливості.

Вступ.

Однією з особливостей провадження судових експертиз є можливість здійснення таких досліджень як одним, так і кількома експертами. Аспекти теорії та практики судової експертизи розроблялися у дослідженнях вітчизняних науковців – О. М. Бандурки, В. А. Журавля, О. В. Землянської, Е. Б. Сімакової-Єфремян, М. Г. Щербаковського та ін.

При провадженні експертиз група судових експертів так само, як і експерт, який проводить експертизу індивідуально, керується відповідними нормами процесуального законодавства та відомчими нормативними актами, що регулюють порядок провадження судових експертиз.

Розглядаючи діяльність комісії судових експертів у психологічному аспекті, слід наголосити на великому значенні для її успішної роботи міжособистісних відносин між експертами цієї комісії.

Основний текст.

Загальна структура експертної діяльності пов'язана з її правовою регламентацією та розкривається в нормах кримінального та цивільного

процесуального законодавства [1; 2]. Відповідно до п. 1.2.14. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз «...Згідно з процесуальним законодавством України експертами виконуються первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні експертизи.

Комісійною є експертиза, яка проводиться двома чи більшою кількістю експертів, що мають кваліфікацію судового експерта за однією експертною спеціалізацією (фахівцями в одній галузі знань). Комісія експертів може утворюватися органом (особою), який (яка) призначив (ла) експертизу (залучив (ла) експерта), або керівником експертної установи...» [3].

Комісія судових експертів є формально малою групою тимчасової дії. При провадженні комісійних судових експертиз члени цієї групи зазвичай працюють в одному чи різних первинних колективах однієї експертної установи і тому знають один одного. Число членів комісії зазвичай невелике.

Комісія судових експертів є короткочасне об'єднання судових експертів, що входять до неї, створюване для виконання конкретної експертизи. Однією з особливостей комісії судових експертів є формальна рівність її членів, службова незалежність один від одного. Разом з тим, при призначенні комісійної експертизи на одного з її членів покладається координація діяльності судових експертів, розробка загального плану досліджень та керівництво нарадою судових експертів при обговоренні результатів дослідження. Керівник комісії жодними перевагами перед іншими судовими експертами під час вирішення питань, поставлених органом, який призначив експертизу, не користується.

Відповідно до 4.5. цієї ж Інструкції «...Експерт, призначений головою комісії, не має переваг перед іншими співвиконавцями при вирішенні поставлених питань. Голова комісії виконує лише організаційні функції, а саме:

- скликає нараду експертів, на якій ознайомлює їх з документом про призначення експертизи (залучення експерта) та матеріалами, які надійшли на дослідження;
- організовує розробку спільної програми досліджень, у тому числі з визначенням послідовності та строків виконання окремих досліджень; у разі

неузгодження дій комісії при виконанні досліджень чи порушення їх послідовності повідомляє про це керівника експертної установи;

- організовує попереднє вивчення досліджуваних об'єктів членами комісії;
- здійснює зв'язок з керівниками експертних установ (підрозділів), співробітники яких є членами комісії, контролює строки проведення окремих досліджень і координує виконання всієї програми досліджень;
- керує проміжними та підсумковими нарадами експертів;
- складає проект висновку (повідомлення про неможливість надання висновку) або доручає одному з членів комісії» [3].

Основною психологічною особливістю комісії судових експертів як малої соціальної групи є єдина мета її діяльності, якій підпорядковані всі відносини її учасників, – прагнення найбільш успішно виконати покладену на цю комісію завдання та дати правильні та обґрунтовані відповіді на поставлені перед нею питання.

У виконанні цього завдання велике значення має згуртованість самої комісії судових експертів. З психологічної погляду згуртованість – це такий стан групи, що характеризує її як єдність, обумовлене свідомістю спільності цілей і завдань, дружніми відносинами, колективним видом діяльності.

Однак згуртованість судових експертів, які входять до комісії, аж ніяк не означає, що кожен з них повинен мати однакову з іншими членами комісії думку з питань, що досліджуються (внутрішньогруповий конформізм). Згуртованість у цьому виді діяльності передбачає незалежність думки кожного з судових експертів і полягає у спільності їхніх поглядів, і навіть методик, застосовуваних у процесі дослідження, в умінні вислухати, обміркувати і зважати на думку кожного з експертів, що входять до комісії.

Успішна робота комісії залежить від активності судових експертів, узгодженості проведених ними досліджень та однозначного трактування їх результатів.

Таким чином, в основі вирішення поставлених перед комісією судових експертів питань має лежати інтелектуальна діяльність експертів, яка

ґрунтується на взаємній координації, а саме рішення – бути результатом їхнього колективного ґрупового мислення.

Діяльність комісії судових експертів як особливий вид малої соціальної ґрупи характеризується такими особливостями:

- колективністю дій експертів;
- дослідницьким характером їх дій;
- безпосереднім спілкуванням між експертами – членами ґрупи.

Результатом роботи комісії судових експертів може бути як колективне вирішення поставлених питань (що найбільш бажано), так і індивідуальне вирішення одного чи кількох із цих питань кожним із експертів, які входять до комісії.

Велике значення для успішної роботи комісії судових експертів має психологічний клімат, у якому відбувається її діяльність. Його створюють такі психологічні чинники, створені задля успішне виконання поставленої перед комісією завдання:

- 1) цілеспрямованість її діяльності;
- 2) колективна впевненість у можливості успішного вирішення поставлених перед нею питань;
- 3) участь усіх експертів комісії у творчому пошуку правильного рішення;
- 4) високий рівень інтегративної діяльності комісії, що визначається частотою збігу думок її експертів щодо видів необхідних досліджень, методики їх проведення та оцінки результатів.

Формуванню сприятливої психологічної атмосфери сприяє і спільне обговорення експертами комісії плану виробництва експертизи, результатів проведених досліджень та висновків.

Виробництво судової експертизи комісією фахівців має низку переваг. Колективне сприйняття, досвід та знання дають можливість найбільш об'єктивно, всебічно та повно провести необхідні дослідження об'єктів експертизи та шляхом спільного обговорення їх результатів дійти колективної думки. Колегіальність обговорення та вирішення певного завдання полегшує

здійснення пізнавальної діяльності та забезпечує підвищення активності сприйняття та ефективності мислення, що беруть участь у такому рішенні експертів, що має особливо велике значення при провадженні судових експертиз.

Слід зазначити, що вірогідність правильного колективного вирішення завдань, що особливо вимагають творчого підходу (саме до таких відносяться завдання, які вирішуються судовими експертами), вища за вірогідність правильного вирішення тих завдань будь-яким окремим експертом тієї ж групи. У процесі творчого розв'язання задачі група допускає зазвичай менше помилок, ніж окремий експерт, хоча часу на вирішення завдання групою, зазвичай, потрібно більше, ніж на вирішення її одним експертом.

До переваг комісійних експертиз слід віднести:

- ✓ наявність більшого обсягу інформації (зокрема, спеціальних знань та досвіду), необхідної для правильного та об'єктивного вирішення поставлених питань;

- ✓ висунення більшої кількості експертних версій і більш ретельна їх перевірка;

- ✓ спільне обговорення результатів досліджень, тобто. дискусія, що є потужним фактором активізації розумової діяльності кожного фахівця, що входить до комісії.

У роботі комісії є й проблеми психологічного характеру, пов'язані, з одного боку, з проблемою психологічної сумісності її експертів, з другого – про те, що думка деяких із них може сформуватися над результатом внутрішнього переконання, а під впливом таких чинників, як конформізм чи підвищена навіюваність деяких із її експертів. Для усунення цих негативних обставин потрібно, щоб у комісії між експертами склалися такі відносини, які зводили б зазначені можливості до мінімуму.

Як зазначалося вище, керівник комісії не користується будь-якими перевагами перед іншими експертами – членами комісії, а лише здійснює координацію їхньої діяльності. Тому основна роль створенні нормальних психологічних умов роботи комісії належить її неформальному лідеру. Їм може

виявитися як керівник комісії, так і будь-який інший її учасник, який користується експертами комісії в силу своїх знань, досвіду чи організаторських здібностей найбільшим авторитетом. Наявність такого лідера дає, зокрема, можливість швидко і без гострих конфліктів залагоджувати розбіжності непринципового характеру, що виникли між експертами комісії, створювати і підтримувати належну творчу обстановку в роботі тощо.

Однак успішне виконання лідерами комісії його керівної ролі можливе лише в тому випадку, якщо під час створення комісії враховано вимогу про психологічну сумісність її експертів. Психологічна сумісність передбачає такий рівень психологічної налаштованості, таке поєднання характерів і темпераментів, у якому забезпечується найефективніше здійснення їхньої спільної діяльності. Для учасників комісії експертів психологічна сумісність означає їхню здатність успішно спільно вирішувати поставлені перед ними питання, засновану на гармонійному поєднанні психічних якостей кожного з них.

До поняття сумісності можемо віднести:

- ❖ взаєморозуміння, при якому кожен із експертів групи досить добре знає та схвалює особисті якості своїх партнерів;
- ❖ наявність позитивних емоційних установок, що передбачають взаємну симпатію між експертами групи;
- ❖ спільність інтересів та потреб, що входять до цієї групи фахівців;
- ❖ подібність динамічної спрямованості та психофізіологічних реакцій при спільній діяльності.

Таким чином, психологічна сумісність експертів комісійної експертизи – це таке ефективне поєднання індивідумів, яке дає максимально можливий результат за умов з мінімальними енергетичними витратами взаємодії експертів групи.

Можемо позначити такі види психологічної сумісності:

- сенсомоторна сумісність, що передбачає певну подібність сприйняття в експертів групи;

➤ соціально-психологічна сумісність, яка визначається оптимальним поєднанням лінії поведінки експертів у групі, а також спільністю їх соціальних установок, інтересів, ціннісних орієнтацій та ставлення до роботи.

У випадках спільної діяльності експертів, характерологічні особливості яких дратують один одного, створюється атмосфера нервозності, напруженості, яка негативно впливає на ефективність їхньої спільної роботи, і, навпаки, вдалий підбір експертів, риси характеру і темперамент яких доповнюють один одного, забезпечує належний мікроклімат та успішність виконання поставленої перед групою.

Як зазначалося, одним із факторів, що несприятливо відбиваються на роботі комісії експертів, є конформізм окремих її експертів. У психологічному плані конформізм сприймається як підпорядкування індивіда груповим стандартом і вимогам, причому може бути як усвідомленим, і неусвідомленим, коли обличчя підпорядковується думці колективу через відсутність у нього власного судження [4].

Протилежним конформізму психічною якістю є незалежність, самостійність думки особи, яка вона відстоює перед незгодними з нею особами.

При виробництві комісійних експертиз конформізм експертів особливо небезпечний. Справа в тому, що переконання комісії судових експертів має одночасно відображати внутрішнє переконання кожного експерта, який до неї входить. У тому ж випадку, коли хтось із членів комісії приєднується до думки інших її учасників, не бажаючи сперечатися з ними, колективний висновок не відповідає основному, що висувається до нього вимоги, бо не висловлює внутрішнього переконання всіх експертів, що склали і підписали його.

Не меншу небезпеку для успішної діяльності комісії судових експертів представляє і підвищена навіюваність окремих її експертів, завдяки якій вони некритично сприймають думку, висловлену іншими її членами, як свою власну, не через переконаність у його правильності, а через авторитет члена комісії, який висловив цю думку.

Особливо часто такої навіюваності схильні до включених до комісії молодих і недостатньо досвідчених експертів. Відсутність у них належного досвіду та глибоких знань нерідко призводить до того, що такі експерти без належного аналізу та критичного ставлення сприймають як свою власну точку зору, висловлену більш досвідченим та авторитетним членом чи членами комісії. У ряді випадків підвищена навіюваність спостерігається і в експертів із досвідом.

Це, з одного боку, пояснюється тим. Що з віком у людини знижується критичність сприйняття та мислення, а з іншого, тим, що через професійну деформацію у таких експертів іноді відсутня власна думка, і вони приєднуються до думки більшості членів комісії.

Водночас від навіювання необхідно відрізнити переконання, коли за наявності розбіжності у думках досвідченіший фахівець доводить свою правоту, ґрунтуючись на даних науки, фахівцем якої він є, або на даних логічного порядку.

Переконання на відміну навіюванню надає, передусім, впливає на інтелект переконуваної особи, тоді як навіювання ґрунтується на вірі в авторитет. Така віра в авторитет найбільш шанованого експерта комісії може перетворити інших експертів – учасників комісії на безініціативних виконавців, які не завжди з судами, що критично оцінюють, і не в змозі протиставити їм свої власні. І, навпаки, якщо найавторитетніший і знаючий експерт комісії впливає інших її експертів шляхом переконання, він домагається активного свідомого ставлення до своїх міркувань, які, будучи визнані правильними, стають переконанням всієї комісії загалом.

Структура системи формування колективного переконання комісії судових експертів, хоча принципово і не відрізняється від структури формування переконання одного експерта, все ж таки має свої особливості.

Насамперед колективне переконання комісії судових експертів складається як результат їхнього взаємного спілкування, і його не можна, тому розглядати як просту суму думок осіб, які складають цю комісію. Колективне переконання – це складна динамічна сукупність індивідуальних думок, своєрідний сплав.

Процес формування колективного переконання та прийняття на його основі рішень з поставлених питань багато в чому залежить від кваліфікації та досвіду членів експертної комісії.

У ряді випадків ще в процесі експертного дослідження в експертів комісії виникає загальна думка, яка базується на результатах дослідження об'єктів судової експертизи. У цих випадках експерти набувають однакові за обсягом та змістом знання про об'єкт дослідження. Внаслідок об'єктивного характеру таких знань у всього складу комісії формуються однакові висновки про результати дослідження. Таким чином, колективне переконання комісії фактично вже склалося, хоча воно ще не сформульоване.

Крім того, спілкування між членами комісії, їх дискусія про результати дослідження також здатні сформувати єдине колективне переконання та усунути окремі розбіжності між учасниками комісії. Таке колективне обговорення особливо важливе у випадках, коли думки експертів про результати дослідження не збігаються. Його метою є глибокий аналіз таких результатів і впливають з них висновків для того, щоб на його основі дійти єдиного висновку.

Можливість дати висновок окремо, якщо хтось із учасників комісії не згоден з думкою інших експертів – членів цієї комісії, відмінність її від суддівської колегії, у якій у разі розбіжності у думках рішення приймається з більшості голосів, а незгодний із нею член судової колегії вправі докласти до вироку (рішенню) свою особливу думку.

Висновки.

Таким чином, висновки комісії експертів, засновані на їхньому внутрішньому переконанні, як правильно, формуються в результаті спільного обговорення проведених досліджень. У разі особисте переконання кожного експерта стає передумовою на формування колективного переконання комісії, знаходить свій відбиток у її висновку.

Колективне переконання комісії судових експертів як продукт спілкування її членів є одним із компонентів групової свідомості. Воно формується колективними зусиллями всіх експертів, на основі знань та особистого досвіду

кожного з них, а, будучи вже сформованим, свідчить про відсутність у свідомості експертів будь-яких сумнівів щодо правильності вирішених комісією питань.

При формуванні колективного переконання можливі такі:

1. експерт – член комісії відстоює переконання, що склалися в нього через те, що думка членів комісії, які прийшли до іншого висновку, для нього неавторитетна;

2. експерт відстоює переконання, що склалося в нього, хоча думка інших членів комісії для нього авторитетна, але він вважає, що вони повинні довести йому, що він неправий;

3. експерт підпорядковується думці комісії, вважаючи інших її членів досвідченішими і знаючими, побоюючись виявити свою некомпетентність, хоча внутрішньо не згоден з думкою більшості членів комісії;

4. експерт приєднується до думки інших членів комісії з бажання уникнути ускладнень та конфліктних ситуацій, але особистої думки щодо цього питання у нього не сформувалося;

5. експерт не лише приймає, а й вважає істинною думку інших членів комісії, яка повністю збігається з її індивідуальним переконанням.

Саме в цьому випадку повністю досягається мета, з якою було організовано комісію експертів. Її висновок відбиває колективне переконання низки фахівців, і його достовірність значно висока.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: за станом на 05 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 17.07.2025).

2. Цивільний процесуальний кодекс України URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 17.07.2025).

3. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», затвердженої наказом Міністерства юстиції України

від 08 жовтня 1998 року № 53/5 (зі змінами та доповненнями) URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення 17.07.2025).

4. Євсюков О. Ф. Психологія : навч. посіб. Харків, 2020. 256 с.

***Abstract.** The article is devoted to the analysis of the joint activities of the commission of forensic experts in the process of their execution of forensic expert research. The specificity of the activities of the commission of experts from a psychological point of view related to the administration of justice is emphasized. In the specified activities of forensic experts, its main features are highlighted.*

***Key words:** forensic expert, commission expertise, joint activities, research, features.*

УДК 340.0

DELEGITIMATION OF STATE POWER IN THE FACTORIAL DIMENSION

ДЕЛЕГІТИМАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У ФАКТОРНОМУ ВИМІРІ

Oleinykov S. M. / Олейников С. М.

с. j. s., doc. / к. ю. н., доц.

ORCID: 0000-0002-5940-1728

Research Institute of State Building and Local Self-Government of the National Academy of Legal
Sciences of Ukraine. Kharkiv, 80 Chernyshevskya St.

ІНДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України.
Харків, вул. Чернишевська, 80.

Анотація. У статті описано феномен кризи легітимності влади як складний процес в межах соціуму і право з політикою, що впливає на державу і суспільство. Виявлені основні знакові чинники делегітимації державної влади: соціальні й економічні кризи, корупція, порушення правових норм, що гарантують захист прав і свобод людини, зміни в соціокультурних і емоційно-психологічних формах. Основна увага приділяється європейським та українським регіонам, у яких спостерігається падіння довіри до влади, масові протестні дії, електоральний абсентеїзм, підйом популістських і радикальних рухів. Досліджені впливи актів законодавців та судових рішень на делегітимацію влади, а також наслідки цього для державної безпеки й стійкого розвитку.

Ключові слова: легітимність, делегітимація, криза влади, політична довіра.

Вступ.

Легітимність влади – основна умова ефективного функціонування демократичної держави та забезпечення суспільного миру багато в чому пов'язане з сучасною політичною реальністю України і Європи в умовах економічної кризи, політичної поляризації й зовнішніх загроз – проблема легітимності стає найактуальнішою. Делегітимація влади супроводжується падінням довіри громадян до політики, активною боротьбою взяття під контроль і підтримки системи, зростанням популярності й впливу радикальних політичних партій, ослаблює інституційну спроможність політичним державним утворенням.

Метою статті є виявлення деяких причин делегітимації та її впливу на кризу державної влади, сталого розвитку та суспільної безпеки. Завдання дослідження полягає у актуалізації розуміння філософсько-політичних, правознавчих,

соціальних і психологічних детермінант делегітимації влади України та європейських країн.

Основний текст. **Фактори кризи легітимності влади.** Ключові чинники зниження легітимності влади пов'язані з поєднанням політичних, економічних та соціокультурних проблем. По-перше, соціально-економічні невдачі (низький рівень добробуту, зростання нерівності, економічні кризи) значно підбивають довіру громадян до держави, а «більшість цих загроз виникають або посилюються в районах, де громадяни держави не вважають свій уряд легітимним» [1]. Дослідники зазначають, що «соціально-економічні, правові, політичні чинники та роль культурних цінностей» визначають легітимність влади, а у кризові моменти її зростання чи падіння напряду пов'язане з економічними показниками та підтримкою населення [2, с. 124-137]. По-друге, корупція й неефективність інститутів влади (зловживання владою, «олігархічні» практики, непрозорі рішення) підбивають визнання легітимності влади. Наприклад, О. Ковальчук підкреслює, що для демократичної легітимності влада має сприйматися громадянами як «справедлива, законна та доцільна» [3, с. 272], а коли ці принципи порушуються, виникає недовіра. По-третє, порушення процедур і принципів управління (обхід виборів, перепис правил гри задля вигоди правлячих) призводять до відчуття нелегітимності. Так, у статті з'ясовано: «дуже важливі для держави голосування відбуваються за відсутності народних депутатів, картки яких голосують «за», що грубо суперечить Конституції» [4]. Цей явний обхід правил (наприклад, ухвалення «мовного закону» 2012 р.) демонструє відрив влади від конституційної легітимності. Нарешті, соціокультурні та психологічні чинники – глибока поляризація, втрата спільних цінностей, маніпуляції інформацією, зростання популізму та конспірології – сприяють делегітимації. Масова популярність «нових лідерів» і популістська риторика свідчать про втрату віри значної частини суспільства у звичні інститути (класична ознака делегітимаційної кризи). Підкреслено, що процеси делегітимації є невід'ємним та необхідним елементом сучасної політики [5, с. 172–186], натякаючи на накопичення незадоволення владою у демократіях.

Процес делегітимації можна розглядати через **кілька аспектів**. *Філософсько-політичний аспект*. Легітимність – це добровільне визнання владної влади громадянами як «справедливої та законної». Делегітимація виявляється у втраті цієї згоди. Легітимність виявляється визнанням чинного політичного ладу справедливим, законним і доцільним. Коли влада перестає відповідати цим критеріям, підринається «соціальна угода» між урядом та народом. Делегітимація супроводжує кожную владу і може призвести до політичного розриву, якщо відповідь на кризу затримується. В цьому сенсі криза легітимності – це також криза ідеологічної підстави влади: послаблюється довіра до ідеалів демократії й інститутів.

Правовий аспект. Легітимність пов'язана з верховенством права. У правовій демократії влада легітимна тоді, коли її дії відповідають Конституції і законам, а громадяни вірять у законність цих рішень. Ковальчук наголошує, що легітимність містить «нормативний компонент, що спирається на Конституцію та закон» і вимагає внутрішнього переконання у правомірності рішень. Делегітимація відбувається, коли державні органи нехтують законними процедурами (наприклад, змінюють правила через суд або ухвалюють суперечливі закони) – як це описано на прикладі українського парламенту і Конституційного Суду. Наслідком стає знецінення правової системи і зростання «правового нігілізму» серед громадян.

Соціальний аспект легітимності влади тісно пов'язаний з довірою та соціальною згуртованістю. Як зазначає Eurofound, «без довіри суспільства стають жертвою соціальної фрагментації» і можуть домінувати популістські рухи. Стверджено, що кризова втрата довіри в ЄС та національні інститути спровокована багатьма кризами останніх років [6]. Делегітимація послаблює соціальний капітал: поширюються цинізм, байдужість до спільного добробуту, дезінтегруються традиційні канали залучення (партії, профспілки), громадяни вбачають у державі суперника, а не захисника.

Психологічний аспект. На рівні індивіда почуття втрати ілюзії легітимності на емоційному плані завдає емоцій розладу і тривоги, оскільки людина перестає

сприймати владу як «свою», що веде до падіння авторитету та іміджу влади. ЗМІ та соціальні мережі вже свідомо чи несвідомо поширюють тригери недовіри, альтернативні наративи та теорії змов, впливаючи на довіру. Результатом стає зріст страху, панічного нападу, політичної агресивності або апатії.

Закономірно настає час, коли громадяни сприймають участь у демократичному процесі як певний суспільно-політичний спектакль, у якому все розігрується за сценарієм «гра нерівних». Це формує антидемократичне мислення ментальність та руйнівну форму політико-правової свідомості, за якими настає небезпечна підтримка радикальних екстремістів та змін, що ними нав'язується. У політично-психологічних рамках делегітимація – це втрата колективного почуття спільноти, довіри до влади та легітимних очікувань від неї.

Показники втрати легітимності влади. У Європі та Україні втрата легітимності проявляється через помітні індикатори. Зниження ступеня довіри населення до інститутів влади. Регулярні опитування виявляють зменшення довіри населення до урядів та парламентів. Зокрема, аналіз Eurofound фіксує, що довіра до національних урядів у ЄС за останні роки впала. У французькому прикладі соціальних рухів («жовті жилети») дослідники відзначають «зниження довіри громадян до політичних інститутів» та втрату зв'язку між владою і суспільством [7]. Масові протести і соціальні заворушення. Вихід великої кількості людей на вулиці з вимогами зміни політики чи влади – явна ознака делегітимації. Організовані «жовтими жилетами» акції спротиву з приводу соціальної несправедливості й податків – явне свідчення недовіри до урядової політики Франції у 2018-2019 рр. Невдоволення владою стали резонансними в Італії, Польщі, Іспанії та інших країнах, де населення не сприймало реформ, імміграції, карантинних обмежень.

Зростання популістських та радикальних партій. У багатьох європейських країнах останніми роками успіх мають антиелітні, протестні партії. Їх популярність свідчить про вичерпання довіри до традиційних політичних сил, а отже – проблеми легітимності «системних» влад. Утворення широкого

популістського електорату є наслідком делегітимації звичайного політичного курсу.

Про делегітимацію свідчить й політико-електоральний абсентеїзм, що має прояв перманентно низького показника участі населення у виборах і референдумах (плебісцитах). Традиційно висока європейська електоральна участь поступово змінюється на політичну індиферентність, байдужість або свідомо-принципову відмову потенційних виборців голосувати. Це супроводжується зростанням відсотка невизначеності виборців, що сигналізує про нівелювання зв'язку між владою і громадянами, як властивість розвинутого громадянського суспільства.

Конфлікти і сепаратизм. У Європі питання легітимності постають у регіонах із сильним сепаратистським рухом (Каталонія, Шотландія), де влада центрального уряду не сприймається як легітимна у всьому спектрі.

Дані опитувань в Україні. В Україні також фіксуються коливання довіри до влади як індикатор легітимності. Наприклад, 2019 року після президентських виборів рівень довіри до новообраного президента зростав до ~80%, але а на початку 2022 року впав до 37% [8]. Після початку військового конфлікту довіра мала тенденцію зростання до ~90%, однак до початку 2024 року впала до 64%, що свідчить про швидкі зміни сприйняття влади громадськістю. Втім, соціологи оцінюють довіру у 64% як відносно високий показник легітимності влади в умовах воєнного стану.

За даними Reuters рівень довіри до голови держави поступово знижувався, досягнувши мінімуму в грудні 2024 (~52%), потім зріс до ~74% у травні 2025 року [9]. Довіра до уряду і парламенту позначені більш потьмареною динамікою: вона залишається низькою (20–26%), з відчутною недовірою (44–68%) [10]. Доречно згадати, що за даними КМІС (2025) українським медіа, які контрольовані владою, та щодо яких влада здійснює жорстку цензуру, довіряють 27% респондентів, не довіряють 42% [11].

Факти порушень виборчого і законодавчого процесу. В Україні задокументовано практики «кнопкодавства» (голосування чужими картками) під

час ключових голосувань (наприклад, щодо бюджетного закону 2010 року, «мовного» закону 2012 року. Такі факти свідчать про формальне ухилення від принципу законності і сприймаються як легітимаційна криза, падіння іміджу влади. Кожен із цих проявів – від протестів до зниженого рейтингу влади – є індикатором втрати легітимності. Як зазначає М.Г. Ексассі, «широкомасштабні демонстрації... вказують на зростаюче розчарування громадян» і зниження довіри [12]. Українські приклади – зміни рейтингу довіри (дані ЦВК, КМІС, групи «Рейтинг») і періодичні суспільні акції – підтверджують, що у кризовий момент навіть війна підсилює вимоги до влади бути прозорішою й ефективнішою.

Законодавчі акти як чинники делегітимації. Діяльність законодавчої та виконавчої влади може сприяти або підривати довіру через зміст і процедуру ухвалення актів. В Україні є приклади, коли контроверсійні рішення парламенту чи уряду безпосередньо викликали критику легітимності влади. До таких обставин можна віднести наступні.

Порушення конституційних процедур при прийнятті законів. Як зауважено, «дуже важливі для держави голосування відбуваються за відсутності народних депутатів, картки яких голосують «за», що грубо суперечить Конституції». Наприклад, ухвалення закону про державну мовну політику (2012) відбувалося з грубим ігноруванням регламенту, що викликало суспільний резонанс. Подібні методи знецінюють формальну законність актів. *Маніпуляції із Конституційним Судом.* У 2012 році, наприклад, парламент протягнув через зміну процедури відставки голови ВРУ, після чого КСУ оперативне і за вказівкою опозиції підтримав це рішення. Це свідчить, що навіть формальні «конституційні» рішення ухвалювалися з урахуванням інтересів влади, а не громадян. Такі випадки підривають правову легітимність інститутів. *Закони, що обмежують права чи порушують принцип прозорості.* Закони про податкові чи майнові пільги для груп обраних осіб, зміни до виборчого закону про без попереднього обговорення, а також передбачувані за умов режиму спроби зміцнити повноваження урядовців та підпорядкованих чиновників за умов браку

громадського консенсусу. Втім, спрямовані дослідження цих законів щодо їх легітимності відсутні, але широкий резонанс свідчить про існування ризику підозр та сумнівів щодо їх нелегітимності через їх непрозорість та фактичне стимулювання правопорушень саме цими законами. *Закони, що спрямовані на подолання кризових ситуацій та спеціальні закони*, наприклад, законодавство часів воєнного стану чи надзвичайних ситуацій, вкрай важливе з точки зору вимог до їх легітимності в умовах особливо чутливого сприйняття будь-яких заходів, що торкаються прав і свобод громадян. Акти, що сприймаються як надмірно чи безпідставно обмежувальні, або не містять твердих підстав застосування заходів державного примусу, здатні помножити вдвічі недовіру. Прикладом може бути безстрокова пролонгація надзвичайних заходів чи надмірна, та недомірна цензура, резонансні судові рішення 2019–2022 рр. з антикорупційних справ, що розцінювалися як політично заангажовані та фактично спрямовані на кримінальне переслідування опозиції, тому визнані політично вмотивованим на міжнародному рівні (ЄСПЛ). Ця практика підривала легітимність судової влади. Зростаюча практика нелегітимних процедур законотворення та застосування примусових заходів сприймаються населенням як несправедливі, зловживальні. Приміром, «антиолігархічний закон» 2021 року сприйнятий як невмотивований «наскок» на свободи.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) неодноразово відзначав незаконність дій органів влади, що безпосередньо чи опосередковано свідчить про кризу легітимності держорганів та їх рішень. Так, у справі *Лисак проти України* (заява №52299/14, 20.10.2022) ЄСПЛ зафіксував порушення права власності: місцеві органи самоврядування безпідставно зруйнували кіоски заявниці. У фінальному рішенні суд встановив, що «рішення органів державної влади» були *протиправними та незаконними* [13]. Отже, навіть українські суди іноді визнають дії влади нелегітимними.

Наслідки кризи легітимності для безпеки та розвитку. Низька легітимність влади загрожує національній безпеці та сталому розвитку. Зокрема, *загроза національній безпеці*. Аналітики пов'язують багато зовнішніх і

внутрішніх загроз із нестабільністю влади. Наприклад, Центр американського прогресу відзначає, що «більшість найсерйозніших загроз національній безпеці походить із територій, де громадяни не вважають уряд легітимним». Там, де влада не сприймається, зростає беззаконня: терористи і злочинні угруповання шукають притулку в державах з розхитаним урядом. Перекладаючи це на Україну, можна стверджувати, що у разі поширення недовіри владі (особливо під час війни) послаблюється єдність суспільства, збільшується ризик внутрішніх конфліктів і розчленування.

Погіршення боротьби з кризами. Уряду, якому не вірять, важче впроваджувати ефективні заходи з економічної реформи, мобілізації ресурсів, соціальної допомоги. Недовіра підвищує опір громадян до навіть життєво необхідних рішень (приклад – протестні настрої під час карантину).

Соціальна фрагментація і популізм. Економіст Масчеріні (Eurofound) стверджує, що «без довіри суспільства стають жертвою соціальної фрагментації», що «може посилити поляризацію і надати сили популізму». Недовіра і розчарування ускладнюють реалізацію політики (від розбудови інфраструктури до захисту довкілля), оскільки бракує підтримки громадськості.

Перешкода для сталого розвитку. Легітимність влади – це «клей соціального договору»: вона стимулює співпрацю і залученість громадян у довготермінову розбудову. У протилежному випадку інвестиції скорочуються (інвестори уникають нестабільного середовища), кваліфіковані працівники емігрують, а уряду бракує суспільної підтримки важливих реформ. Як зауважує Конгрес США, легітимний уряд може «ефективно вирішувати виклики і забезпечувати безпеку», тоді як нелегітимність створює «порожній простір», де розгортаються загрози.

В Україні криза легітимності під час війни може, наприклад, привести до послаблення волонтерських ініціатив, зниження мобілізаційного потенціалу, втрати підтримки союзників [14].

Висновки.

Дослідження виявляє кризу легітимності влади як системне багатофакторне явище, що обумовлене комплексом політико-економічних, правозахисних, соціокультурних викликів. Ключові показники делегітимації влади включають падіння міри довіри до неї та, внаслідок цього, падіння її іміджу внаслідок порушення конституційних процедур, що тягне загрози національній безпеці, соціальну фрагментацію, перешкоджання впровадженню реформ та сталого розвитку у демократичному транзиті держави.

Література:

1. State Legitimacy, Fragile States, and U.S. National Security.
<https://www.americanprogress.org/article/state-legitimacy-fragile-states-and-u-s-national>
2. Карашук А. М., Карашук М.Г. Легітимність державної влади в сучасній Україні. Політологічний вісник. № 93, 2024. С. 124–137.
3. Ковальчук В. Легітимність влади як правовий феномен та її прояви в умовах демократичної трансформації. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки» № 4(28), 2020. С. 27–282.
4. Скумін А. Режим у законі: делегітимація нинішньої влади прогресує. Тиждень. 20 Липня 2012.
5. Цокур Є. Проблеми легітимності політичної влади сучасної України. Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. Вип. 3(71). С. 172–186.
6. Mascherini M. Trust in crisis: Europe's social contract under threat.
<https://www.eurofound.europa.eu/en/blog/2024/trust-crisis-europes-social-contract-under>
7. Macron's Democratic Experiment, and Deliberative Mini-publics.
<https://berggruen.org/news/the-gilets-jaunes-protests-macrons-democratic-experiment-and-deliberative-mini-publics>
8. Українська правда. 7.06 2024. https://www.pravda.com.ua/news/date_07062024/

9. Zelenskiy's approval rating rises in Ukraine after Trump spat, poll shows. https://www.reuters.com/world/europe/zelenskiys-approval-rating-rises-ukraine-after-trump-spat-poll-shows-2025-03-07/?utm_source=chatgpt.com].
10. https://insider.dp.ua/2025/01/09/dovira-ukrayincziv-do-organiv-vlady-vpala-za-2024-rik-opytuvannya/?utm_source=chatgpt.com.]
11. https://detector.media/infospace/article/236875/2025-01-09-kmis-ukrainskym-media-doviryayut-27-responentiv-ne-doviryayut-42/?utm_source=chatgpt.com]
12. <https://berggruen.org/news/the-gilets-jaunes-protests-macrons-democratic-experiment-and-deliberative-mini-publics>
13. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_h58#Text
14. Yakovleva L, Dubinskiy O, Kotenko Y. Legitimacy on the frontline. public policy in Ukraine between public good and private interests. *Baltic Journal of Economic Studies*. № 9, 2022. Pp.228- 234. DOI:10.30525/2256-0742/2022-8-3-228-234.

***Abstract.** The article describes the phenomenon of the crisis of legitimacy of power as a complex process within society and law with politics that affects the state and society. The main significant factors of delegitimization of state power are identified: social and economic crises, corruption, violation of legal norms that guarantee the protection of human rights and freedoms, changes in socio-cultural and emotional-psychological forms. The main attention is paid to European and Ukrainian regions, which are experiencing a decline in trust in power, mass protest actions, electoral absenteeism, and the rise of populist and radical movements. The impact of legislative acts and court decisions on the delegitimization of power, as well as the consequences of this for state security and sustainable development, is studied.*

***Key words:** legitimacy, delegitimization, crisis of power, political trust.*

Статтю відправлено: 20.07.2025 г.

© Олейников С. М.

УДК 03.19.77

HISTORY OF SOCIAL MOVEMENTS AND CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS FOR THE RIGHTS OF PEOPLE WITH DISABILITIES AND THEIR IMPACT ON US REHABILITATION POLICY IN THE 1960S- 1980S -THIRTY YEARS OF THE TWENTIETH CENTURY

ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ РУХІВ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ЗА ПРАВА
ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА РЕАБІЛІТАЦІЙНУ ПОЛІТИКУ
США У 60-80-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Fedinskyi O.M. / Федінський О.М.

Postgraduate Student / аспірант

ORCID: 0009-0006-7006-5872

Dragomanov Ukrainian State University,

Kyiv, Pirogov Street, 9, 01601

Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
Київ, Пирогова, 9, 01601

Анотація. В роботі розглядається історія соціальних рухів та громадських об'єднань за права людей з інвалідністю в США у 1960–1980-х роках та їхній вплив на формування реабілітаційної політики. Автор аналізує зміну парадигми — від медичної до соціально-правової моделі інвалідності — у контексті громадянської активності, адвокації та законодавчих реформ. Особливу увагу приділено масовим протестам 1977 року (504 sit-ins), діяльності American Coalition of Citizens with Disabilities, а також розвитку моделі незалежного життя (Independent Living Model). У статті досліджено ключові законодавчі акти, що заклали основи антидискримінаційної політики: Rehabilitation Act (1973), його поправки (1978), Developmental Disabilities Act (1975) та інші. Підкреслюється, що боротьба за права людей з інвалідністю не лише трансформувала підходи до реабілітації, а й переосмислила саму ідею громадянства, заклавши підґрунтя для ухвалення Закону про американців з інвалідністю (ADA, 1990). Рух зробив внесок у створення нової політичної мови, концептуальної бази інклюзивної політики та принципів, які актуальні й сьогодні в контексті реалізації прав людини.

Ключові слова: США; реабілітаційна політика; законодавство; деінституалізація; законодавство про інвалідність; Закон про американців з інвалідністю (ADA); соціальна інклюзія; права людей з інвалідністю; громадянські права.

Вступ.

Упродовж другої половини ХХ століття у США виник потужний соціальний рух, спрямований на захист прав людей з інвалідністю. Якщо до цього інвалідність здебільшого розглядалася як приватна проблема або об'єкт благодійності, то вже в 1960–1980-х роках активісти почали вимагати системних змін, юридичних гарантій та державної підтримки. Ці вимоги лягли в основу

нового бачення соціальної політики, зокрема у сфері реабілітації та інтеграції осіб з інвалідністю у суспільне життя.

Формування руху за права осіб з інвалідністю стало невід'ємною частиною ширшої хвилі боротьби за громадянські права, яка охопила США у 1960-х роках. Як зазначає Джудіт Хьюманн — одна з провідних активісток цього руху — "ми не просили жалю чи подачок, ми вимагали рівності" [Пелка, 2012, с. 45]. Саме завдяки політичній активності таких осіб було закладено підвалини сучасної інклюзивної політики в США.

Основний текст.

Суспільно-політична ситуація в США у 1960–1970-х роках була позначена боротьбою за громадянські права афроамериканців, жінок та інших маргіналізованих груп. Ці рухи створили політичну й емоційну основу, на якій пізніше виріс і активізм людей з інвалідністю [Fleischer & Zames, 2011, с. 88–90].

Люди з інвалідністю дедалі рішучіше відмовлялися від ролі «пацієнтів» чи «об'єктів турботи» та почали позиціонувати себе як повноцінні суб'єкти права — громадяни, які мають законне право на доступ до освіти, працевлаштування, транспорту, архітектурно-доступного середовища, а також на участь у політичному житті суспільства [Pelka, 1997, с. 41–42]. Саме ця зміна самосвідомості активістів та послідовна боротьба за свої права зумовили трансформацію інвалідності з приватної та медичної категорії на політичну та правову. Як влучно зауважує J. V. Switzer, інвалідність перестала бути «особистим фатумом» і почала трактуватись як наслідок соціальної ізоляції, спричиненої дискримінаційними структурами [Switzer, 2003, с. 94].

Станом на початок 1970-х років вимоги окремих активістів уже переросли в всеамериканський громадський рух, який докорінно змінив підходи держави до реабілітації. Важливо наголосити, що першочергові успіхи — наприклад, прийняття Rehabilitation Act 1973 року — не були результатом доброї волі уряду чи наслідком лобіювання медичних експертів. Навпаки, вони стали прямим наслідком адвокаційної діяльності, протестів, кампаній громадських об'єднань та інколи навіть відкритого спротиву державній політиці [Switzer, 2003, с. 102–

107]. Закон, зокрема його Section 504, уперше в американській історії визнавав недискримінацію за ознакою інвалідності на федеральному рівні — такий самий захист, як і щодо раси, статі чи віросповідання.

Серед факторів, що сприяли виникненню цього руху, ключову роль відіграв загальний підйом протестної культури в США в 1960-х роках. Масові виступи проти сегрегації, війни у В'єтнамі, за права жінок та сексуальних меншин створили унікальне політичне середовище, у якому маргіналізовані групи отримали нові інструменти політичного впливу. Активісти з числа людей з інвалідністю уважно спостерігали за цими подіями, переймали методи колективного спротиву — від страйків до юридичних кампаній — і адаптували їх до своєї боротьби [Fleischer & Zames, 2011, с. 90–91]. Примітно, що на цьому етапі ще не існувало потужних об'єднуючих організацій — діяли лише фрагментарні асоціації, наприклад, ветеранські об'єднання чи товариства батьків, які концентрувались на окремих групах інвалідності, не охоплюючи ширшого політичного спектру [Pelka, 1997, с. 50].

Ситуація змінилась у 1972 році зі створенням American Coalition of Citizens with Disabilities (ACCD) — першої національної організації, керованої безпосередньо людьми з інвалідністю. Ця структура відіграла визначальну роль у формуванні законодавчого поля, зокрема в лобіюванні впровадження Section 504. Саме завдяки зусиллям ACCD та інших активістів положення закону вийшли за межі декларацій і перетворилися на дієвий механізм захисту прав [Pelka, 2012, с. 122–124]. Проте слід враховувати, що уряд намагався уникнути реального втілення закону: тривалий час не затверджувались регуляторні акти, які б дозволили імплементувати норму. Лише масові протести 1977 року, що охопили десятки міст, змусили владу офіційно затвердити положення Section 504 [Switzer, 2003, с. 109].

У цей же період в американській соціальній політиці з'являється нова ідеологічна платформа — концепція "незалежного життя" (independent living). Вона заперечувала патерналістський підхід до людей з інвалідністю, що домінував у практиці державних установ і благодійних організацій. Berkeley

Center for Independent Living, заснований у 1972 році у Каліфорнії, став першим прикладом практичного втілення цієї ідеї. Центр надавав не лише допомогу, а й створював середовище для самоорганізації, самореалізації та розвитку особистої автономії [Pelka, 1997, с. 68–69]. Принципи, на яких будувалась робота Центру — рівність, гідність, самовизначення, — згодом стали орієнтирами для державної політики.

Важливо підкреслити, що відтепер реабілітація перестає бути суто медичною категорією. Нове розуміння передбачає включення соціальних, правових та освітніх компонентів: держава повинна не лише лікувати, а й забезпечувати доступ до ресурсів, свободу вибору і участь у громадському житті. Як підкреслює Joseph Shapiro, це була революція у ставленні до інвалідності: від «людини, яку треба виправити» — до «людини, яку треба включити» [Shapiro, 1993, с. 139–145].

У своїх працях J. V. Switzer слушно зауважує, що однією з ключових тем у риториці активістів стало просте, але глибоке запитання: «Чому особа з інвалідністю повинна доводити свою “придатність”, щоб отримати те, що для інших є нормою?» [Switzer, 2003, с. 93]. Це питання — радикальне у своїй простоті — поставило під сумнів багато підвалин американської соціальної системи, зокрема моделі допомоги та опіки, які десятиліттями функціонували як самоочевидні.

Саме ця зміна мислення — від співчуття до рівності, від опіки до прав — і заклала основи для майбутніх реформ. Зокрема, Закон про американців з інвалідністю (Americans with Disabilities Act, ADA), ухвалений у 1990 році, був уже логічним продовженням і кодифікацією ідей, які сформувались у русі 1960–80-х років [Pelka, 2012, с. 217].

Однією з найвизначальніших і символічно навантажених подій у боротьбі за права людей з інвалідністю в США стали так звані 504 sit-ins — масові сидячі протести, що розпочалися у квітні 1977 року. Причиною для цих акцій стало багаторічне зволікання федерального уряду з імплементацією положень Section 504 Закону про реабілітацію 1973 року, який мав би заборонити дискримінацію

за ознакою інвалідності в усіх програмах, що фінансуються з федерального бюджету. Хоча цей розділ і був ухвалений Конгресом ще у 1973 році, Міністерство охорони здоров'я, освіти та соціального забезпечення (Department of Health, Education, and Welfare, HEW) роками не розробляло необхідних нормативних актів, які би надали положенню реальної юридичної сили [Switzer, 2003, с. 108].

Section 504 мав революційне значення, адже вперше в історії США держава визнавала, що дискримінація за ознакою інвалідності є такою ж недопустимою, як расова, статева чи релігійна. Утім, без регулятивної бази ця декларація залишалась фактично символічною. У результаті активісти — багато з яких уже мали досвід участі в інших рухах за права людини — вирішили вдатися до тактики прямої дії. У квітні 1977 року вони захопили федеральні урядові будівлі в чотирьох великих містах: Сан-Франциско, Вашингтоні, Нью-Йорку та Атланті. Вони вимагали негайного підписання підзаконних актів, що гарантували б реалізацію 504 статті на практиці [Fleischer & Zames, 2011, с. 112].

Наймасштабнішим і найвідомішим став протест у Сан-Франциско, де понад 100 осіб з інвалідністю та їхні союзники захопили офіс HEW та перебували в ньому протягом 26 днів — це найдовший випадок окупації федеральної будівлі в історії США. Цей страйк був ретельно організований і включав елементи політичної стратегії, соціальної підтримки та медіа-кампаній. Його координували ключові активіст(к)и, зокрема Джудіт Хьюманн, яка на той час уже мала репутацію жорсткої правозахисниці — ще у 1970 році вона виграла справу проти Департаменту освіти Нью-Йорка, який відмовив їй у праві викладати через порушення опорно-рухового апарату [Pelka, 2012, с. 133–134].

Унікальність протесту в Сан-Франциско також полягала в його широкій міжорганізаційній підтримці. До участі долучились American Coalition of Citizens with Disabilities (ACCD), Центр незалежного життя в Берклі (CIL), ветеранські об'єднання, феміністичні та ЛГБТ-організації, профспілки та навіть представники церков. Активісти організували побут усередині будівлі, створили власну медичну службу, кухню та навіть пресслужбу — все це без доступу до

інтернету, мобільного зв'язку чи постійного зовнішнього постачання. Їм допомагали прихильники ззовні, зокрема активісти Black Panther Party, які щодня приносили їжу протестувальникам [Pelka, 2012, с. 135; Switzer, 2003, с. 110].

Після майже місяця протестів, тиску з боку преси, громадських організацій і навіть частини Конгресу, уряд не витримав політичного тиску. 28 квітня 1977 року новий міністр HEW, Джозеф Келлі, підписав регуляторні положення до Section 504, фактично легалізувавши всі вимоги активістів. Відтепер школи, університети, державні лікарні, транспортні компанії та адміністративні установи зобов'язувались забезпечити архітектурну доступність, недискримінаційний доступ до послуг і правовий захист людей з інвалідністю [Switzer, 2003, с. 111].

Цей прорив мав історичне значення. Section 504 став юридичним і концептуальним підґрунтям для розробки й прийняття Закону про американців з інвалідністю (ADA) у 1990 році. Якщо 504-й розділ захищав права у сфері державного фінансування, то ADA розширив ці гарантії на приватний сектор, зайнятість, транспорт, громадські будівлі та телекомунікації. Таким чином, боротьба за реалізацію Section 504 створила не лише законодавчу базу, а й модель протестної та юридичної дії, що надалі буде використана в кампаніях 1980-х років [Shapiro, 1993, с. 167].

Окрім юридичного аспекту, події 1977 року закріпили в громадській свідомості ідеологічне ядро сучасного руху за права людей з інвалідністю. На перший план вийшла концепція «Nothing About Us Without Us» — гасло, яке означає: політика та рішення, що стосуються людей з інвалідністю, не можуть ухвалюватися без їхньої безпосередньої участі. Організації, створені та очолювані людьми з інвалідністю, почали вимагати не тільки бути присутніми в обговореннях, а й ухвалювати рішення щодо власного життя, соціального захисту та реабілітаційної інфраструктури [Pelka, 2012, с. 140].

Як слушно зазначає Frank Pelka, «це був не просто протест — це було народження громадянської самосвідомості цілого прошарку населення, який десятиліттями залишався “невидимим”» [Pelka, 2012, с. 141]. Саме ця видимість

і колективна солідарність, сформована в умовах соціального опору, заклали підвалини сучасної інклюзивної державної політики в США.

Таблиця 1 – Порівняння основних положень Section 504 Закону про реабілітацію (1973) та Закону про американців з інвалідністю (ADA, 1990)

Критерій	Section 504 (1973)	Americans with Disabilities Act (ADA, 1990)
Дата ухвалення	1973 рік	1990 рік
Тип закону	Частина федерального законодавства про реабілітацію	Окремий, комплексний антидискримінаційний закон
Основна мета	Заборона дискримінації за ознакою інвалідності у програмах, що фінансуються державою	Заборона дискримінації у всіх сферах суспільного життя
Коло дії	Тільки організації та установи, що отримують федеральне фінансування	Усі державні та приватні суб'єкти, включно з роботодавцями, бізнесами, транспортом
Охоплення сфер	Освіта, охорона здоров'я, соціальні служби, державні установи	Працевлаштування, освіта, громадські місця, телекомунікації, транспорт
Тип захисту	Пасивний: заборона дискримінації	Активний: вимога щодо адаптації середовища, «розумного пристосування»
Право на судовий захист	Так, але обмежено	Так, з чіткими процедурами і можливістю подання позовів
Визначення інвалідності	Менш чітке, базоване на функціональних обмеженнях	Розширене: охоплює фізичні, психічні, хронічні стани, минулі й потенційні порушення
Підхід до інвалідності	Медико-правовий, зародки соціального підходу	Соціально-правовий підхід: акцент на бар'єрах, а не на людині
Історичне значення	Перший крок до визнання рівності людей з інвалідністю на законодавчому рівні	Кульмінація боротьби 1960–1980-х, створення цілісної антидискримінаційної системи

Авторська розробка

Отже, Section 504 став прецедентом, що вперше визнав права людей з інвалідністю як права громадян, а не лише як об'єктів соціальної допомоги. ADA, в свою чергу, розширив і конкретизував цей підхід, запровадивши всеосяжні правові норми, які охоплюють усі сфери суспільного життя, а не лише державні програми. Обидва закони утворюють історичну вісь еволюції американської політики інвалідності — від часткового захисту до всебічного включення.

Після офіційного впровадження Section 504 у квітні 1977 року, у США розпочався новий етап у формуванні реабілітаційної політики, який можна

охарактеризувати як перехід від медичної моделі інвалідності до соціально-правової. Якщо раніше людина з інвалідністю розглядалася переважно як «пацієнт», як об'єкт лікування або опіки, то нова парадигма базувалася на ідеї, що інвалідність є результатом взаємодії індивіда з бар'єрним середовищем, а не просто біологічним станом [Switzer, 2003, с. 117]. Законодавче визнання цієї позиції змусило урядові та соціальні інституції переглянути підходи до надання послуг: йшлося не лише про лікування чи компенсацію функціональних втрат, а про створення умов, за яких особа може реалізувати свої права на рівні з іншими громадянами.

Це означало, що мета реабілітаційної політики зрушила з «нормалізації» індивіда на «модифікацію середовища», що унеможливорює рівну участь. Наприклад, школам, лікарням, університетам та іншим державним установам довелося переглядати фізичну доступність приміщень, формати навчання, способи комунікації, залучення перекладачів жестової мови тощо [Switzer, 2003, с. 118–119]. Така політика визнавала право людини бути «інакшою», але не бути через це виключеною.

Особливо значущим нововведенням 1970-х стало поширення моделі незалежного життя (Independent Living Model). Сформована під безпосереднім впливом каліфорнійського активізму, ця модель базувалась на переконанні, що інвалідність — це не трагедія, яку потрібно «виправляти», а одна з форм людського досвіду, яка має бути прийнята суспільством [Pelka, 1997, с. 66]. Один із засновників руху, Ед Робертс, — перший студент-інвалід Каліфорнійського університету в Берклі — вважав, що суспільство має не лікувати людей, а усувати бар'єри, які заважають їм жити самостійно.

У цьому контексті центри незалежного життя (CILs), що виникли в Берклі, Денвері, Нью-Йорку, Вашингтоні та інших містах, стали справжніми хабами нової філософії. Їхня діяльність виходила далеко за межі традиційної реабілітації: вони пропонували юридичні послуги, навчання навичкам самостійного життя, підтримку при працевлаштуванні, транспортні сервіси, психологічну допомогу та доступ до персональних асистентів [Pelka, 1997, с. 67].

Важливо, що ці центри не просто обслуговували людей з інвалідністю — вони керувались самими людьми з інвалідністю, що втілювало принцип «нічого про нас без нас».

На хвилі протестного активізму 1970-х та зростаючого тиску з боку громадських організацій, держава була змушена законодавчо закріпити нові підходи. У 1978 році ухвалено Rehabilitation Act Amendments, що офіційно визнали статус центрів незалежного життя та передбачили фінансування громадських структур, які працювали за цією моделлю [Fleischer & Zames, 2011, с. 125]. Таким чином, почалась інституціоналізація соціального підходу до інвалідності в межах державної політики.

Водночас паралельно здійснювались і спроби реформування ставлення до людей з інтелектуальними та психосоціальними порушеннями. Так, Developmental Disabilities Assistance and Bill of Rights Act (1975) став першим законом, який закріпив право таких осіб на життя у громаді, а не в ізоляції. Закон підкреслював необхідність індивідуалізованої підтримки, доступу до освіти, соціальних послуг і поваги до гідності кожної особи [Shapiro, 1993, с. 171]. Це поклало початок процесу деінституалізації, у межах якого десятки тисяч людей почали залишати психіатричні установи та групові будинки, повертаючись до життя у відкритому суспільстві. Хоча процес не був лінійним і супроводжувався низкою проблем (нестача житла, соціальних працівників, стигма), сам факт відмови від примусової ізоляції був надзвичайно важливим [Shapiro, 1993, с. 172–173].

У 1980-х роках, незважаючи на політику адміністрації Рейгана, що загалом характеризувалася скороченням соціальних програм, активісти продовжували тиснути на уряд через судові механізми, публічні кампанії, коаліції з іншими рухами (антирасистськими, феміністичними тощо). У результаті зусиль правозахисників у 1984 році було ухвалено Social Security Disability Benefits Reform Act, який удосконалив процедури призначення та перегляду соціальних виплат для непрацездатних осіб. Цей акт зменшив адміністративний тиск на

заявників, гарантував право на апеляцію та зменшив випадки необґрунтованої втрати пільг [Pelka, 2012, с. 189].

Паралельно з юридичними зрушеннями, у суспільстві поступово формувалася новий дискурс, у якому права людей з інвалідністю почали розглядатися як частина ширшої системи громадянських прав. Лозунг «Disability Rights are Civil Rights» поступово проникав у медіа, освіту, політичні документи та риторику державних чиновників. Почали з'являтися перші проекти універсального дизайну — архітектурного та інфраструктурного планування, яке з самого початку враховує потреби всіх користувачів, включно з людьми з інвалідністю. Ширше використовувались адаптивні технології, зокрема екранні зчитувачі, текстові телефони (TTY) та інші комунікаційні засоби [Fleischer & Zames, 2011, с. 127].

Усе це свідчило про глибоку трансформацію парадигми: від благодійності — до прав, від опіки — до самовизначення, від медичної реабілітації — до соціального включення. Як точно підсумовує D. Stroman, «до 1980-х років стало очевидно, що рух за права людей з інвалідністю не просто шукає місце в існуючій системі — він пропонує її переосмислення на нових етичних і правових засадах» [Stroman, 2003, с. 97].

Висновки.

Були розглянуті історичні особливості соціальних рухів за права людей з інвалідністю, що активізувалися в 1960–1980-х роках у США. Зазначені рухи справили безпрецедентний вплив не лише на систему реабілітаційних послуг, а й на саму парадигму сприйняття інвалідності в суспільстві. Вперше особи з інвалідністю були не об'єктами турботи, а суб'єктами політичної дії, які формували порядок денний і змінювали державну політику.

Особливого значення набули концепції незалежного життя й універсального дизайну, які не лише змінили принципи побудови реабілітаційних програм, а й стали дороговказами для політики США у сфері соціального захисту загалом. Законодавчі зміни 1970–1980-х років, зокрема Section 504, поправки до Rehabilitation Act, Developmental Disabilities Act і

реформа системи соціального забезпечення 1984 року, стали доказом того, що рух здатен добиватись реальних змін — навіть у складних політичних умовах.

У підсумку варто наголосити: боротьба за права людей з інвалідністю в США не лише змінила реабілітаційну політику, а й переосмислила саму ідею громадянства. Цей рух показав, що інвалідність — це не лише медична категорія, а соціальний статус, який вимагає повного визнання в межах правової та політичної системи.

Література:

1. Switzer J.V. *Disabled Rights: American Disability Policy and the Fight for Equality*. — Washington, D.C.: Georgetown University Press, 2003. — 328 p. — DOI: 10.1016/j.soscij.2004.04.019
2. Fleischer D.Z., Zames F. *The Disability Rights Movement: From Charity to Confrontation*. — 2nd ed. — Philadelphia: Temple University Press, 2011. — 323 p. — DOI: 10.15453/0191-5096.2801
3. Pelka F. *The ABC-Clio Companion to the Disability Rights Movement*. — Santa Barbara: ABC-CLIO, 1997. — 368 p.
4. Pelka F. *What We Have Done: An Oral History of the Disability Rights Movement*. — Amherst: University of Massachusetts Press, 2012. — 400 p.
5. Shapiro J.P. *No Pity: People with Disabilities Forging a New Civil Rights Movement*. — New York: Times Books, 1993. — 320 p.
6. Kottke F.J., Knapp P.H. *The Scope of Physical Medicine and Rehabilitation*. — Philadelphia: W.B. Saunders Company, 1988. — 245 p.
7. Martin E. “Bit by Bit: The Rehabilitation Movement.” // *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*. — 1988. — Vol. 69. — P. 13–20.
8. Sandel M.E. “Historical Foundations of Physical Medicine and Rehabilitation.” // *Physical Medicine and Rehabilitation Clinics of North America*. — 2012. — Vol. 23(1). — P. 1–9. — DOI: 10.1016/j.pmr.2011.11.002
9. Nowell D., Sandel M.E. “History of Disability and Rehabilitation.” // DeLisa J.A. (Ed.). *Physical Medicine and Rehabilitation: Principles and Practice*. — 5th ed. — Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins, 2015. — P. 210–215.

10. Stroman D.F. The Disability Rights Movement: From Deinstitutionalization to Self-Determination. — Lanham: University Press of America, 2003. — 164 p.
11. Rehabilitation Services Administration. A History of the Vocational Rehabilitation Program. — Washington: U.S. Department of Education, n.d. — URL: <https://rsa.ed.gov>
12. Verville R. War, Politics, and Philanthropy: The History of Rehabilitation Medicine. — Lanham: University Press of America, 2008. — 213 p.
13. Architectural Barriers Act of 1968, Pub. L. 90-480. — URL: <https://www.leapinfo.org>
14. Developmental Disabilities Assistance and Bill of Rights Act of 1975, Pub. L. 94-103. — URL: <https://www.acl.gov>
15. Social Security Disability Benefits Reform Act of 1984, Pub. L. 98-460. — URL: <https://www.ssa.gov>
16. Lives Worth Living [Документальний фільм] / dir. Eric Neudel. — USA: Independent Television Service (ITVS), 2011.

Abstract. *The article examines the history of social movements and public associations for the rights of people with disabilities in the United States in the 1960s–1980s and their influence on the formation of rehabilitation policy. The author analyzes the paradigm shift from a medical to a social and legal model of disability in the context of civic activism, advocacy, and legislative reforms. Particular attention is paid to the mass protests of 1977 (504 sit-ins), the activities of the American Coalition of Citizens with Disabilities, and the development of the Independent Living Model. The article examines key legislative acts that laid the foundations for anti-discrimination policy: the Rehabilitation Act (1973), its amendments (1978), the Developmental Disabilities Act (1975), and others. It is emphasized that the struggle for the rights of people with disabilities not only transformed approaches to rehabilitation but also redefined the very idea of citizenship, laying the foundation for the adoption of the Americans with Disabilities Act (ADA, 1990). The movement contributed to the creation of a new political language, a conceptual basis for inclusive policies, and principles that are still relevant today in the context of human rights implementation.*

Key words: *United States; rehabilitation policy; legislation; deinstitutionalization; disability legislation; Americans with Disabilities Act (ADA); social inclusion; rights of persons with disabilities; civil rights.*

Науковий керівник: д.і.н., проф., Журба М.А.

Статтю надіслано: 23.07.2025 р.

© Федінський О.М.

УДК 902.2

FROM THE HISTORY OF ARCHAEOLOGICAL CONGRESSES IN UKRAINE

ІЗ ІСТОРІЇ ПРОВЕДЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ З'ЇЗДІВ В УКРАЇНІ

Ренуак Р.С. / Пеняк П.С.

c. hist. s., as. prof. / канд. істор. наук, ст. наук. співроб.

ORCID 0000-0002-9168-4123

*Ivan Krypiakevich Institute of Ukrainian Studies NAS of Ukraine,
Uzhhorod, Universytetska 21, 88000**Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
Ужгород, Університетська 21, 88000*

Анотація. У статті розглядається історія проведення археологічних з'їздів на території сучасної України. Підкреслено, що основна мета їх організації - це збір та систематизація артефактів давніх епох, ознайомлення громадськості з археологічними розкопками на тій чи іншій території. Стверджується, що ініціатива в їх проведенні належала Московському археологічному товариству та його керівнику Олексію Уварову. Звертається увага на окремі організаційні моменти проведення з'їздів, їх тривалість, видання збірників за результатами роботи того чи іншого з'їзду, склад учасників (вітчизняних й іноземних), проведення археологічних виставок і розкопок.

Ключові слова: археологічний з'їзд, Україна, організаційний комітет, науковий збірник, учасник з'їзду (делегат)

Вступ.

У другій половині XIX - на початку XX ст. неабияке значення для відтворення історичних процесів давноминулих епох мало проведення археологічних з'їздів. Вони почали скликатися з 1869 року за ініціативою Московського археологічного товариства та його засновника, члена-кореспондента Петербурзької академії наук графа Олексія Уварова (1825 – 1884). Ним же було і чітко окреслено завдання з'їздів: «...знищити байдужість громадськості до старожитностей, підняти на місцях інтерес до писемних і речових пам'яток, зблизити і об'єднати всіх, хто цікавиться старожитностями, підняти питання про необхідність створення археологічних кафедр при учбових закладах для підготовки кадрів» [6, с. 14].

Основний текст.

На першому з'їзді в Москві (1869) було прийнято рішення про скликання таких форумів один раз на три роки по чергово в різних містах. У тематиці зібрань

мали переважати доповіді і повідомлення, що безпосередньо пов'язані з історією та археологією того регіону, де відбувався з'їзд. Це, без усякого сумніву, піднімало інтерес до археологічних пам'яток на регіональному рівні, виступало каталізатором подальшої дослідницько-пошукової роботи. Всього за період з 1869 по 1911 роки відбулося 15 з'їздів, в тому числі, і в Україні. За результатами кожного з'їзду видавалися матеріали, а всього видавничий світ побачили 47 томів праць учасників з'їздів. Зважаючи на те, що українські терени були одними з найбагатших за кількістю артефактів давніх епох, тут відбулося шість з'їздів: двічі в Києві (III – 1874 рік, XI - 1899 рік), Одесі (VI – 1884 рік), Харкові (XII - 1902), Катеринославі (нині Дніпро) (XIII – 1905), Чернігові (XIV – 1908 рік) [7, с. 14].

Напередодні проведення кожного з'їзду створювався організаційний комітет (за матеріалами з'їздів він носив назву попередній), який визначав коло проблем, які повинні бути розглянуті. Перелік питань розсилався установам, вченим товариствам, окремим науковцям із запрошенням прийняти участь у роботі зібрання. Як правило, за тиждень до відкриття створювалася Рада з'їзду, до якої входили члени організаційного комітету, а також делегати від тих установ, чиї представники були відсутні в оргкомітеті.

З'їзди в середньому тривали більше двох тижнів (тут напрошується порівняння із термінами проведення сучасних конференцій), а почесним головою завжди обирався хтось із представників царської династії. Серед учасників того чи іншого з'їзду можна виокремити ряд категорій: по-перше, ті, хто прибув на зібрання; по-друге, особи, які отримали від оргкомітету чи Ради з'їзду запрошення для участі в ньому; по-третє, делегати, які подали попередню заявку на участь у його роботі, а також ті, хто підготував науковий реферат.

До початку роботи того або іншого з'їзду видавалися наукові збірники. Так, наприклад, до III з'їзду в Києві в 1874 році під редакцією В. Антоновича і Ф. Терновського побачив видавничий світ «Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей», в якому було опубліковано відомості про наявні на той час старожитності Середнього Подніпров'я від кам'яного віку до

середньовіччя. До відкриття XI з'їзду в Києві в 1899 році знаний український історик, археолог, етнограф В. Антонович склав археологічну карту Волинської губернії, в якій повідомив про 15347 курганів (674 з них розкопано), 348 городищ різних епох [3, с. 24]. До речі, В. Антонович був одним із найбільш активних учасників з'їздів. Лише на дванадцяти зібраннях, що відбулися до з'їзду 1905 року в Катеринославі він виступив більше тридцяти разів. Ці доповіді стосувалися різних сфер давноминулих епох українських теренів. Серед них, наприклад, «О курганах в Юго-Западном крае», « О типах погребений в курганах Юго-Западного края», «О погребальных обычаях древлян и тиверцев » [1, с. 43 – 49; 2, с. 125]. За ініціативою В. Антоновича були підготовлені та видані археологічні мапи Херсонської (В. Ястребов, 1899), Харківської (Д. Багалій, 1902) та Подільської (Ю. Сіцинський, 1909) губерній.

На кожному зібранні левову частку учасників склали українські делегати. Так, на III з'їзді із 204 учасників 126 були вихідцями з України. Західну Україну представляли, наприклад, Е. Калужняцький, Д. Нижинецький, В. Площанський зі Львова, М. Коморошан з Чернівців, Я. Волошинський з Рівного. З доповіддю «Историко-этнографический очерк Галичины и Угорской Руси» на з'їзді виступив і учасник «Руської трійці» Я. Головацький, в якій, зокрема, висловив думку про автохтонність слов'янського населення Закарпаття і входження краю до складу Київської держави за часів правління Володимира Святославовича [4, с. 1 - 7]. На I з'їзді (Москва, 1869) Я. Головацький, намагаючись привернути увагу наукових кіл та громадськості до проведення широких археологічних досліджень на теренах Західної України, передав для публікації в матеріалах з'їзду доповідь «Об исследовании памятников русской старины, сохранившихся в Галиции и в Буковине». Головний лейтмотив доповіді - це те, що територія Карпатського підгір'я з давніх давен заселялася слов'янськими племенами, артефакти яких потребують поглибленого вивчення.

Серед учасників з'їздів завжди були й іноземні вчені-історики, археологи, нумізмати, мистецтвознавці. Переважна більшість з них представляли слов'янські країни. У 1988 році побачило видавничий світ монографічне

дослідження польської вченої М. Бломбергової, в якій окремий розділ було присвячено участі поляків в археологічних з'їздах [8]. Учасні чеських і словацьких учених присвятив ряд робіт автор цієї статті [9, с. 228 – 231; 10, с. 86 - 89]. Серед них були, наприклад, Й. Ванкель, К. Кадлец, М. Колар, Й. Піч, Й. Гавелка, всесвітньовідомий славіст Л. Нідерле та інші. Як нам вдалося встановити, XI з'їзд у Києві (1899 рік) був останнім, в якому взяли участь представники слов'янських країн. Однак відповіді на питання, чому це сталося, досить складно. Вірогідно, сюди могли втрутитися певні політичні колізії, зокрема, формування двох військово-політичних блоків - Троїстого союзу і Антанти та розв'язання Першої світової війни.

На кожному з'їзді засідання відбувалися у пленарному і секційному режимах. На пленарних заслуховувалися доповіді, що стосувалися загальних проблем дослідження старожитностей різних епох. Так, на пленарному засіданні III з'їзду виступили відомі археологи Д. Самоквасов і В. Антонович з доповіддю «Інструкція для проведення розкопок курганів», в якій наголошувалося, що «... кожний курган повинен бути описаний, зміряний, необхідно вести щоденник, всі окремі кургани і два чи три з групи досліджених повинні розкопуватися пошаровим зняттям ґрунту, починаючи з вершини до основи» [5, с. 17 – 18]. Цей документ, безперечно, не втратив своєї актуальності і в наш час.

Секційні засідання відбувалися за декількома напрямками, а кількість секцій в середньому складала шість-сім. Найбільш поширеними були секції первісних старожитностей, історичної географії і етнографії України, Росії, Польщі, Чехії, Сербії, суспільний і домашній побут слов'янських народів, церковний побут, українські пам'ятки мистецтва і живопису, класичні, візантійські і західно-європейські старожитності. Як бачимо, перелік напрямків роботи секцій виходив далеко за рамки археології як науки. Будь-який учасник з'їзду міг за бажанням взяти участь у роботі однієї або декількох секцій. Дозволялися як усні, так і письмові повідомлення з регламентом в середньому не більше 30 хвилин, робочою мовою була російська. Іноземні учасники виступали на рідній мові, для цього проводилися спеціальні засідання.

Як правило, для учасників і гостей з'їздів улаштовувалися археологічні виставки. Наприклад, в основу виставки на III з'їзді було покладено колекції музею старожитностей університету св. Володимира в Києві, яка складалася з двох частин: перша торкалася загальнослов'янської проблематики (первісні старожитності, пам'ятки від прийняття християнства до початку XII ст.); друга була присвячена історії князівської доби (пам'ятки з кінця XIV ст. до вступу на престол династії Романових, старожитності Київської землі). Для учасників XI з'їзду відомим українським археологом, чехом за походженням В. Хвойкою було влаштовано екскурсію до передмістя Києва - Китаєво, де знаходився курганний могильник князівської доби. Аналогічні виставки, що були присвячені проведенню з'їздів, відбулися в Одесі (1884), Харкові (1902), Катеринославі (1908).

Не можна не згадати й ще про одну важливу особливість, яка була притаманна роботі кожного з'їзду, а сам: перед їх скликанням здійснювалися масштабні археологічні дослідження у тій місцевості, де проходило зібрання. Наприклад, до і під час проведення III з'їзду було проведено розкопки між селом Гатним і урочищем Теремки (нині це один із житлових масивів столиці України). Тут розкопувалося п'ять курганів з метою вивчення поховального обряду місцевого населення князівської доби Середнього Подніпров'я. Археологічному вивченню було піддано також храм святих Бориса і Гліба у Вишгороді. За дорученням оргкомітету XI з'їзду В. Антонович протягом літнього періоду 1897 і 1898 років досліджував обряд поховання давнього населення Волині. Вчений провів розкопки на чотирьох некрополях біля сіл Суража і Брикова Кременецького повіту, а також Рикані і Красного Дубенського повіту (всього було вивчено 43 кургани) [3, с. 27].

За результатами роботи того чи іншого з'їзду видавалися матеріали у двох-трьох томах, для чого спеціально створювався редакційний комітет. До них, наприклад, крім доповідей, включалися протоколи засідань оргкомітету, інструкції по збиранню археологічних, історичних, етнографічних,

мистецтвознавчих артефактів. Наприклад, на III з'їзді такий комітет очолив професор Київського університету ім. св. Володимира С. Модестов.

Висновки.

На завершення нашої короткої розповіді підкреслимо, що проведення археологічних з'їздів, поза всяким сумнівом, сприяло становленню археологічної науки в Україні, розповсюдженню інтересу до старожитностей давноминулих епох серед широких верств громадянського суспільства. У наш час їх роль успішно перебрали на себе конференції Інституту археології НАН України (м. Київ), Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, окремих закладів вищої освіти України.

Література:

1. Антонович В. О курганах в Юго-Западном крае. *Труды II Археологического съезда*. СПб., 1881. Вып. II. С. 43 – 49.
2. Антонович В. О типах погребения в курганах Юго-Западного края. *Труды IV Археологического съезда*. Казань, 1884. С. 78 - 125.
3. Антонович В. Археологическая карта Волынской губернии. Москва, 1900. 232 с.
4. Головацкий Я. Историко-этнографический очерк Галичины и Угорской Руси. *Журнал Министерства Народного Просвещения*. 1875. № 6. С. 1 – 17.
5. Труды III Археологического съезда. Киев, 1875. Т. I. С. 1 – 327 с.
6. Уварова П.С. Обзор деятельности двенадцати первых археологических съездов. *Труды XII Археологического съезда в Харькове*. Москва, 1905. С. 14 - 98.
7. Формозов А.А. Очерки по истории русской археологии. Москва: Наука, 1961. 164 с.
8. Blombergowa M. Polscy członkowie rosyjskich towarzystw archeologicznych (1839 – 1914). Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź, 1998. 223 s.
9. Penyak P. Čeští účastníci archeologického deni v Rusku. *Časopis společnosti přátel starozitnosti*. 1998. № 4. Ročník 106. S. 228 – 231.

10. Penyak P. Češti účastníci archeologickego deni v Rusku a na Ukraine. *Нау чесько-русинський календар 2001*. Ужгород, 1999. С. 86 – 89.

Abstract. *Some aspects of activity of Archaeological congresses, which were founded by Archaeological society in Moscow and its head count Uwarow are analyzed at the article. Short characteristic of all 15 archaeological congresses is given. General problems to which the congresses were dedicated are shown. Special attention is paid to congresses, which were organized on the territory of Ukraine, particularly in Kyiv (1874, 1899), Odessa (1884), Kharkiv (1902), Katerynoslav (1905), Chernyiv (1908). Great importance of congresses for development of archaeological science is emphasized.*

Key words: *archaeological congress, Ukraine, organizing committee, scientific collection, congress participant.*

Статтю надіслано: 26.07. 2025

© Пеняк П.С.

УДК 930.94(477)“1991/2025”

THEORETICAL ISSUES OF HOUSING POLICY IN THE YEARS OF UKRAINE'S INDEPENDENCE: HISTORIOGRAPHIC DISCUSSION

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ЖИТЛОВОЇ ПОЛІТИКИ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС

Gudz V.V. / Гудзь В.В.*d.h.s., prof. / д.і.н., проф.*

ORCID:0000-0001-5756-1683

*Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University,**Zaporizhzhia, Scientific Town, 59, 69017**Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,**Запоріжжя, Наукового містечка, 59, 69017***Pomazan D.U. / Помазан Д.Ю.***s.h.s., as. / к.і.н., ас.*

ORCID:0000-0003-4342-130X

*Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University,**Zaporizhzhia, Scientific Town, 59, 69017**Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,**Запоріжжя, Наукового містечка, 59, 69017*

Анотація. У роботі аналізується комплекс наукової літератури з теоретичних питань житлової політики в Україні. Поставлена мета дослідити історіографічний дискурс з деяких теоретичних питань сучасної житлової політики та, зокрема, тлумачень концепту «житлова політика». З'ясовано, що визначення цього терміну фахівцями різних наукових галузей викликало розбіжність тлумачень, відповідно наголосу на правових, регулятивних чинниках, на суб'єктності політичних акторів, структурних складових житлової системи, соціальної мети. Сформульовано власну інтерпретацію поняття житлової політики. Встановлено, що особливість дискурсу з термінології житлової політики полягає в тому, що він спорадичний, не набув міждисциплінарного характеру та системного історіографічного осмислення.

Ключові слова: житлова політика, історія, історіографічний дискурс, термінологія, Україна.

Вступ.

Наукове осмислення основних понять і визначальних тенденцій житлової політики має не тільки теоретичне, а широке прикладне значення, зважаючи на необхідність забезпечення помешканням як однієї з природних людських потреб і як основоположного конституційного права на житло. Суспільна актуальність проблеми житлової політики в сучасній Україні зумовлена хронічною житловою кризою, яка загострилася після руйнації рашистськими загарбниками тисяч помешкань українців з 2022 року і неготовністю влади до скоординованого і

ефективного управління житловою галуззю в сучасних умовах. Але відсутність нормальних житлових умов, а тим більше - житла вкрай негативно впливає як на самопочуття людини, її можливість створити сім'ю, так і на стан здоров'я, підвищує ризики соціального відторгнення, зрештою, підриває соціальну базу держави. У зв'язку з цим зростає наукова актуальність розробки теоретичних і практичних проблем житлового забезпечення, які мають міждисциплінарний характер. Позаяк фахівці з державного управління, правники, економісти, історики, соціологи за роки незалежності України опублікували сотні досліджень різних аспектів вітчизняної житлової політики, цей історіографічний масив потребує спеціального наукового осмислення.

Відтак, метою нашої роботи є дослідження вітчизняного історіографічного дискурсу з деяких теоретичних питань сучасної житлової політики та, зокрема, тлумачень самого концепту «житлова політика».

Основний текст.

У пострадянський період спостерігається тематичне різноманіття і методологічне різноманіття в студіях житлових відносин, зокрема історіографічний дискурс щодо визначення основних засад, категорій і проблем вітчизняної житлової політики. За роки незалежності житлова політика досліджувалася не лише у окремих статтях, а десятках монографій і кваліфікаційних робіт, жодна з яких не обходиться без теоретико-методологічної частини та визначень концепту «житлова політика». Серед них дослідження знаних правників О. Аврамової [6], І. Кучеренко, О. Кучеренка та І. Запатріної [13], С. Комнатного [12], демографів Л. Черенько із співавторами [13], економіста Ю. Манцевича [16], фахівця з державного управління І. Драгана [8], аналітиків центру «CEDOS» П. Федорів і Н. Ломоносова [19], та інші.

Перш ніж звертатися до аналізу наукових підходів щодо особливостей житлової політики, доцільно визначитися щодо категоріального апарату, зокрема концепту «житлова політика». Якщо термін «житло», за визначенням словників, однозначно тлумачиться як приміщення, призначене для життя людей, або місце для їхнього тимчасового перебування і помешкання (а в

широкому сенсі, ще й укриття), то щодо дефініції «житлова політика» і її місця в соціальному та правовому полі такої однотайності немає.

В «Енциклопедії сучасної України» житлова політика визначена як невід’ємна складова економічної політики держави і має на меті забезпечення прав громадян на гідне життєве середовище з високою якістю проживання [21].

Проте, очевидно, що управління житловою галуззю є компонентом не лише економічної, а й соціальної політики. Так, В. Теремецький і його співавтори, наголосили, що житлова політика спрямована на задоволення соціального інтересу і є частиною більш широкої за колом завдань державної політики – соціальної [3, р. 328]. Такої ж думки дотримується О. Аврамова з колегами [1, р. 328], В. Букіашвілі [7], Г. Лопушняк [14] та інші науковці. Натомість С. Комнатний запропонував інтегративне визначення: житлова політика становить органічну складову як соціальних, так і економічних процесів і має забезпечувати людині не лише доступність житла, а й зручне і комфортне помешкання [11, с. 69].

Понад те, треба врахувати, що житлова політика поділяється на загальнодержавну та регіональну житлову політику і є соціально-економічною складовою соціальної політики. З цього приводу О. Аврамова зауважила: «Зі зміною політичного устрою держави у 1917 р. житлова потреба стала соціальною справою, потім, після приватизації житлового фонду, знову надбала економічний зміст і на сьогодні це соціально-економічна проблема» [5, с. 26]. В іншій роботі О. Аврамова з колегами [4] дослідили принципи, засади, напрями житлової політики та процеси переселень в сучасних умовах.

У наведених визначеннях житлової політики йдеться про її місце в політичній системі держави, мету та призначення.

Що стосується змісту політики, то у тлумаченні Н. Олійник, державна політика в житловій галузі становить собою передусім програму дій, а практичне її виконання спрямоване на створення і підтримку середовища, у якому здійснюється сталий та ефективний обіг житлового фонду, спрямований на вдоволення житлових потреб громадян, визначених законами [17, с. 96].

В. Букіашвілі охарактеризував житлову політику як систему скоординованих заходів спрямованих на житлове забезпечення, якій притаманні функції законодавчого і контролюючого змісту, що здійснюються правочинними державними установами. Внаслідок реалізації такої політики формуються теоретичні засади і сприятливі умови для розвитку житлової системи і житлових відносин [7, с. 142].

С. Комнатний також наголосив, що житлова політика покликана забезпечити правові норми, відображені в Конституції України й законодавстві щодо формування житлового фонду та житлові умови, відповідні визнаним стандартам житлового забезпечення [11, с. 69].

До цих визначень добавимо лише, що житлова політика містить не лише теоретичну, правову і контролюючу складові, а й практичну – будівництво і реконструкцію житлового фонду, управління житлово-комунальним господарством, регуляцію ринку житла і житлових відносин тощо.

Комплексний підхід до аналізу житлових відносин та політики в житловій галузі застосовано у монографії І. Кучеренко, О. Кучеренка та І. Запатріної [13], які головним чином, дослідили стан державного, комунального і приватного житлового фонду, житлово-комунального забезпечення та правові засади управління житловим сектором. Серед іншого, науковці зазначили що складність вирішення житлового питання пов'язана не тільки з дефіцитом житла, а й із двома діаметрально протилежними концепціями, побутуючими у суспільстві і серед науковців. Більшість населення все ще поділяло перший підхід: радянську патріархальну концепцію щодо безоплатного забезпечення житлом як обов'язку держави та наступною приватизацією. Інший підхід – залучення приватних коштів у будівництво житла, який потребує відповідної регламентації, за відсутності цивілізованого ринку житла [13, с. 38]. Проте автори монографії залишили поза увагою визначення житлової політики, теоретичні проблеми та історіографічні надбання з цієї тематики.

В іншій ґрунтовній монографії Л. Черенко з колегами [20]. охарактеризували житлові умови, що склалися в Україні до 2020 р. і

запропонували шляхи їх покращення. Автори визначили поняття «житлові умови» у вузькому сенсі, коли вони охоплюють лише величину помешкання та його внутрішні параметри якості житлових характеристик. Визначення житлових умов у широкому сенсі містить додаткові характеристики інфраструктури: освітлення і безпека вулиць, підходи до будинку, екологічне середовище, а також можливості домогосподарств впливати на стан житлових умов [20, с. 12–13]. На думку авторів, житлова політика держави і територіальних громад має бути спрямована на забезпечення гідних житлових умов згідно міжнародних стандартів. За їх визначенням: «Житлова політика наразі характеризує процес виробництва, споживання та управління житловим фондом, її спрямованість реалізується на локальному, регіональному або національному рівні [20, с. 23]. Проте, як на нас, таке визначення має функціональний характер і не враховує вироблення теоретико-правових засад житлової політики.

П. Федорів і Н. Ломоносова один із підрозділів своєї монографії назвали «Житлова система, житлова криза, житлова політика» [19], проте, оминувши визначення житлової політики навели дефініцію житлової системи: «Житлова система є сукупністю взаємозв'язків між різними актор_ками, житловим фондом та інституціями, які займаються виробництвом, розподілом та утриманням житла [19, с. 12]. У цьому визначенні з-поміж різними акторами та акторками житлової системи помилково названо житловий фонд, який не може мати взаємозв'язків, бо є об'єктом а не суб'єктом житлової політики.

Прикладами змістовних фахових розвідок з теоретичних питань житлової політики є також публікації С. Кашука [9]. Проаналізувавши деякі підходи до визначення державної житлової політики, О. Кашук дійшов висновку, що житловій політиці притаманні такі ознаки: складність і багатофункціональність, зв'язок з багатьма сферами суспільного життя; стратегічний напрям і складова політики держави; залежність від соціально-економічного становища в країні; конституційна цінність, визначена на загальнодержавному рівні» [9, с. 89]. Загалом погоджуючись із такими визначенням, доповнимо його залежністю

житлової політики від зовнішніх факторів, як от від скорочення житлового фонду внаслідок рашистських бомбардувань України.

Зрештою, у внесеному на розгляд Верховної Ради проекті закону житлову політику охарактеризовано таким чином: «Житлова політика – система взаємопов'язаних послідовних дій держави, спрямованих на створення та забезпечення умов, за яких особи можуть реалізувати своє право на житло шляхом будівництва житла, придбання його у власність або отримання у користування» [18]. Таке визначення виглядає дещо звуженим, позаяк обмежує коло суб'єктів житлової політики державою, тоді як в сучасних умовах розрухи і міграцій зростає роль регіональних, громадських та приватних акторів політики житлового забезпечення.

Щодо інших теоретичних питань, то, враховуючи світовий досвід, О. Ковалевська не тільки окреслила роль і завдання державної житлової політики а й запропонувала один із шляхів вирішення житлової проблеми [10]. Дослідниця вважає, що вітчизняна житлова політика має виконувати нову двоєдину роль – ідеологічно й економічно стимулювати придбання населенням другого житла для наступного надання його в оренду [10]. Але авторка, опублікувавши свою роботу у 2013 р., не могла передбачити події 2022 р. і врахувати потреби категорії вимушених біженців з окупованої території України, які позбавлені коштів навіть на оренду помешкань і гостро потребують соціального житла, так само як і потреби відбудови зруйнованого житлового фонду.

Знані науковці В. Теремецький, О. Аврамова, О. Предместніков та ін. дослідивши вплив житлових умов на здоров'я людини, запропонували розрізняти первинний та похідний типи задоволення людських потреб у житлі. Вони відзначили: «Первинна потреба в житлі пов'язана з правом людини на життя, захистом здоров'я людини. Похідна потреба в житлі пов'язана з охороною здоров'я людини. Житло, яке не відповідає технічним та санітарним умовам придатності, може негативно вплинути на здоров'я людини» [2, р. 324]. В іншій роботі О. Предместнікова у співавторстві з П. Макодраєм наголошено на

пріоритеті держави у розробці і реалізації житлової політики, позаяк закони та інституції держави вирішальною мірою впливають на діяльність громад і громадських організацій у житловому секторі. Дослідники наголошують: «Галузь житлової політики, має як соціальні, правові, так і політичні складові: її реалізація відображує розбіжності між політичними акторами у розумінні поняття «житло», спектру житлових проблем та способів їх вирішення в Україні» [15, с. 113]. Щоправда до переліку названих авторами складових політики житлового забезпечення варто додати фінансово-економічні важелі. Адже житлова політика на державному та регіональному рівні є частиною загальної соціально-економічної політики України, яка має на меті зростання добробуту громадян та забезпечення сталого суспільного розвитку.

Висновки.

1) Таким чином, аналіз історіографічного дискурсу з теоретичних питань житлової політики, зокрема з визначення цього терміну виявляє спроби визначення концепту «житлова політика» різноплановими фахівцями: з менеджменту, економіки, юриспруденції, демографії, історії тощо.

2) Встановлено розбіжність тлумачень житлової політики, представниками різних наукових галузей відповідно до акцентуації на правових, регулятивних чинниках, на суб'єктності політичних акторів, функціональних або структурних складових житлової системи, соціальної мети. На наш погляд, житлова політика – це система державних і самоврядних заходів правового, організаційного, соціального та економічного характеру, спрямованих на забезпечення громадян комфортним житлом шляхом створення умов для його будівництва, придбання, оренди чи надання помешкань у порядку соціального захисту.

3) Особливість історіографічного дискурсу з дефініції житлової політики полягає в тому, що він спорадичний, окреслений рамками лише «своєї» предметної галузі, не набувши міждисциплінарного характеру та системного історіографічного осмислення.

4) Така історіографічна ситуація потребує продовження наукових студій величезного комплексу публікацій, у яких розглянуті теоретичні питання житлової політики, зокрема концепт «житлова політика».

References:

1. Avramova O., Homotiuk O, Bilovus L., Mysyk V., Zakhozhai Z. History of housing policy's formation and development in Ukraine. *Edelweiss Applied Science and Technology*. 2024-09-16. P. 328–337. DOI: 10.55214/25768484.v8i5.1690
2. Teremetskyi V., Avramova O., Batryn O., Predmestnikov O., Yatskovyna V. Impact of meeting housing needs on human health. *Wiadomości Lekarskie Medical Advances*. Vol. LXXVII. Is. 2. February 2024. P. 319–326. DOI: 10.36740/WLek202402118.
3. Teremetskyi, V., Avramova, O., Maikut, K., Tserkovna, O., & Kramar, R. (). Current situation and transformation ways of housing policy in Ukraine. *Social & Legal Studios*. 2024. 7(1). P. 164–173. DOI: 10.32518/sals1.2024.164
4. Аврамова О., Слома В., Кулініч О., Федоренко Т.; Мирза С. Державна житлова політика України: стан та перспективи розвитку. *Cuestiones Políticas*. 2023-03-06. DOI: 10.46398/cuestpol.4176.02
5. Аврамова О.Є. Історичні засади виникнення житлового права України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2012. № 4. С. 24–32.
6. Аврамова О.Є. Теоретичні засади приватно-правового регулювання житлових відносин в Україні. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 426 с.
7. Букіашвілі В.О. Житлова політика як елемент соціальної політики держави: аналіз вітчизняного та закордонного досвіду. *Економіка будівництва і міського господарства*. 2009. Т. 5. № 3. С. 141–146.
8. Драган І.О. Модернізація житлово-комунального господарства в Україні: теорія, методологія, практика державного управління: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2010. 400 с.

9. Кащук О.Д. Теоретичні засади державної житлової політики в Україні: сучасний стан та перспективи подальших досліджень. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. Том 33 (72) № 3. С. 88–92.
10. Ковалевська О.П. Світовий досвід розвитку державної житлової політики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_2_10.
11. Комнатний С.О. Філософські засади вирішення ключових проблем житлової політики в сучасних умовах суспільних трансформацій. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. 2021. Вип. 24. С. 68–72.
12. Комнатний С. О. Філософсько-правові засади реалізації житлової політики в Україні в контексті сучасних суспільних трансформацій: дис. ... докт. юр. наук: 12.00.12. Київ, 2023. 401 с.
13. Кучеренко О.Ю., Кучеренко І.М., Запатріна І.В. Житлова політика України: сучасність та майбутнє. Київ: Видавничий центр спілки власників житла України. 2012. 304 с.
14. Лопушняк Г. Житлова політика як складова державної соціальної політики України: практика і проблеми реалізації. *Економіка України*. 2012. № 1. С. 79–90.
15. Макодрай П., Предместніков О. Рівень відповідності житлової політики незалежної України правовим принципам. *Культурологічний альманах*. 2025. Вип. 1 (13). С. 111–121.
16. Манцевич Ю.М. Удосконалення розвитку житлового господарства міст України: автореф. ... дис. докт. екон. наук: 8.10.01. Київ, 2009. 38 с.
17. Олійник Н. Концептуальні засади державної житлової політики. *Вісник національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. № 1. С. 96–104.
18. Проект Закону України "Про основні засади житлової політики". (2024). URL: <https://mtu.gov.ua/news/35482.html?PrintVersionc>

19. Федорів П., Ломоносова Н. Державна житлова політика в Україні: сучасний стан та перспективи реформування. Київ: Аналітичний центр CEDOS, 2019. 132 с.

20. Черенько Л.М. та ін. Житлові умови населення: чинники, сучасний стан і політика регулювання. Київ, 2020. 258 с.

21. Шушківський А.І. Житлова політика. *Енциклопедія сучасної України*. 2009. Том 9. <https://esu.com.ua/article-19235>

Abstract. *The work analyzes a complex of scientific literature on theoretical issues of housing policy in Ukraine. The goal is to investigate the historiographical discourse on some theoretical issues of modern housing policy and, in particular, interpretations of the concept of “housing policy”. It is found that the definition of this term was carried out by specialists from different scientific fields. The divergence of interpretations of housing policy is established, according to the emphasis on legal, regulatory factors, on the subjectivity of political actors, functional or structural components of the housing system, social goals. Its own interpretation of the concept of housing policy is formulated. It is established that the peculiarity of the discourse on the terminology of housing policy is that it is sporadic, has not acquired an interdisciplinary character and a systematic historiographical understanding.*

Keywords: *housing policy, history, historiographical discourse, terminology, Ukraine.*

УДК 791.4

ELEMENTARY SCHOOL OF DOUBLETHINK: THE EDUCATION SYSTEM AS AN OBJECT OF CRITICISM ON THE MOVIE SCREEN

ПОЧАТКОВА ШКОЛА ДВОДУМСТВА: СИСТЕМА ОСВІТИ ЯК ОБ'ЄКТ КРИТИКИ НА КІНОЕКРАНІ

Клопенко М. І. / Клопенко М. І.

PhD student/ аспірант

ORCID:0000-0003-3979-0604

Kyiv National I. K. Karpenko-Kary Theatre, Cinema and Television University,

Yaroslaviv Val, 40, 01054

Київський національний університет театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого,

Ярославів Вал, 40, 01054

Анотація. Стаття присвячена аналізу екранної критики системи освіти на прикладі польського документального кіно другої половини XX століття. У центрі уваги – стрічка Томаша Зитадла «Початкова школа» (1971), що репрезентує школу як модель авторитарного суспільства, де дітей змалечку навчають пристосуванству, дводумству та конформізму. На прикладі окремих неігрових картин, а також деяких ігрових фільмів у статті проаналізовані особливості показу освітньої системи як відповідного простору формування громадянської свідомості і морального вибору в умовах ідеологічного тиску, де освітнє середовище постає метафорою ширших суспільно-політичних процесів. Простежено, як у документальному кіно зростає критична увага до механізмів виховання «правильного громадянина», що демонструє кризу морального вибору в межах освітньої системи, яка відтворює принципи функціонування політичної влади. Коротко окреслені загальні мотиви цієї критики від епохи соціалістичних режимів (в документальному кінематографі Польщі другої половини XX ст.) до сьогодення посттоталітарного часу (в ігровому кінематографі Східної Європи).

Ключові слова: кінематограф, кіно Східної Європи, кіно «морального занепокоєння», освіта, мораль, ідеологія.

Вступ.

Освіта як інститут соціалізації завжди відігравала ключову роль у формуванні не лише інтелектуального потенціалу громадян, але й світоглядних настанов, моральних орієнтирів і політичної свідомості. Особливо виразно ця функція проявляється в режимах, де освітній простір перетворюється на інструмент ідеологічного впливу, спрямованого на формування покійного, передбачуваного й політично лояльного індивіда. У такому контексті кінематограф – як чутливий барометр суспільних трансформацій – неодноразово звертався до теми школи як моделі держави, а навчального процесу – як важливого етапу політичного виховання. Актуальність дослідження зумовлена

не лише історичною цінністю цього питання, але і його універсальністю: проблема маніпуляції у межах освітнього процесу, пригнічення критичного мислення та підміни особистісного розвитку ідеологічною лояльністю залишається гострою і сьогодні. Польська документалістика 1970-х років, що розвинулась на зламі політичних зрушень після подій березня 1968 і грудня 1970 року, була тісно пов'язана з тим кіно, яке сьогодні у польській історії прийнято називати кіно «морального занепокоєння». Саме в цей період формується нова парадигма, орієнтована на критичне осмислення соціальних структур та механізмів маніпуляції свідомістю, зокрема – через освітній дискурс. Окрім осмислення цієї широкої проблематики в межах ігрового кіно, багато документальних стрічок також розповідали про механізми формування колективної свідомості, конформізму, дводумства і втрати індивідуальності. У цьому контексті творчість Томаша Зигадлоа і його «Початкова школа» (1971) є показовим прикладом критичного підходу до зображення шкільного середовища як мікромоделі функціонування держави.

Основний текст.

На початку 1970-х років випускник режисерського факультету Національної кіношколи в Лодзі польський режисер Томаш Зигадло (1947-2011) дебютував документальною стрічкою «Початкова школа» (1971). Короткометражний фільм, що складався з восьми сцен (роки навчання у восьмикласній початковій школі), розповідав про учнів та «типові» освітні проблеми. Школярі різного віку (як каже один з них «маленькі дорослі», бо так само працюють, але в школі) висловлюються на різні теми, пов'язані з навчанням. Попри свою «безневинність» стрічка цілком прямо виражала діагноз системі освіти. У процесі своєї поступової соціалізації діти починають розуміти, які механізми керують суспільством та усвідомлюють, чого від них очікують дорослі. Наприклад, в одній зі сцен підбадьорювані вчителем учні намагаються дати оцінку недисциплінованому однокласнику Гжешу. У своєму монолозі перед камерою хлопець скаржиться на дітей і свого друга, який під впливом групи зрадив його і проголосував за те, щоб поставити йому погану оцінку. В іншій

сцені відбувається дискусія про «ідеального героя», в якій один із хлопчиків говорить, що прагнути бути бездоганною людиною явно не найкраще. Діти зрання починають розуміти, що згідно з ідеєю освітньої моделі, що пропагується в школі, найкраще – це стратегія тихої покори, пристосуванства і мовчазної згоди з більшістю. У школі дітей фактично вчать доносити та зраджувати, навчають їх мистецтву дводумства, яке, безсумнівно, є потрібним у державній системі [1, с. 262]. Це ілюструється і сценою обговорення шкільної дискусії про підвищення цін. Під час позакласної розмови дівчинка переповідає, що діти уникали відповіді на запитання вчительки. Нарешті одна чесно відповіла, що це безнадійна, погана і дурна річ. Вчителька погодилась, сказавши, що та має рацію, і вона думає так само, однак перед тим жінка довго пояснювала, що держава чинить мудро. Загалом же суть проблеми була прозорою і зрозумілою – висловлення власної думки не схвалюється, у школі нема місця для індивідуальності і незалежності мислення, а розумні лиш ті, хто думає одне, а робить інше. Герої цієї стрічки скаржаться на те, що школа не дає можливості розвивати уяву та мислити самостійно, а центральним стає мотив зникнення свободи думки серед дітей, які мають бути повністю підпорядковані владі вчителів, і у підсумку – влади. На початку 1970-х Зигадло у своїй документальній замальовці вловлює соціальний настрій і хворобливу атмосферу у суспільстві. Подорожчання, про яке йшлося на шкільному уроці, – це підвищення цін на промислові та продовольчі товари, запровадження яких 12 грудня 1970 року викликало повстання робітників. Оскільки у відомій сцені «самосуду» над Гжешем йдеться про виставлення йому догани за листопад, увесь фільм набув чіткого політичного підґрунтя. Зображення дитячої дискусії у грудні 1970 року, що, ймовірно, була відлунням поточних розмов з дорослими, як стверджують М. Яздон і П. Плавушевський, вірогідно справило неабияке враження на глядачів, які дивилися фільм, коли він вийшов на екрани у 1971 році [1, с. 263]. Зрештою, такі часто популярні узагальнюючі асоціації напрошуються і в цій стрічці: школа як уособлення всієї держави, діти – суспільство, а вчителі, правила і шкільний лад – система порядків та норм, супроводжуваних державною пропагандою.

Політична система народжується системою освіти і механізм роботи цієї освітньої системи відтворює принципи функціонування системи політичної. Яздон і Плавушевський зазначають, що фільм добре демонструє різницю між документальними стрічками «нових змін» та «мистецтвом фактів» (термін Болеслава Міхалека) 1960-х років, адже достатньо порівняти «Початкову школу» з фільмами подібної тематики, але знятими до 1968 року, наприклад «Перший клас» (1960) Данути Халладін, «Перший крок» (1962) Казімежа Карабаша, «Доброго ранку, діти» (1966) Ірени Каменської або «Матура» (1964) Богуслава Рибчинського [1, с. 264]. Зокрема, більш ранній фільм «Матура» (1964) Рибчинського був документальним записом випускного іспиту в одному з навчальних закладів, який складається з кількох десятків кадрів-спостережень, що фіксують відповіді студентів перед екзаменаційною комісією та їхню поведінку у шкільному коридорі. Глядач має можливість побачити, як учні зосереджено відповідають на питання викладачів і переживають хвилювання під час очікування. Суттєву роль у створенні цього фільму відіграв оператор Станіслав Недбальський. Вплив його стилю особливо помітний у характерних кадрах, зокрема в крупних планах, які акцентують увагу на жестах, рухах і виразах облич героїв, передаючи їхні емоційні стани [5, с. 165]. Після березня 1968 року і грудня 1970 року з'являються фільми, які розповідають про більш гострі аспекти проблеми. Невдовзі за Зигадло пішли інші режисери, які знімали фільми про освітян, намагаючись викрити механізми формування характеру та совісті у системі освіти, наприклад Фелікс Фальк у документальному етюді «Питання» (1971), Юліуш Яніцький у фільмі, створеному у співпраці з Мацеєм Войтишка «Мені 19 років...» (1973), Марцель Лозінський в «Іспиті зрілості» (1978), Павел Волдан у «Освіті» (1985), Лукаш Вилерзалек в етюді «У центрі Польщі в кінці світу» (1985) або Міхал Букоємський у «Вчителях» (1985) [1, с. 264]. Особливо слід звернути увагу на стрічку «Іспит зрілості» (1979) Марцеля Лозінського, прем'єра якої була відкладена до серпневих угод 1980 року. У ній теж йдеться про випускний іспит («матуру») у одній зі шкіл Варшави. Учні необхідно продемонструвати знання конституції, дати відповіді на питання про

Польську об'єднану робітничу партію, основи соціалістичного устрою, риси ідеального партійця тощо. Однак цей процес здебільшого зводиться до відтворення ідеологічних кліше відповідно до партійної пропаганди, і відповіді випускників явно не відповідають їхнім реальним переконанням. У спілкуванні між собою молодь відкрито визнає, що використовує конформістські підходи та нещирість, аби задовольнити вимоги екзаменаторів. У коридорах школярі нерідко глузують зі своїх відповідей, що демонструє розрив між їхньою справжньою позицією та офіційною риторикою. Таким чином, вони вказують на усвідомлення своєї участі у лицемірстві й брехні, які є лише формальною частиною іспиту. Лозінський викриває існування подвійних стандартів і небезпечного дводумства, що було характерним для суспільства часів «реального соціалізму». Він також нагадує, що критика може звучати лише в межах чітко визначених рамок [1, с. 307]. Тему маніпулятивності як інструменту впливу Лозінський переконливо розкривав і у своїх пізніших роботах, зокрема у стрічці «Практичні справи» (1986), де показано, як медіа можуть слугувати провідниками ідеологічної пропаганди, використовуючи сучасні технологічні засоби [2, с. 113]. Упродовж 1970-х років режисер зберігає інтерес до взаємодії особистості й колективу, розглядаючи соціум крізь призму індивідуального досвіду. Слід сказати і про один із його найвідоміших фільмів – «Як жити?» (1977, прем'єра відбулася у 1981 році), який став показовим прикладом так званого «парадокументального» підходу, в якому виявляється прагнення осмислити суспільну дійсність тієї епохи [3, с. 231]. Ця робота, створена на кіностудії «Х» за підтримки Анджея Вайди, органічно входить у контекст кінематографа «морального неспокою» 1970-х років. Проблема ідеологічного контролю і формування людини у спотворених соціальних відносинах була тісно переплетена з проблематикою кінематографа, який ми позначаємо «моральним занепокоєнням». Дійсно, в ширшому контексті тогочасна польська реальність характеризувалася домінуванням соціально-політичних кліше, заміщенням дійсності офіційно сконструйованими образами та гіперболізацією ролі інституцій, унаслідок чого ідеологічна функція набирала більшої ваги, ніж

повсякденне людське існування [4, с. 229]. Це, своєю чергою, призвело до появи на екрані тих проявів повсякдення, що раніше маскувалися за офіційним ідеологічним фасадом. Фільми цього періоду стали свого роду відповіддю на соціальну апатію, втрату ціннісних орієнтирів і відчуття духовного вакууму, відображаючи ідейну та політичну кризу, що охопила країну [6, с. 123]. Повертаючись до проблеми розгляду освітнього середовища на екрані, слід сказати, що поряд з польськими критичними фільмами про освіту були і відверто пропагандистські, що використовували примітивний образ захопленої молоді, відданої ідеям Польської об'єднаної робітничої партії. Йдеться, зокрема, про «Польську кінохроніку» (PKF 44/75) під назвою «Покоління ранку» (з підзаголовком: «Перед VII з'їздом Польської об'єднаної робітничої партії»), поставлену Станіславом Ф'юком і Богданом Сагановським. Власне зміст таких творів зводився до простого гасла таблички над польськими трибунами: «Молодь за батьківщину і партію на її 7-му з'їзді» [1, с. 265]. Інші фільми схожого ґатунку зазвичай демонстрували спотворений пропагандою образ, однотипні сцени та ідентичні кальки. В аспекті зображення основним місцем дії освітнього середовища в ігровому кіно чи не найбільше запам'ятались ключові представники «морального занепокоєння» – Кшиштоф Зануссі та Фелікс Фальк. Зокрема, «Захисні кольори» (1976) Зануссі добре римуються з «Шансом» (1976) Фалька, розкриваючи різноманітні аспекти проблеми конформізму і відстоювання правди, уособлюючи на прикладі системи освіти – глибокий світоглядний конфлікт викладачів, що сповідують різні ціннісні пріоритети і опиняються по різні боки морально-етичних координат. Проблема освіти і сьогодні зберігає критично важливе значення, продовжуючи наповнювати екранні твори актуальними спостереженнями, пов'язаних з одного боку з особливостями конкретного суспільно-політичного ладу, проте в той же час, зрозумілими через свою незмінну універсальність. Можна навести в якості прикладу румунську стрічку «Випускний» (2016) Крістіана Мунджіу про лікаря з невеликого міста, який намагається допомогти (в тому числі нечесним способом) своїй дочці здобути високу оцінку на випускних іспитах задля її

подальшого навчання за кордоном. Він яскраво відтворює суперечливість власного погляду на мораль і демонструє ознаки загального суспільного розпаду. Інший свіжий приклад – угорсько-словацький фільм «Пояснення всього» (2023) Габора Рейша, що розповідає про закоханого у свою однокласницю учня, який провалює матуру з історії. Перед суворим і консервативним батьком (який є прихильником правої партії «Фідес») розгублений підліток виправдовує свою невдачу упередженістю вчителя з історії, який дотримується ліберальних поглядів: нібито побачивши кокарду на вбранні хлопця політично упереджений викладач посприям його проваленому іспиту. Ситуація набуває неабиякого розголосу, коли про цю подію через ряд випадковостей дізнається молода журналістка, яка пише для правої газети. Фільм Рейша, таким чином, відтворив не лише світоглядне протистояння на тлі поляризації як угорського, так і західного суспільства загалом, а й зафіксував наростаючу напругу навколо освітнього простору, діяльності ЗМІ та моральних суперечностей, що втілилися у соціально-політичному конфлікті, в якому опинилися герої. Ще більш наочним підтвердженням актуальності освітньої тематики є сучасна угорська кінострічка «Брак повітря» режисерки Каталін Молдовой, натхненна реальною історією. Шкільна вчителька літератури на одному з уроків, присвячених творчості Артюра Рембо та Поля Верлена, радить своїм 17-річним учням переглянути фільм «Повне затемнення» Агнешки Голланд. Батько одного з учнів, дізнавшись про це, повідомляє директорку і звинувачує вчительку у поширенні непристойного. З того часу героїня вимушена боротись за власне виправдання і захищати цінності свободи перед вороже налаштованим оточенням. Звісно, ця історія особливо відгукується у суспільствах з досвідом авторитаризму і східноєвропейське життя має свої фантомні болі з цього приводу. Проте загальна метафора тиску і придушення індивідуалізму, здатності мислення і саморозвитку у освітньому закладі залишається цілком прозорою. Зображене у фільмі задушливе середовище покликане продукувати слухняних апологетів режиму і обмежувати вільний людський подих, а точніше не давати комусь взяти повітря більше, ніж потрібно для функціонування у суспільстві, де хочуть жити спокійно

і без зайвих проблем «згори». Конфлікт поколінь і громадянське протистояння всередині соціуму вкотре застерігає від спрощеної критики влади і умовного режимного апарату, нагадуючи, що це завжди симбіоз і власна моральна відповідальність кожного.

Висновки.

Освітня тематика продовжує залишатися в центрі уваги як документального, так і ігрового кінематографа, маючи у собі потенціал для глибокого аналізу відповідних соціально-політичних процесів. Від ранніх документальних спостережень польських режисерів 1960-х років, що зображували школу як частину злагодженого соціального механізму, до більш критичних стрічок епохи «реального соціалізму» 1970–1980-х, освітній простір поступово перетворюється на дзеркало суспільного ладу. Зокрема, фільм Томаша Зигадло «Початкова школа» (1971) викриває формування механізмів конформізму, покори й дводумства ще в дитячому віці. Пізніше у стрічках інших режисерів освітнє середовище показано як головний простір морального випробування. Поступове посилення критичної рефлексії після політичних зламів 1968 та 1970 років відкриває кінематографу шлях до глибшого аналізу наслідків ідеологічного тиску на свідомість молоді. Саме школа чи інститут виявляється ідеальною лабораторією для дослідження стратегії виживання в умовах системи – від вимушеної мовчазної згоди до відкритого протесту. Проблема морального вибору поширюється і на дорослих – викладачів, які самі стають учасниками системного конфлікту цінностей. Сучасні приклади цієї проблеми в рамках східноєвропейського кіно свідчать про те, що, незважаючи на зміну історичного контексту, основні мотиви залишаються незмінними: школа – це простір формування (або придушення) автономного мислення, де проявляються не лише особисті, а й національні травми, ціннісні розлами й політична поляризація. Отже, аналіз таких фільмів та їх контекстуальних відповідників у європейському і світовому кіно дозволяє глибше осмислити не лише механізми критики освітніх моделей, але й ширші суспільні тенденції, що формують спільноти через призму навчання. Екранне зображення освітньої

системи як соціального інституту виявляється маркером ширших суспільних тенденцій: конформізму, контролю, ідеологічного тиску, моральної амбівалентності, а згодом – і протесту, пошуку істини та внутрішньої свободи. У сучасному східноєвропейському кіно освітній простір знову постає як арена світоглядних конфліктів, морального вибору та соціальної нерівноваги, що вказує на тісний зв'язок між структурою цієї системи та політичним ладом, універсальний характер освітнього конфлікту, який набуває нових форм, залишаючись критично важливою темою для суспільного осмислення й кіноаналізу.

Література:

1. Jazdon M., Pławuszcwski P. (2015). Polski film dokumentalny lat siedemdziesiątych. Nic o nas bez nas. In M. Hendrykowska, (Ed.), Historia polskiego filmu dokumentalnego (1945–2014) (s. 227-360) UAM Wydawnictwo Naukowe.
2. Haltof, M. (2007). Historical Dictionary of Polish Cinema (Historical Dictionaries of Literature and the Arts). Lanham: Scarecrow Press. 320 p.
3. Haltof, M. (2019). Polish cinema: a history. New York: Berghahn Books. 516 p.
4. Mielczarek, R. (2008). Rzeczywistość w fazie liminalnej. „Kino moralnego niepokoju” jako forma międzypokoleniowego dramatu społecznego. Acta Universitatis Lodziensis. Folia Sociologica (33). S. 223-247.
5. Wojciech, O. (2015). Tradycje i transformacje. In M. Hendrykowska, (Ed.), Historia polskiego filmu dokumentalnego (1945–2014) (s. 152–168). UAM Wydawnictwo Naukowe.
6. Żurek, B. (2014). Film fabularny w funkcji alternatywnego źródła do historii codzienności – teoretyczne rozważania na przykładzie kina moralnego niepokoju. Historyka Studia Metodologi

***Abstract.** The issue of education as both a formative and ideological institution remains critically relevant in contemporary society. This article examines the representation of the educational environment in Polish documentary cinema, focusing on how schools are depicted as spaces of social conditioning, moral negotiation, and conformity under authoritarian regimes. The*

aim is to explore how cinematic portrayals of education reflect broader mechanisms of political control and cultural reproduction. The study analyzes documentary and narrative films that reveal the intersection between pedagogy and power, beginning with Tomasz Zygadło's «Primary School» (1971), a landmark Polish documentary that exposes the mechanisms of indoctrination in the socialist educational model. Through this and other examples the article highlights how post-1968 Polish filmmakers began to critique the moral and civic implications of educational conformity. Using the example of non-fiction films, as well as some feature films from contemporary Eastern Europe, the article analyzes the features of showing the education system as a suitable space for the formation of civic consciousness and moral choice under ideological pressure, and the educational environment appears as a metaphor for broader socio-political processes. The generalized motifs of this criticism are briefly traced from the era of socialist regimes (in Polish documentary cinema of the second half of the 20th century) to the present post-totalitarian time (in feature cinema of Eastern Europe). These films demonstrate that education remains a politically charged domain, with school often functioning as a microcosm of state ideology. By examining the evolving cinematic language and ideological contexts of these films, the article elucidates the persistent tension between education as a tool for empowerment and as an instrument of control.

Key words: *cinema, Eastern European cinema, cinema of "moral concern", education, morality, ideology.*

Науковий керівник: д.ф.н., проф. Братерська-Дронь М. Т.

Статтю надіслано: 19.06.2025 р.

© Клопенко М.І.

УДК 378.1 (477)

**PERFORMING ART AS AN ETHNOCULTURAL MODUS OF
REPRESENTATION
OF THE NATIONAL IDEA IN THE CONDITIONS OF CIVILIZATIONAL
CHANGES: CULTUROLOGICAL- ART STUDIES**

**СЦЕНІЧНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ МОДУС РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ:
КУЛЬТУРОЛОГІЧНО-МИСТЕЦТВОЗНАВЧИЙ ВИМІР**

С. Шумакова / S. Shumakova

канд. мист., доц. / PhD in Art Studies, Assoc. Prof.

ORCID: 0000-0002-2269-3149

М. Островська / M. Ostrovska

ст. викл. / Senior Lecturer

ORCID: 0009-0004-6580-3856

А. Лебедь / A. Lebed

викл. / Lecturer

ORCID: 0009-0005-1667-5621

І. Сікалов / I. Sikalov

викл. / Lecturer

ORCID: 0009-0005-7958-8365

Kharkiv State Academy of Culture,

Kharkiv, Bursatsky desc. 4, 61057

Харківська державна академія культури,

Харків, Бурсацький узвіз, 4, 61057

Анотація. Стаття відбиває культурологічно-мистецтвознавчий аналіз репрезентацій національно-культурної ідентичності в сучасному культурному просторі з акцентуацією інтегративної, детермінуючої та ідентифікаційної ролі сценічного мистецтва, здатного консолідувати етнокультурну самосвідомість у контексті геополітичних викликів та культурної мобілізації.

Мета дослідження полягає в інтерпретації національної ідеї як консолідуючого чинника духовної єдності в контексті цивілізаційних зрушень та актуалізації проблематики української ідентичності в проєкції сценічного мистецтва як етнокультурного модусу.

Методологічна основа статті ґрунтується на синтезі культурологічного та мистецтвознавчого підходів з аналітичним інструментарієм, що окреслює сценічне мистецтво і як форму естетичного вираження, і дієвий чинник культурної трансмісії, здатний формувати колективну ідентичність. У межах етномаркуючого підходу сценічне мистецтво розглядається як засіб символічного моделювання національного простору та як візуально-комунікативний канал трансляції культурної пам'яті.

Наукова новизна дослідження полягає в уточненні етнокультурного статусу сценічного мистецтва як важливого драйвера національної ідеї, що акумулює в собі історико-культурні смисли, ментальні архетипи та духовно-філософські основи буття українського народу.

Окреслено, що становлення української національної ідеї є динамічним процесом, який розвивається паралельно з формуванням державності. Сценічне мистецтво у своїй різноманітності форм виступає дієвим інструментом репрезентації національних традицій, менталітету та світогляду, закріплюючи у свідомості символи колективної пам'яті.

Акцент робиться на архетипічній глибині сценічного мистецтва, що опрацьовує прадавні культурні коди – обрядово-календарну символіку, первісно-синкретичні артефакти та фольклорні структури – як культурні матриці ідентичності, що слугують маркерами духовного життя нації, втіленням цінностей, філософії та духовності українського етносу в його художньому самовираженні.

Сценічне мистецтво визначено в умовах сучасних цивілізаційних трансформацій дієвим інструментом репрезентації української національно-культурної ідентичності та формування цілісного національного нарративу, закоріненого в історико-культурних традиціях, ментальних структурах і символічному коді українського народу. Обґрунтовано етномаркуючий потенціал сценічного мистецтва як форми духовної комунікації та носія архетипічного змісту.

Ключові слова: ідентичність, репрезентація національно-культурної ідентичності, сценічне мистецтво, національна ідея, етнокультурний модус, архетипічні глибини, культурна пам'ять.

Постановка проблеми.

Репрезентації національно-культурної ідентичності на тлі культурно-мистецького ландшафту сьогодення є предметом невпинних концептуальних осмислень та технологічних пошуків, адже культура й мистецтво як ознаки життєздатності нації – вагомі чинники формування національної ідеї та впливу на національну свідомість. Саме культурно-мистецька компонента створює упізнаваність нації в глобальному середовищі, формуючи імідж її культурного простору. Дані прописні істини апелюють до артикуляцій, бо концепція української національної ідеї залишається в процесі свого становлення, на що суттєво впливають не тільки сучасні українські воєнні реалії, а й прагнення України бути інтегрованою у світовий культурний контекст, продукувати контент, що відповідає глобальним стандартам в умовах сучасної геополітичної турбулентності та цивілізаційних змін середовища існування (національної ідеї в сучасному геополітичному вимірі).

Сучасні трансформаційні процеси, що охопили українське суспільство, зумовлюють актуалізацію питань національно-культурної ідентичності та її мистецької репрезентації. У цьому контексті сценічне мистецтво постає не лише формою естетичного виявлення, але й важливим чинником формування символічного простору національного буття. Питання національної ідеї вимагає переосмислення крізь призму новітніх цивілізаційних викликів, коли культура набуває ролі інтегративного чинника суспільної єдності.

Мета розробки обраної теми – інтерпретувати у вимірах цивілізаційних зрушень національну ідею як консолідуєчу духовну силу в нині загостреній проблематиці твердження української національно-культурної ідентичності в проєкції національного й етномаркуючого бачення сценічного мистецтва.

Наукове осмислення проблеми. Проблематика ідентичності набула центрального значення в межах теоретичного дискурсу, спрямованого на критику традиційної метафізичної концепції тотожності, згідно з якою кожна річ є ідентичною самій собі. Такий підхід зазнав перегляду в контексті аналізу криз ідентичності, що розглядаються як невід’ємна складова розвитку як соціальних інститутів, так і індивіда. Відсутність криз ідентичності унеможливила б як особистісне становлення індивідуумів, так й еволюцію соціальних спільнот та суспільства в цілому, що постає як процес подолання застарілих форм ідентичності та формування нових. Кожна криза трактується як вичерпання потенціалу попередньої якості, що зумовлює необхідність пошуку нових, більш розвинених форм буття. У цьому контексті філософське осмислення проблеми ідентичності, зокрема у працях західних мислителів другої половини ХХ століття, набуває особливої актуальності (М. Гайдеггера, К. Юнга, Ж. Лакана, Е. Еріксона, Ж.-М. Бенуа), як і певне «позитивне переосмислення» радикальних ідей філософів-постмодерністів (Ж.-Ф. Ліотара, Ж. Дельоза, Ж. Бодрійяра, М. Фуко, Ж. Дерріди, Р. Барта, Ф. Гваттарі та ін.) – критика «метафізики буття як присутності» або критика «картезіанського суб’єкта» самодостатнього в цілісності і безперервності свого «*cogito ergo sum*». Доречно зазначити, що «ідентичність» суттєвою науковою проблемою постає як «єдність самості». Самовизначення суб’єкта в різних соціальних контекстах концептуалізовано філософською думкою (Ю. Габермас, Н. Еліас, В. Хесле, Ф. Анкерсміт, Р. Брубейкер, У. Бек, П. Бергер, Е. Гідденс, Е. Балібар, З. Бауман, І. Валлерстайн, П. Бурдьє, Т. Лукман, М. Кастельс, Н. Паніна та ін.). Існує і думка, що проблема національної ідентичності знімається науковим і технічним прогресом.

Проблематика ідентичності в сучасному гуманітарному дискурсі, зокрема культурологічно-мистецтвознавчому, інтерпретується крізь призму цілого ряду

епістемологічних парадигм – примордіалізму, есенціалізму, конструктивізму та постмодернізму. Кожна з них пропонує власне розуміння природи ідентичності, механізмів її формування та функціонування, акцентуючи увагу або на історично усталених формах ідентичності, або на її сучасних проявах у динаміці культурних практик і символічних систем.

Одне з класичних означень ідентичності базується на понятті самототожності об'єкта, що відображає філософську традицію (передусім некласичну), яка надає пріоритет категорії тотожності над розбіжністю. У цьому контексті ідентичність осмислюється як фіксована, позачасова сутність, що передбачає внутрішню стабільність і цілісність, виключаючи змінність як чинник розвитку. У культурологічно-мистецтвознавчих аналізах парадигма знаходить своє відображення в уявленнях про національну й етнічну ідентичність як про стабільну сукупність культурних, мовних, релігійних, територіальних та естетичних ознак, що утворюють унікальний культурний код спільноти (саме на такому розумінні будуються есенціалістські та примордіалістські концепції нації, які активно застосовуються в дослідженнях етнічної культури, національного мистецтва та культурної спадщини).

У межах есенціалістського підходу (в такій прикладній галузі, як етнополітологія) ідентичність трактується як незмінна та апіорна структура. Така позиція передбачає аналіз етнокультурних явищ – мови, релігії, традицій, історичних наративів – без урахування соціального конструювання, дискурсивних практик і контекстуальних змін, які впливають на формування ідентичностей у мистецтві та культурному просторі.

Водночас у філософській традиції існує альтернативне бачення ідентичності, що бере початок ще у вченні Геракліта, який розглядав буття як процес постійного становлення, а не статичну тотожність. У межах цієї парадигми ідентичність постає не як фіксована сутність, а як відкритий і динамічний процес, який зазнає змін унаслідок культурної комунікації, соціального досвіду й інтерпретаційної взаємодії.

Ідентичність у сучасних дослідженнях культурологічного характеру постає як контингентна й історично змінна конструкція, відкрита для майбутнього інтерпретування, що контрастує з поняттям «тотожності», закоріненим у минулому та пов'язаним із прагненням до стабільності й автентичності. У культурологічному й мистецтвознавчому дискурсі це означає переосмислення ідентичності як проблемної категорії, що формується в межах історично та соціокультурно зумовлених практик – через мистецтво, візуальні наративи, медіа-репрезентації та інші культурні коди.

У межах актуалізації сучасної гуманітарної парадигми, зокрема в контексті культурологічно-мистецтвознавчих розробок, ідентичність постає не як усталена даність, а як потенційний проєкт, конструйований у процесі інтерсуб'єктивної взаємодії. Людина, відповідно до постструктуралістських уявлень, не є завершеною цілісністю, а лише окресленою можливістю, яка втілюється через постійне самопредставлення в культурних дискурсах. Ідентичність, таким чином, функціонує як процесуальна структура – результат символічного моделювання «Я», що не прагне до остаточного означення, а навпаки, уникає фіксації через множинність соціокультурних контекстів.

Дане розуміння є епістемологічною основою конструктивістських підходів до осмислення національної та етнічної ідентичності, зокрема в культурологічному аналізі феномену нації. У цьому контексті поняття ідентичності набуває комунікативно-дискурсивного змісту, відображаючи динаміку соціального позиціонування індивіда в культурному полі. Вона постає як ціннісна характеристика, яка в умовах постмодерної множинності вимагає безперервної верифікації та переозначення.

Конструктивістський погляд на ідентичність як на чинник символічного впорядкування реальності представлений у працях П. Бергера і Т. Лукмана, зокрема у «Соціальному конструюванні реальності». Ще глибше значення надавав цьому поняттю Г. Гегель, який інтерпретував ідентичність як єдність через заперечення: держава як вища форма колективної ідентичності неминуче породжує свого антагоніста – іншого, ворожого, через якого вона афірмується.

Таким чином, війна у гегелівській філософії не лише інструмент історичного розвитку, а й механізм реконструювання національної ідентичності.

Сучасні дослідження ідентичності базуються і на міждисциплінарному підґрунті, що, своєю чергою, породжує феномен дискурсивного накопичення. Ідентичність у цьому сенсі є радше полем дослідницької полівалентності, аніж єдиним теоретичним конструктом. Е. Еріксон, якого вважають засновником наукового терміну «ідентичність», трактував її як динамічний психосоціальний процес; концепція базувалася, зокрема, на ідеях В. Джеймса, який описував «Я» як суб'єктивне відчуття тотожності та цілісності.

Наголошують на методологічних труднощах застосування поняття ідентичності Р. Брубейкер і Ф. Купер, які стверджують, що термін надто ускладнений надміром значень, відповідно, ускладненим його ефективним використанням в наукових дослідженнях. Пропонується заміна поняття «ідентичність» на більш операціоналізовані категорії – ідентифікація, соціальна орієнтація, групова пов'язаність. Попри скепсис, дослідницька цінність цього поняття не втрачає актуальності, особливо у сфері культурологічних та мистецтвознавчих аналізів, де виконує функцію інтерпретативного інструмента.

«Національна ідентичність – це синкретичний феномен, що містить у собі елементи і культурної ідентичності (що виникають унаслідок дії етнокультурних чинників, сформованих протягом тривалого часу: історична пам'ять, культура, мова, релігія), і громадянської (базується на домовленостях щодо норм соціально-політичного існування). За своїм змістом національно-культурна ідентичність є сферою ідей, цінностей і смислів культури, що сприймаються та артикуються більшістю громадян країни» [1]. Іншими словами, національно-культурна ідентичність виступає простором символічної взаємодії, в якому формуються естетичні коди, художні наративи та візуальні репрезентації, що забезпечують культурну легітимність нації в сучасному глобалізованому світі.

Отже, консолідуючою засадою суспільства, у тому числі України, є національно-культурна ідентичність – ототожнення себе людиною з певною спільнотою, її історією та символами і цінностями, культурою та мистецтвом.

У сучасних наукових дискусіях, присвячених питанням національної ідентичності та культурної самосвідомості, українська національна ідея постає як інтегративна ідеологема, що виконує роль стрижневої конструкції національного самоусвідомлення. Її можна трактувати як концептуальний вектор, спрямований на досягнення цілісності в межах історико-культурного буття українського народу, в якому виразно артикулюються його героїчне минуле, ментальна самобутність та система цінностей. У цьому аспекті ідентичність української нації набуває значення цивілізаційного бренду та соціокультурної матриці, що забезпечує стабільність і водночас динаміку національного культурного поступу.

Нація усвідомлено формує репрезентативний комплекс символічних кодів, які функціонують як еталони ідентифікації – своєрідні «критерії істини», що водночас апелюють як до раціональної сфери, так і до емоційної. Прийняття національно-культурної ідентичності здійснюється не лише через раціональне осмислення, а й шляхом емоційного залучення, що відчутно актуалізується у сфері сценічного мистецтва.

У даному контексті сценічне мистецтво виступає як самостійна культурна система, що продукує власну «емоційну мову», яка є дієвим інструментом формування, трансляції та закріплення національно-культурної ідентичності. Його онтологічна структура репрезентує систему ціннісно-сміслових координат, що відтворюють типологію національного світовідчуття – від архетипових форм фольклорної свідомості до високих рефлексивних рівнів філософсько-художнього мислення [2; 3].

Україна, історично перебуваючи в зоні перетину численних культурно-цивілізаційних впливів, сьогодні демонструє тенденцію до досягнення національного консенсусу щодо стратегічного культурного вектора. Сучасна українська національно-культурна ідентичність прагне й інтеграції до глобального контексту, апелюючи до універсальних цінностей і поліетнічної палітри світової культури. Як зазначає Ж. Ле Гофф, етнічна ментальність

охоплює всі сфери життєдіяльності людини і є тією історично обумовленою спільністю, що пов'язує індивіда з культурним простором його часу [4].

В українському контексті сценічне мистецтво постає як репрезентант культурної пам'яті й ідентичності, опрацьовуючи глибинні архаїчні пласти – від календарно-обрядових практик до сучасних художніх форм. Воно трансформує традиційні елементи колективного несвідомого – міфологеми, ритуали, етнічні маркери – в художні наративи, здатні впливати на глядача на рівні національної емоційної ідентифікації. Сценічне мистецтво відтворює етнокультурну динаміку й проєктує майбутні моделі національного буття. Сценічні форми виступають активними агентами національної рефлексії, здатними мобілізувати громадянську свідомість і активізувати ідентифікаційні механізми. У сценічних формах вбачається «перша сигнальна система», тобто безпосереднє чуттєве сприйняття, яке є основою формування уявлень про «українське» не лише на рівні мислення, а й на рівні емоційного досвіду [5; 6].

Висновки.

Становлення української національної ідеї є динамічним процесом, який розвивається паралельно з формуванням державності. Сценічне мистецтво у своїй різноманітності форм виступає дієвим інструментом репрезентації національних традицій, менталітету та світогляду, закріплюючи у свідомості символи колективної пам'яті. Етнокультурний статус сценічного мистецтва як важливого драйвера національної ідеї акумулює в собі історико-культурні смисли, ментальні архетипи та духовно-філософські основи буття українського народу. Архетипічні глибини сценічного мистецтва тяжіють до опрацювання прадавніх культурних кодів – обрядово-календарної символіки, первісно-синкретичних артефактів та фольклорних структур – як культурних матриць ідентичності, що слугують маркерами духовного життя нації, втіленням цінностей, філософії та духовності українського етносу в його художньому самовираженні.

Сценічне мистецтво, будучи формою естетичного вираження і дієвим чинником культурної трансмісії, символічного моделювання національного

простору як візуально-комунікативний канал трансляції культурної пам'яті, є здатним ефективно формувати колективну ідентичність, виконувати функцію своєрідного «медіатора» між минулим і сучасністю, між архаїкою та постмодерністю, забезпечуючи трансляцію через художні практики національного світогляду. Ідентифікаційна потенція сценічного мистецтва полягає в здатності поєднувати духовні й естетичні коди, репрезентуючи українську культуру як відкриту до діалогу, проте глибоко вкорінену в автентичні смисли.

Сценічне мистецтво визначено в умовах сучасних цивілізаційних трансформацій дієвим інструментом репрезентації української національно-культурної ідентичності та формування цілісного національного наративу, закоріненого в історико-культурних традиціях, ментальних структурах і символічному коді українського народу. Обґрунтовано етномаркуючий потенціал сценічного мистецтва як форми духовної комунікації та носія архетипічного змісту.

У структурі культурного дискурсу ХХІ століття спостерігається виразна тенденція до розширення меж мистецького простору, що передбачає не лише переосмислення спадщини, а й активну участь у глобальному культурному обміні. У цьому сенсі сценічне мистецтво відіграє роль динамічного суб'єкта ідентифікаційного процесу, який діє в межах складної системи «творець – твір – суспільство». Через художнє осмислення дійсності воно пропонує нові концепти національного буття, формуючи культурно-світоглядні орієнтири, необхідні для збереження й розвитку української національної ідентичності в умовах глобалізованого світу.

Література:

1. Yavorska, H. (2005). *Dyskurs ta identychnist* [Discourse and identity]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Vilson, E. (2004). *Ukrainci: nespodivana natsiia* [Ukrainians: An unexpected nation]. Kyiv: «K.I.S.» [in Ukrainian].

3. Poplavskiy, M., Humeniuk, T., Horban, Yu., Bondar, I., Furdychko, A. (2020). Arts and culture as parts of the civilizing processes at the turn of millennium : collective monograph. Lviv-Torun: Liha-Pres [in Ukrainian].
4. Le Hoff, Zh. (2007). Serednovichna uiava [Medieval imagination]. Lviv [in Ukrainian].
5. Melnychuk, Yu. (2022). Ukrainskyi teatr na shliakhu do vlasnoi identychnosti : istorychni peredumovy, vyklyky ta perspektyvy [Ukrainian Theater on the way to its own identity: historical preconditions, challenges and prospects]. *Ukrainska kultura : mynule, suchasne, shliakhy rozvytku (napriam kulturolohiia)*, (Vols. 38), (pp. 151–158) [in Ukrainian].
6. Nahorna, L. (2007). Viiny identychnosti – stsenarii i ryzyky [Identities wars are scripts and risks]. *Politychnyi menedzhment*. (Vols. 2 (23)), (pp. 47) [in Ukrainian].

Abstract. *The article reflects a culturalogical and art studies of representations of national and cultural identity in the modern cultural space with an emphasis on the integrative, determining and identifying role of performing arts, capable of consolidating ethnocultural self-awareness in the context of geopolitical challenges and cultural mobilization.*

The purpose of the study is to interpret the national idea as a consolidating factor of spiritual unity in the context of civilizational shifts and to actualize the issues of Ukrainian identity in the projection of performing arts as an ethnocultural modus.

The methodological basis of the article is based on a synthesis of cultural and art history approaches with analytical tools that outline performing arts as both a form of aesthetic expression and an effective factor of cultural transmission capable of shaping collective identity.

Within the ethno-marking approach, performing arts are considered as a means of symbolic modeling of national space and as a visual-communicative channel for the transmission of cultural memory.

The scientific novelty of the study lies in clarifying the ethnocultural status of performing arts as an important driver of the national idea, which accumulates historical and cultural meanings, mental archetypes, and spiritual and philosophical foundations of the existence of the Ukrainian people.

It is outlined that the formation of the Ukrainian national idea is a dynamic process that develops in parallel with the formation of statehood. Performing arts in its variety of forms acts as an effective tool for representing national traditions, mentality and worldview, consolidating symbols of collective memory in consciousness.

The emphasis is on the archetypal depth of performing arts, which elaborates ancient cultural codes – ritual and calendrical symbolism, primitive syncretic artifacts and folklore structures – as cultural matrices of identity that serve as markers of the spiritual life of the nation, the embodiment of the values, philosophy and spirituality of the Ukrainian ethnic group in its artistic self-expression.

Performing arts have been identified in the context of modern civilizational transformations as an effective tool for representing Ukrainian national and cultural identity and forming a holistic national narrative rooted in historical and cultural traditions, mental structures, and the symbolic code of the Ukrainian people.

The ethno-marking potential of performing arts as a form of spiritual communication and a carrier of archetypal content is substantiated.

Keywords: *culturalogical and art studies; identity; representation of national-cultural identity; performing arts; national idea; ethno-cultural mode; archetypal depths; cultural memory.*

Статтю надіслано: 20.06.2025 г.

© С. Шумакова, М. Островська, А. Лебедь, І. Сікалов

УДК 741.6:7.05:659.127.8

LOGO AS A MINIATURE PAINTING: INTEGRATION OF DRAWING STRUCTURE, PICTORIAL COLOR LANGUAGE, AND COMPOSITIONAL BALANCE

ЛОГОТИП ЯК МІНІАТЮРНА КАРТИНА: ПОЄДНАННЯ РИСУНКОВОЇ ФОРМИ,
ЖИВОПИСНОЇ КОЛЬОРОВОЇ МОВИ І КОМПОЗИЦІЙНОЇ ЗБАЛАНСОВАНОСТІ

Rublevska N.V. / Рублевська Н.В.

Candidate of Art History, docent / Кандидат мистецтвознавства, доцент

ORCID: 0000-0001-6648-7729

Western Ukrainian National University,

Ternopil, Lvivska, 11, 46009

Західноукраїнський національний університет,

Тернопіль, Львівська 11, 46009

Piiekh R.M. / П'єх Р.М.

Lecturer / Викладач

ORCID: 0009-0007-7047-4104

Western Ukrainian National University,

Ternopil, Lvivska, 11, 46009

Західноукраїнський національний університет,

Тернопіль, Львівська 11, 46009

Tsup A.V. / Цуп А.В.

Lecturer / Викладач

ORCID: 0009-0001-5413-1001

Western Ukrainian National University,

Ternopil, Lvivska, 11, 46009

Західноукраїнський національний університет,

Тернопіль, Львівська 11, 46009

Анотація. Стаття має теоретичний характер і присвячена вивченню логотипа як художнього об'єкта, в основі якого лежить поєднання рисункової форми, живописної кольорової мови та композиційної рівноваги. Розглянуто логотип не лише як інструмент айдентики, а як мініатюрну картину, здатну передавати зміст, емоції та візуальну культуру бренду. Автор аналізує мистецькі засоби формотворення, що дозволяють досягати естетичної глибини у графічному дизайні. Особливу увагу приділено прикладам інтеграції художнього підходу в логотипах сучасних українських і зарубіжних дизайнерів. Зроблено акцент на важливості синтезу академічного рисунка, живопису та композиції як методичної основи підготовки майбутніх дизайнерів.

Ключові слова: логотип, графічний дизайн, композиція, рисунок, живопис, візуальна айдентика, художній образ, фірмовий стиль.

Вступ.

У сучасному візуальному середовищі логотип все більше відходить від виключно ідентифікаційної функції та набуває рис художнього образу, здатного поєднувати естетику, сенс і впізнаваність. Цей символ повинен не тільки

інформувати, а й візуально «говорити», викликати емоції й асоціації, формувати характер бренду. Саме тому в процесі створення логотипа особливу вагу набуває художнє мислення, яке поєднує рисунок, живописну кольорову мову й композиційну рівновагу.

Сучасні практики демонструють зростання інтересу до ручних технік у розробці логотипів: ескізи на папері, акварельні чи акрилові мазки, цілісні художні композиції, які згодом переносяться в цифрову форму. Це перетворює логотип на справжню мініатюрну картину, збалансовану за формою, кольором і внутрішнім змістом.

Актуальність. Тема є актуальною, оскільки потребує дослідження інтеграції класичних мистецьких дисциплін із сучасним графічним дизайном. У цифровій добі людині важливі візуальні образи не лише функційно правильні, а й естетично глибокі. Тож поєднання рисунка, живопису та композиційної структури у логотипі дає змогу створити унікальний культурний та художній код дизайну.

Мета дослідження – з'ясувати методи поєднання рисунка, живопису і композиції у процесі формування логотипа як художнього засобу в системі фірмового стилю.

Завдання:

З'ясувати роль рисунка у початковому етапі створення знака.

1. Визначити, як живописна палітра впливає на емоційне сприйняття логотипа.

2. Дослідити композиційні принципи, які забезпечують візуальну цілісність логотипа.

3. Сформулювати теоретичні рекомендації щодо викладання такого підходу у професійній освіті.

Об'єкт дослідження: логотип як складова візуальної айдентики.

Предмет дослідження: засоби художнього творення – рисунок, живопис, композиція – які реалізуються у формуванні логотипа.

Огляд джерел. Застосування мистецьких підходів у графічному дизайні вивчалось як українськими, так і міжнародними авторами:

- **Криворучко С. Г.** у праці *Основи графічного дизайну* [5] подано аналіз методів проектування логотипів із акцентом на художнє мислення.
- **Мельник О. В.** *Композиція в дизайні* [7] – системний опис принципів візуальної структури в графічних роботах.
- **Пастушенко О. Л.** *Колір у дизайні: методика та практика* [9] – живописна кольорова основа айдентики і її значення для емоційного впливу.
- **Airey, David.** *Logo Design Love* [2] – практичні кейси логотипів, створених на основі ескізів, мазків та фактур.
- **Josef Albers.** *Interaction of Color* [1] – класика кольорознавчих теорій і взаємодії кольору.

Виклад основного матеріалу.

У візуальній культурі ХХІ століття логотип стає не лише функціональним засобом ідентифікації, але й інструментом художнього самовираження. Цей процес значною мірою пов'язаний із поверненням до естетичних принципів образотворчого мистецтва, зокрема – рисунка, живопису та композиції, які забезпечують не лише візуальну привабливість логотипа, а й змістовну насиченість. Розглянемо роль рисунку, живопису і композиції та кольорознавства у створенні логотипу.

Рисунок традиційно виконує конструктивну функцію у візуальному мистецтві – він допомагає виявити форму, структуру та пропорції об'єкта. У контексті логотипу рисунок виконує подвійну роль:

1. як етап ескізування та первинного пошуку ідеї;
2. як повноцінний елемент стилістики – зокрема, у логотипах, стилізованих під лінійний або графічний малюнок.

Ці функції підтверджує Козуб Л. І. у посібнику *«Рисунок як основа художнього образу в дизайні»* [6], де підкреслюється важливість оволодіння рисунком не лише як академічною дисципліною, але й як складовою проектного мислення. Цей підхід також розвинений у навчальних програмах КНУТД та

НАОМА, де рисунок інтегрується у дисципліни «Айдентика» й «Основи графічного дизайну».

Колірна палітра в логотипі – це не лише декоративна складова, а носій емоцій, сенсу і впізнаваності. Живопис як вид мистецтва дає дизайнеру можливість глибше розуміти відтінки, температури, фактури та динаміку кольорових відношень. Особливо актуальним є використання живописної текстури – акварелі, пастелі, акрилових мазків – як частини стилістики бренду. У навчальному посібнику Гнатюка І. О. «*Основи живопису та кольорознавства*» [4] підкреслено, що колір має просторову і психологічну дію, а його гармонізація можлива лише через глибоке розуміння живописної структури. Аналогічний підхід розвиває Пастушенко О. Л. у праці «*Колір у дизайні: методика та практика*» [9], де колір розглядається не як технічний, а як художній інструмент.

Композиція є ключовим принципом побудови логотипа як візуального знака. Вона відповідає за розміщення елементів, баланс, динаміку, сприйняття простору та рівновагу між частинами й цілим. Композиційна структура має бути лаконічною, але водночас насиченою візуальними зв'язками – саме це і робить логотип подібним до художнього твору. Також можна побачити, що у навчальному виданні Мельника О. В. «*Композиція в дизайні*» [7] детально подано класифікацію композиційних схем, що можуть бути застосовані у графічній айдентиці – сітка, симетрія, асиметрія, центрована структура тощо. Ці схеми корелюють із класичними принципами, які були досліджені ще у працях Баугавзівської школи, зокрема у працях Wucius Wong [10].

Варто зазначити, що сучасний логотип у багатьох випадках уже не просто геометрична конструкція, а мініатюрна художня композиція, яка поєднує графічність рисунка, емоційність живопису та структурну логіку композиції. Цей синтез найбільш повно описано у книзі David Airey *Logo Design Love* [2], де автор демонструє приклади логотипів, створених на основі ескізів, фарбових плям, фактур, рукописних ліній.

Таким чином, теоретична база створення логотипа як мініатюрного художнього твору ґрунтується на інтеграції образотворчих дисциплін у

дизайнерську практику. Рисунок забезпечує структурність, живопис – колористичну глибину, композиція – логічну і візуальну цілісність. Такий підхід відкриває шлях до створення айдентики нового рівня – не просто візуально ефективною, а й художньо значущою.

Розглянемо методологічні аспекти логотипу як художньої структури у просторі територіальної ідентичності.

У сучасній економіці, що дедалі більше спирається на візуальні комунікації, логотип виступає не лише як складова корпоративного стилю, а як інструмент презентації території, регіону, міста чи національного продукту. У цьому контексті логотип виконує функцію візуального маркера локальної ідентичності, у якому зливаються мистецьке мислення та економічна стратегія. Поняття бренду території (place brand) дедалі частіше використовує логотип як ключову точку візуальної навігації. Це стосується як туристичних логотипів міст, так і логотипів, які об'єднують локальних виробників, фестивалі, ремесла. За словами Анни Оганесян у праці «Брендинг територій: концепції та приклади» [8], ефективний територіальний бренд має базуватись на візуальній унікальності, що народжується із поєднання культурних кодів і художніх засобів. Логотип, що відображає етнокультурний, географічний або історичний контекст, значно глибше «вкорінений» у візуальну пам'ять споживача. Наприклад, при створенні логотипу для фестивалю народного мистецтва можуть бути використані:

- ручний рисунок на основі предметів декоративного мистецтва;
- живописна палітра, притаманна регіональній природі чи традиційному одягу;
- композиційна побудова, запозичена з орнаменту, вишивки або килимового мистецтва.

Це дозволяє не лише підкреслити автентичність бренду, а й створити візуальну мову для локальної економіки, де культура стає ресурсом розвитку.

Під час формування художньо орієнтованого логотипу важливо не лише використати декоративні мотиви, але й структурувати простір знака відповідно до класичних принципів композиції: центрованість, ритм, баланс, рівновага між

позитивною і негативною формою. Це особливо актуально у логотипах територіального масштабу, де в одному знакові мають зійтися:

- природні мотиви (наприклад, рельєф чи архітектура),
- культурні символи (етнографічні або історичні деталі),
- композиційна впорядкованість, що сприяє впізнаваності.

У цьому контексті надзвичайно корисним є посібник Мельника О. В. «Композиція в дизайні» [7], де подані типові схеми для візуального упорядкування малих форм, включно з логотипом.

У логотипах, які базуються на художній традиції, візуальне зображення має довготривалу комунікативну силу. Його цінність зростає не лише естетично, а й економічно – бо він стає носієм стабільного культурного образу, який формує довіру, повагу й емоційну прив'язаність до бренду. Це підтверджують і маркетингові дослідження, і досвід багатьох регіональних брендів (наприклад, «Made in Ukraine» чи брендинг «Львів – місто кави»).

Логотип у цьому випадку – не просто знак, а композиційно й образно обґрунтований елемент культурної економіки [7].

Таким чином, логотип, створений із використанням рисунка, живопису та композиції, є не лише засобом айдентики, але й носієм глибокої територіальної, культурної та економічної ідентичності. Його художня форма допомагає виразити змістовну суть регіону, події або виробника, а також вбудовується у ширший контекст економіки культури і креативної індустрії.

Висновки.

Досліджено сутність логотипа як візуального знака, який у сучасному графічному дизайні дедалі частіше набуває ознак художнього твору – зі структурованою композицією, кольоровою палітрою та авторським рисунковим стилем. Визначено, що логотип може виступати не лише елементом айдентики, а й носієм культурної, емоційної й економічної інформації.

Зроблено висновок, що інтеграція рисунка, живопису та композиційних принципів у створення логотипа дозволяє досягти візуальної глибини, виразності

образу, асоціативної багаточисливості, що особливо актуально у контексті культурного брендингу та дизайну локальних візуальних систем [5; 9].

Проаналізовано, що рисунок як засіб пошуку форми на початковому етапі проектування логотипа виконує структуроутворюючу функцію, забезпечуючи пластичність та образну ясність. Живопис, у свою чергу, визначає кольорову атмосферу, впливає на емоційне сприйняття знака та створює характерну художню фактуру [1; 4].

Обґрунтовано, що композиція є невід'ємною складовою формування логотипа як цілісної структури, в якій мають бути дотримані закономірності балансу, ритму, візуальної домінантності й узгодження частин [7; 10].

Уточнено, що логотип, створений на основі художніх дисциплін, несе більший культурний та економічний потенціал у просторі локальної ідентичності, оскільки візуалізує традиції, локальні символи, колірну палітру регіону або бренду [3; 8].

Визначено, що така інтеграція художніх підходів може бути ефективно використана в освітньому процесі з підготовки майбутніх дизайнерів, зокрема через методичні завдання, які поєднують ескізування, живописну стилізацію та композиційний аналіз у створенні логотипа.

Література:

1. Albers, J. *Interaction of Color*. New Haven: Yale University Press, 2013. 183 p.
2. Airey, D. *Logo Design Love: A Guide to Creating Iconic Brand Identities*. 2nd edition. Berkeley: Peachpit Press, 2019. 240 p.
3. Базелюк, Н. Л. Форма як засіб створення художнього образу в арт-дизайні // *Art and Design*, № 3, 2019, с. 40–47.
4. Гнатюк, І. О. *Основи живопису та кольорознавства*. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. 168 с.
5. Криворучко, С. Г. *Основи графічного дизайну*. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. 212 с.

6. Козуб, Л. І. *Рисунок як основа художнього образу в дизайні*. Черкаси: Вертикаль, 2019. 104 с.
7. Мельник, О. В. *Композиція в дизайні*. Київ: Ліра-К, 2020. 160 с.
8. Оганесян, А. *Брендинг територій: концепції та приклади*. Київ: Альтерпрес, 2020. 112 с.
9. Пастушенко, О. Л. *Колір у дизайні: методика та практика*. Київ: КНУТД, 2021. 144 с.
10. Wong, W. *Principles of Two-Dimensional Design*. New York: Van Nostrand Reinhold, 1972. 184 p.

Abstract. This article is **theoretical in nature** and explores the logo as an artistic object that integrates elements of drawing structure, pictorial color language, and compositional balance. The logo is viewed not merely as an element of visual identity, but as a miniature painting capable of conveying meaning, emotion, and brand culture. The author analyzes artistic techniques used in the creation of logos that enhance their aesthetic depth and symbolic expressiveness. Particular attention is paid to examples of contemporary Ukrainian and international designers who incorporate traditional art approaches. The article also emphasizes the educational significance of integrating academic drawing, painting, and composition in the professional training of graphic designers.

Key words: logo, graphic design, composition, drawing, painting, visual identity, artistic image, corporate style.

Статтю надіслано 25.07.2025р.

© Рублевська Н.В., П'єх Р.М., Цуп А.В.

CONTENTS

Education and pedagogy

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj32-04-039> 3

INNOVATIVE PEDAGOGICAL ACTIVITY OF FUTURE HIGHER EDUCATION TEACHERS

Zviekova V.K., Kachurovska O.B.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj32-04-043> 11

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE APPLICATION OF FOREIGN LITERATURE IN THE FORMATION OF LEARNERS' LEXICAL COMPETENCE IN SLOVAK LANGUAGE LESSONS

Rozman I.I., Bedevelska M. V.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj32-04-050> 18

FORMATION OF SELF-EDUCATIONAL ACTIVITY ORGANIZATION SKILLS AS A KEY COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS

Tkachenko V.V.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj32-04-058> 25

THE ROLE OF THE DISCIPLINE "JURISPRUDENCE" IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF BACHELORS OF FOOD TECHNOLOGY

Rusnak L.V.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj32-04-063> 32

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF BACHELORS OF FOOD TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF STUDYING PROFESSIONAL DISCIPLINES

Prylipko T.M.

Philology, linguistics and literary studies

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj32-04-025> 37

THE KEY FEATURES OF TRANSLATION AND LOCALIZATION OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXTS

Ihnatiuk Olha, Ionane Nadiia

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj32-04-035> 42

PATRIOTIC OUTLOOK AND ANTI-NATIONAL PHENOMENA IN BORIS GRINCHENKO'S WORKS FOR CHILDREN

Vovk O.V., Ivanoczko G.O.

Legal and political sciences

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj32-04-014> 48

RESOLUTION OF CONFLICTS IN THE FIELD OF HEALTH INSURANCE THROUGH MEDIATION.

Machuska I.B., Titova O.S., Chyryk O.I.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj32-04-031> 55

FEATURES OF THE JOINT ACTIVITIES OF THE COMMISSION OF FORENSIC EXPERTS

Yeysiukov O.F.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj32-04-032> 66

DELEGITIMATION OF STATE POWER IN THE FACTORIAL DIMENSION

Oleinykov S. M.

History

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj32-04-036> 76

HISTORY OF SOCIAL MOVEMENTS AND CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS FOR THE RIGHTS OF PEOPLE WITH DISABILITIES AND THEIR IMPACT ON US REHABILITATION POLICY IN THE 1960S-1980S - THIRTY YEARS OF THE TWENTIETH CENTURY

Fedinskyi O.M.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj32-04-062> 88

FROM THE HISTORY OF ARCHAEOLOGICAL CONGRESSES IN UKRAINE

Penyak P.S.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj32-04-064> 95

THEORETICAL ISSUES OF HOUSING POLICY IN THE YEARS OF UKRAINE'S INDEPENDENCE: HISTORIOGRAPHIC DISCUSSION

Gudz V.V., Pomazan D.U.

Art history and culture

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj32-04-013> 105

ELEMENTARY SCHOOL OF DOUBLETHINK: THE EDUCATION SYSTEM AS AN OBJECT OF CRITICISM ON THE MOVIE SCREEN

Klopenko M. I.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj32-04-020> 115

PERFORMING ART AS AN ETHNOCULTURAL MODUS OF REPRESENTATION OF THE NATIONAL IDEA IN THE CONDITIONS OF CIVILIZATIONAL CHANGES: CULTURALOGICAL- ART STUDIES

S. Shumakova, M. Ostrovska, A. Lebed, I. Sikalov

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj32-04-060>

126

LOGO AS A MINIATURE PAINTING: INTEGRATION OF DRAWING
STRUCTURE, PICTORIAL COLOR LANGUAGE, AND COMPOSITIONAL
BALANC

Rublevska N.V., Piiekh R.M., Tsup A.V.

Scientific publication

International periodic scientific journal

Scientific World Journal

Issue №32

Part 4

July 2025

Indexed in
INDEX COPERNICUS
high impact factor (ICV: 73)

Articles published in the author's edition

*Academy of Economics named after D.A. Tsenov
Bulgaria jointly with SWorld*

Signed: July 30, 2025

e-mail: editor@sworldjournal.com

site: www.sworldjournal.com

www.sworldjournal.com

